

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

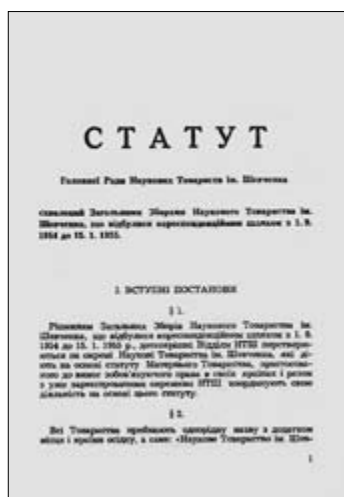
ПРО СТАТУТ СВІТОВОЇ РАДИ КРАЙОВИХ НТШ,
СВІТОВУ РАДУ КРАЙОВИХ НТШ ТА НАУКОВІ
УКРАЇНОЗНАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

Наближається 140-ва річниця Наукового товариства ім. Шевченка. Засноване 1873 р. як культурно-освітня організація, Товариство перетворилося на авторитетну багатогалузеву інституцію, покликану розвивати наукові дослідження на українознавчому ґрунті. Після комуністичних репресій та ліквідації НТШ у 1940 р., жертвними зусиллями відданих українській ідеї людей, НТШ перенесено за кордон, де його крайові товариства поширилися майже по всіх континентах. Важливо було так налагодити координаційні та представницькі функції між крайовими товариствами, щоб НТШ могло стати єдиною організаційною інституцією, а його члени мали доступну інформацію про справи в кожному Товаристві. З цією метою була створена Головна рада Наукових товариств ім. Шевченка, статут якої прийнятий Загальними зборами НТШ, що відбувалися шляхом кореспонденції від 1 вересня 1954 р. до 15 січня 1955 р. та доповнений Сесією Головної ради НТШ у Нью-Йорку 27 жовтня 1978 р. У вступній частині Статуту Головної ради члени товариств заявили про те, що їх об'єднує спільна мета: „служіння українській науці“ і через НТШ — „українському народові, що змагає до розбудови вільного життя та Національної Держави“.

Відновлення НТШ в Україні 1989 р. як позаполітичного чинника громадянського поступу стало потужним поштовхом у процесі наростання національно-демократичних перетворень. Треба наголосити, що жертвна праця членів крайових НТШ у різних державах і континентах і Головної ради, як і багатьох інших україноцентричних організацій та чинників, увінчалася історичним успіхом у відновленні „національної державності українського народу“

ради є „збереження єдності членства, ідейних засад, наукової діяльності та видань складових НТШ і наукових Секцій у душі Матірнього товариства“. Відбулася зміна місця осідку Світової ради — у зв'язку з відродженням НТШ в Україні її перенесено до м. Львова, де перебував Генеральний секретаріат Світової ради. Промоторами оновлення Статуту Світової ради та міжнародної діяльності Товариства були бл. п. генеральний секретар Світової ради і голова НТШ в Україні Олег Романів та науковий секретар (нині — голова) Олег Купчинський; зі сторони діаспори — проф. Ярослав Падох — голова НТШ Америки, Леонід Рудницький, що обраний Президентом Світової ради.

Світовій раді за роки президентства Л. Рудницького вдалося поживити координацію роботи між крайовими НТШ та НТШ в Україні; головним організаційним чинником взаємoinформування про стан справ світового НТШ було і є видання двічі на рік „Вісника НТШ“ та „Хроніки НТШ“ як органів Світової ради. Проте нові обставини українського і світового характеру потребували таких форм і методів співпраці між крайовими НТШ, які б відповідали глобальним викликам і сучасному європейському цивілізаційному розвитку. У цьому контексті перспектива подальшого розвитку НТШ вбачається у тому, щоб, нарощуючи науковий потенціал українознавства за кордоном, координувати його проєкти та узгоджувати з нагальними проблемами національного розвитку України у співпраці з діяльністю НТШ в Україні як власне громадської, а не державної українознавчої інституції.

Перші Статуту Світової (Головної) ради
Наукових товариств ім. Шевченка. 1978, 1997 рр.

(Декларація про державний суверенітет України 1990 р.).

Після проголошення державного суверенітету України завдання Головної ради потребували оновлення. З ініціативи української сторони і за підтримки видатних учених та громадських діячів з діаспори 22 листопада 1996 р. на виборній Сесії у Нью-Йорку був прийнятий новий Статут Світової ради НТШ, що стала на основі Головної ради. У Статуті 1996 р. відзначалося, що метою Світової

Сьогодні НТШ в Україні об'єднує понад 1596 вчених, які працюють у 33 комісіях і 19 осередках. У складі НТШ нині 127 дійсних членів, серед яких найвидатніші науковці з України та з-за кордону. Світове НТШ — це величезна інтелектуальна потуга вчених, доробок яких міг би бути вагомим чинником у справі модернізації українського суспільства, забезпечення його демократичного розвитку та налагодження стійких міжнародних зв'язків. Як спільнота, відповідальна перед науковою правдою і спрагла соціальної справедливості, НТШ цілком могло б спричинитися до синергетичного впливу на українську дійсність. Виклик, що стоїть тепер перед нами,— це виклик організаційний з його всеукраїнським і глобальними рівнями. Нові умови потребують адекватних координаційних зусиль у ділянці міжнародної співпраці крайових товариств. Чи може бути ефективною наша міжнародна співпраця без належного координаційного органу? Наші попередники і ми, члени НТШ в Україні та учасники останніх Зборів Світової ради, стоїмо на спільній платформі — треба налагоджувати міжнародну наукову співпрацю в ділянці українознавства на основі недержавних наукових інституцій, діяльність яких організаційно проводиться в крайових НТШ і їх осередках та охоплюється Світовою радою.

Треба також взяти до уваги сучасний стан українського політичного, культурного і наукового життя. Проголошення українського національного суверенітету не призвело автоматично до відродження його українського культурного і соціально-політичного змісту. Більше того, саме українська націєтворча складова загального суспільного процесу сьогодні знову перебуває під політичною загрозою остаточного знищення. Не вдаючись до аналізу великої кількості причин, наголосимо, що без українського культурного змісту не можлива демократична Українська держава. Прихована і відкрита антиукраїнська політика, що набуває нині розмаху в Україні, веде до реставрації радянської ідентичності у її новій олігархічно-феодальній формі з агресивним російськомовним спрямуванням. За таких умов НТШ не тільки не вичерпало своєї історичної місії, але й покликане надати своїй роботі нового поштовху, спираючись, зокрема, на потенціал міжнародної організаційної мережі.

Прийнятий 1996 р., Статут Світової ради не відповідає новим потребам і зберігає не цілком продумані положення, він допускає смислові двозначності і неясність щодо статусу самої Світової ради та її відносин з крайовими НТШ. З плином часу виявилось, що на практиці неможливо зреалізувати певні статті Статуту — зокрема у частині зібрання повного складу Світової ради. Наприклад, скликати Сесію Світової ради з участю директорів секцій, як це передбачено чинним Статутом, не можливо. Окрім того, існує плутанина зі статусом наукових секцій: одні представники крайових НТШ вважали їх міжнародними, тоді як інші — лише крайовими. Маємо певні суперечності між Статутами різних крайових НТШ. Тому ще з 1999 р. почався процес внесення змін до Статуту; члени крайових НТШ подавали пропозиції, які часто виявлялися суперечними між собою. Процедура їх погодження займала багато часу, хоча на Зборах Світової ради 2004 р. нова редакція Статуту Світової ради крайових НТШ була прийнята загалом. Проте на тому процес внесення змін не завершився, а навпаки, пожвавився. Тепер важко відповісти, чому так сталося. Але створюється враження, що маємо надто ускладнену процедуру прийняття Статуту: коли у новій редакції проєкт Статуту був розісланий крайовим НТШ для ратифікації, то замість прийняття його повертають із правками та доповненнями, і цьому процедурному марафону не видно кінця. Світова рада знову змушена вносити ті поправки і зміни від крайових НТШ та окремих членів НТШ. Досі, так би мовити, перебуваємо у перманентному процесі внесення ініціатив від крайових товариств, від директорів секцій та дійсних членів Товариства і не можемо зупинитися на остаточному варіанті. (Детальніше про це можна прочитати у статті „Світова рада Наукових товариств ім. Шевченка“ у „Віснику НТШ“ від 2010 р., № 43).

Наведені тут та багато інших загальних проблем розвитку світового НТШ детально розглядалися на Зборах Світової ради НТШ, що відбулися у Львові 31 листопада 2009 р., звіт про них опублікований у вказаному числі „Вісника НТШ“.

Враховуючи висловлені міркування і спираючись на ухвалу Зборів Світової ради крайових НТШ від 31 листопада 2009 р., робоча група врахувала пропозиції в останньому надходженні їх від крайових НТШ й підготувала оновлений проєкт Статуту. До цього проєкту додано статтю 9 про Управу Світової ради, в інші статті внесені правки з метою налагодження оперативної координації між крайовими НТШ. Цією публікацією маємо на меті спонукати НТШівську громадськість, президентів та голів крайових НТШ до остаточної ухвали пропонованого проєкту Статуту і цим зупинити процес перманентного внесення пропозицій та розпочати реальну скоординовану роботу задля поширення української наукової думки у світі й утвердження демократичних європейських цінностей та стандартів в Україні.

Подаємо проєкт Статуту Світової ради крайових НТШ. Редакція тексту прийнята Зборами Світової ради від 31 листопада 2009 р.

Леонід РУДНИЦЬКИЙ — Президент Світової ради крайових НТШ, академік,

Олег КУПЧИНСЬКИЙ — Голова НТШ в Україні, доктор історичних наук,

Анатолій КАРАСЬ — Генеральний секретар Світової ради НТШ, професор

СТАТУТ СВІТОВОЇ РАДИ КРАЙОВИХ НАУКОВИХ ТОВАРИСТВ ІМ. ШЕВЧЕНКА

ВСТУП

Усвідомлюючи особливе значення статутних засад та традицій Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), яке постало на рідних землях у 1873 р. для служіння українській науці, а через неї українському народові, спираючись на досвід та плідну працю Наукових товариств ім. Шевченка у світі; прагнучи об'єднати працівників української науки та осучаснити форми співпраці, крайові Наукові товариства ім. Шевченка, що існують та діють в Австралії, Америці (США), Європі, Канаді та Україні, ухвалюють цей Статут Світової ради крайових НТШ, який замінює всі попередні редакції Статуту, як останню його редакцію 2009 р.

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНІ НАСТАНОВИ

Ст. 1

Наукові товариства ім. Шевченка в Австралії, Америці (США), Європі, Канаді та Україні (скорочено „крайові НТШ“), діють і проводять наукову діяльність на основі своїх Статутів та в координації зі Світовою радою НТШ, враховуючи положення цього Статуту.

Ст. 2

Крайові Товариства приймають однорідну назву „Наукове товариство ім. Шевченка“ з додатком назви країни, континенту або місця їх знаходження, відповідно: Наукове товариство ім. Шевченка в Австралії, Канаді, Америці (США), Європі (Польща, Словаччина, Франція, Швейцарія тощо) та в Україні. Водночас назва „Наукове товариство ім. Шевченка“ без зазначення країни, континенту чи місцезнаходження використовується для загальної характеристики Товариства у світі.

Ст. 3

Взаємні відносини крайових НТШ, їх співпраця та координація діяльності в рамках Світової ради ґрунтуються на засадах повної автономії, окрім прав, переданих Світової раді цим Статутом.

РОЗДІЛ ІІ

СВІТОВА РАДА, ЇЇ МЕТА, МІСЦЕЗНАХОДЖЕННЯ, СКЛАД, КАДЕНЦІЯ, УПРАВА

Ст. 4

Світова рада є представницьким органом крайових Наукових товариств ім. Шевченка, які становлять міжнародну мережу НТШ і діють на основі автономних статутів.

Ст. 5

Метою Світової ради є забезпечення номінативної єдності членства, ідейних засад та наукової діяльності крайових НТШ в дусі традицій Товариства, які вони продовжують розвивати.

Ст. 6

Місцезнаходженням президента Світової ради НТШ є один із центрів крайових НТШ, Генерального секретаріату Світової ради НТШ — місто Львів.

Ст. 7

До Світової ради входять: а) голови крайових НТШ або визначені ними представники; б) президент; в) генеральний секретар; г) генеральний скарбник (з дорадчим голосом), делеговані три члени Президії матірнього НТШ в Україні. Відповідно до місця розташування канцелярії, генеральний секретар обирається від НТШ з України. З дорадчими голосами до Світової ради залучаються по одному представнику від Польщі, Словаччини, Швейцарії тощо.

Ст. 8

а) Кандидатуру президента Світової ради пропонують голови крайових НТШ і повідомляють Управу Світової ради про свою пропозицію перед звітно-виборними зборами Світової ради. Кандидатом у президенти від Світової ради може бути колишній або чинний голова крайового НТШ.

б) Кандидатура генерального секретаря Світової ради пропонується більшістю голосів Президії НТШ в Україні з-поміж дійсних членів НТШ і погоджується з чинними головами крайових Товариств.

в) Генерального скарбника Світової ради, який має дорадчий голос, обирають (погоджують) голови крайових НТШ більшістю голосів.
г) Тривалість каденції президента, генерального секретаря та генерального скарбника Світової ради — чотири роки.

Ст. 9

Управа Світової ради НТШ — це виконавчий орган для ухвалення оперативних рішень Світової ради між звітно-виборними сесіями Світової ради НТШ. До складу Управи входять: президент Світової ради, генеральний секретар Світової ради, голови крайових НТШ або делеговані ними представники, секретар-референт (з дорадчим голосом) з обов’язками документування та підтримки неперервного зв’язку з крайовими НТШ.

Управа Світової ради ухвалює свої рішення на власних звичайних і надзвичайних засіданнях двома третинами голосів; засідання скликаються у разі потреби і можуть відбуватися в режимі „Skype“ чи по Інтернету.

Ст. 10

Рішення Світової ради НТШ ухвалюється з погодження присутніх на сесії Світової ради її членів з участю голів або визначених ними представників (не менш ніж від трьох крайових НТШ).

Голова чи призначений головою представник крайового НТШ може передати письмово свій голос голові чи представникові іншого крайового НТШ. Представник крайового НТШ може мати переданий письмово лише один голос.

Для правочинності сесії Світової ради НТШ та ухвалених нею рішень усі її члени повинні бути повідомлені про порядок денний за 40 днів перед сесією. Для правочинності засідань Управи Світової ради члени Управи мають бути повідомлені про порядок денний і дату не менше, ніж за місяць. Для легітимності ухвал, прийнятих на сесіях і засіданнях, мають бути присутні не менш ніж три представники крайових НТШ. Крайові НТШ можуть брати участь в ухваленні рішень засобами електронної або поштової кореспонденції.

РОЗДІЛ III

ПОВНОВАЖЕННЯ СВІТОВОЇ РАДИ

Ст. 11

- Світова рада:
- а) представляє міжнародну мережу крайових НТШ;
 - б) організовує наукові заходи (симпозіуми, конференції, семінари, доповіді, виставки тощо) загально-українського значення;
 - в) на основі подання директорів наукових секцій крайових НТШ Світова рада НТШ видає дипломи дійсного члена та члена-кореспондента НТШ за підписом президента Світової ради та генерального секретаря Світової ради НТШ.
 - г) затверджує, за поданням крайових НТШ, іменованих ними почесних членів НТШ;
 - г) схвалює звіти діяльності президента, генерального секретаря і генерального скарбника Світової ради, затверджує план роботи та кошторис Світової ради;
 - д) бере до відома звіти з наукової роботи і плани роботи крайових НТШ;
 - е) схвалює, за погодженням з Управами крайових НТШ, розмір їхніх внесків на діяльність Світової ради, і визначає інші джерела фінансування;
 - е) затверджує створення нових НТШ та його осередків і бере до відома створення крайовими НТШ нових наукових інститутів, секцій та наукових комісій;
 - ж) розглядає відповідність нових або змінених Статутів окремих НТШ до Статуту Світової ради;
 - з) видає „Вісник НТШ“ і щорічно „Хроніку НТШ“.

РОЗДІЛ IV

НАУКОВІ СЕКЦІЇ НТШ ТА ЇХ СТОСУНОК ДО СВІТОВОЇ РАДИ

Ст. 12

Відповідно до традиції Товариства як багатопрофільної наукової організації, члени НТШ ведуть наукову діяльність у таких секціях, представлених крайовими товариствами:

- а) Історично-філософській;
- б) Філологічній;
- в) Математично-фізично-технічній;
- г) Природознавства і медицини;
- г) Суспільних наук (соціологія, психологія, економія, право тощо);
- д) Культури (мистецтво, музика, етнографія і т. ін.).

Враховуючи територіальну розчленованість та мовно-культурні особливості середовищ, де діють крайові товариства, в кожному з них можуть утворюватися відповідні до згаданих секцій, якими керують крайові директори. Допускається створення назв інших секцій відповідно до Статутів крайових НТШ.

Створення міжнародних секцій виходить поза межі компетенції Статутів крайових НТШ і є недоцільним. Міжнародна координація роботи секцій може здійснюватися на сесіях Світової ради НТШ із залученням відповідних директорів або на міжнародних наукових симпозіумах чи конференціях.

Ст. 13

Директори Крайових секцій пропонують кандидатів на дійсних членів чи членів-кореспондентів та проводять вибори з участю крайового чи об’єднаного членства своїх секцій і повідомляють про це крайову Управу.

Крайові директори уповноважені рекомендувати наукові праці до наукових видань НТШ.

РОЗДІЛ V

СТОСУНОК КРАЙОВИХ НТШ ДО СВІТОВОЇ РАДИ

Ст. 14

- Для забезпечення виконання Світовою радою передбачених Статутом обов’язків крайові НТШ:
- а) пересилають до Світової ради копії своїх Статутів та повідомляють про внесені зміни до протоколів Загальних зборів, плани роботи і звіти з діяльності, інформують про всі свої внутрішні періодичні і неперіодичні видання та публікації;
 - б) крайові НТШ надсилають Світовій раді повідомлення про обрання дійсних членів;
 - в) крайові НТШ виплачують щорічно Світовій раді грошові внески, погоджені зі Світовою радою, необхідні для підтримки затвердженого Плану роботи Світової ради та проведення інших передбачених Статутом Світової ради заходів;
 - г) обмінюються з іншими НТШ періодичними і неперіодичними виданнями і публікаціями;
 - г) координують роботу своїх секцій, приймають плани роботи та звіти секцій про їх виконання;
 - д) утримують у належному порядку свої архіви.

РОЗДІЛ VI

ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СВІТОВОЇ РАДИ

Ст. 15

Світова рада проводить звичайні Сесії раз на рік, а надзвичайні відповідно до потреби на вимогу двох третин членів Світової ради. Сесії скликає президент, подаючи пропоновану програму Сесії усім членам Світової ради за 40 днів до початку. Звичайні Сесії відбуваються в місцевості, визначеній попередньою Сесією; надзвичайні — у місцях, погоджених двома третинами членів Світової ради.

Щочотири роки відбувається Звітно-виборна сесія Світової ради, яка обирає більшістю голосів крайових НТШ президента, затверджує, на пропозицію президента, на основі подання Президії НТШ в Україні генерального секретаря Світової ради на наступну каденцію. Звітно-виборну сесію скликає президент або більше половини членів Світової ради. Сесією керує голова, обраний присутніми на сесії Світової ради. На сесії президент, секретар і скарбник подають звіти про свою роботу і фінансові втрати. Президент може бути обраний щонайбільше на дві каденції. Якщо президент чи генеральний секретар не можуть виконувати своїх обов’язків, то Світова рада призначає виконувача обов’язків президента до закінчення каденції.

Ст. 16

Член Світової ради, який не може взяти особистої участі в Сесії Світової ради, може передати свій голос визначеному ним представникові, членові управи своєї крайової НТШ. Про своє заступництво член Світової ради має повідомити її президента письмово або електронно за 10 днів до Сесії.

Ст. 17

В особливих випадках, за згодою всіх членів Світової ради, Сесія може відбуватися у режимі „Skype“ або в телефонно-інтернетному режимі. Протокол Сесії має бути наданий усім членам Світової ради для його розгляду і схвалення. Рішення Сесії ухвалюється більшістю голосів членів Світової ради.

Ст. 18

Офіційні звернення, відозви і грамоти Світової ради НТШ видаються за підписом президента і генерального секретаря та в порозумінні з крайовими НТШ.

Ст. 19

- Президент Світової ради з допомогою генерального секретаря:
- а) відповідає за виготовлення плану роботи Світової ради і звітів про її діяльність;
 - б) складає програми Сесій Світової ради і звітує на Сесії про діяльність Світової ради;
 - в) підготовляє і подає на розгляд Сесії Світової ради справи, що належать до її компетенції;
 - г) відповідає за подання бюджету на затвердження Світовою радою;
 - г) відповідає за ведення протоколів сесій Світової ради і надсилання копій крайовим НТШ не пізніше двох місяців після сесії;
 - д) відповідає за збереження печатки, листування й архівів Світової ради та всі видання і публікації, що надходять до неї.

Ст. 20

Генеральний секретар виконує за дорученням та з уповноваження Світової ради поточні питання Світової ради й організовує виконання рішень Світової ради.

Генеральний секретар за погодженням із президентом Світової ради:

- а) організовує редагування і бере участь у підготовці „Вісника НТШ” та „Хроніки НТШ”;
- б) узгоджує видавничу діяльність Світової ради з крайовими НТШ.

Генеральний скарбник:

- а) підготує проєкт бюджету;
- б) подає фінансовий звіт кожного року і висилає його крайовим НТШ упродовж двох місяців після закінчення року.

РОЗДІЛ VII

ФІНАНСОВІ ЗАСОБИ СВІТОВОЇ РАДИ

Ст. 21

Фінансові засоби Світової ради складаються із грошових надходжень від крайових НТШ, погоджених Світовою радою, дарів та пожертв від приватних осіб та інституцій. Світова рада організовує збір коштів для забезпечення фінансування своїх друкованих періодичних видань і передає їх на місце, де видання виходить. Світова рада визначає обсяг річного фінансування на організацію роботи секретаря-референта та необхідні для оперативної роботи матеріали і ресурси. Світова рада пропонує кошториси для організації прийнятих на сесії Світової ради наукових симпозіумів, конференцій, семінарів, окремих публікацій.

РОЗДІЛ VIII

ЗМІНИ СТАТУТУ СВІТОВОЇ РАДИ

Ст. 22

Право внести проєкт змін до Статуту мають:

- а) Світова рада;
- б) Загальні збори одного із крайових НТШ.

Проєкти змін до Статуту мають бути розіслані всім членам Світової ради.

Ст. 23

Зміни до Статуту Світової ради НТШ набувають чинності від часу їх схвалення звичайною чи надзвичайною Сесією Світової ради на основі погодження проєкту оновленого Статуту з головами усіх крайових НТШ. Проєкт Статуту Світової ради вважається погодженим, якщо він засвідчений підписами всіх чинних голів крайових НТШ та підписом президента Світової ради. Голови крайових НТШ повідомляють Світову раду про своє погодження оновленого проєкту чи змін до Статуту в тримісячний термін від надходження ініціативи. Генеральний секретар на підставі пропозиції Президента Світової ради повідомляє усі крайові НТШ про перебіг і результати погодження. Крайові НТШ приймають зміни до Статуту Світової ради чи його оновлений проєкт більшістю голосів на річних зборах чи на надзвичайних зборах делегованих представників крайового НТШ, що скликані чинним головою НТШ.

РОЗДІЛ IX

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

Ст. 24

Крайові НТШ діють у порозумінні та співпраці зі Світовою радою НТШ. Якщо б настало вичерпання можливостей для реальної праці, то зацікавлені крайові НТШ після узгодження зі Світовою радою НТШ ухвалюють рішення про об'єднавчі заходи з іншими складовими НТШ або про припинення своєї діяльності. Передача їхнього творчого доробку і майна здійснюється згідно зі Статутом даного крайового НТШ і законами відповідної країни перебування.

Ст. 25

У разі, коли б залишилося тільки одне крайове НТШ з товариств НТШ через припинення їхньої діяльності, то:

- а) все майно Світової ради включно з архівами переходить до цього крайового товариства;
- б) діяльність Світової ради припиняється після передачі майна та архівів чинному крайовому товариству;
- в) чинне крайове товариство стає спадкоємцем первісного матірнього Наукового товариства ім. Шевченка.

ЗАГАЛЬНІ ЗВІТНО-ВИБОРНІ ЗБОРИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ

26 листопада 2011 р. в матірньому НТШ України у Львові відбулися Загальні звітно-виборні збори. Згідно зі Статутом, вони проводяться щотри роки, цього разу за період із листопада 2009 р. по листопад 2011 р. Збори проходили в актовій залі Львівського національного університету ім. І. Франка. На велелюдне зібрання НТШівської спільноти прибули не тільки львів'яни, але й чимало членів осередків НТШ з інших міст України та численні гості.

Збори привітали президент Світової ради НТШ, проф. Леонід Рудницький, крайові товариства: НТШ Європи — голова Стефан Дуніковський, і заступ. голови, проф. Володимир Косик (Франція); НТШ Америки (США) — президент, д-р Орест Попович, НТШ Польщі — голова, проф. Стефан Козак. У зборах взяла участь 191 особа, з-поміж яких 87 дійсних членів Товариства.

Відкрив Загальні звітно-виборні збори коротким вступним словом голова Товариства в Україні Олег Купчинський. Він відзначив, що праця НТШ за звітний період досягла належних здобутків у науково-організаційному, науковому та видавничому аспектах, а Товариство знайшло власне обличчя серед академічних і навчальних інституцій. Про це свідчать численні наукові проєкти, конференції, академії, а чи не найголовніше, — Товариство самостійно і з участю інших установ видало майже 750 різних наукових праць. Успішно працюють осередки НТШ у багатьох містах України.

Голова назвав втрати, які спіткали НТШ 2011 р.: померли відомі дійсні члени Товариства в Україні — літературознавець Марія Вальо, фізик Ярослав Бурак та матеріалознавець і математик Василь Осадчук.

Програма Загальних звітно-виборних зборів складалася з двох частин — науково-теоретичних і звітних доповідей та виборів керівних і контрольних органів Товариства: голови, Президії НТШ, Ревізійної комісії НТШ та нових в Україні дійсних членів НТШ за 2011 р.

З науковими доповідями виступили проф. Феодосій Стеблій („Маркіян Шашкевич — провісник незалежності і соборності України“), проф. Володимир Пелих („Прискорене розширення Всесвіту — шлях від відкриття до спроб пояснення“). Цей ряд продовжила звітна доповідь голови НТШ, проф. Олега Купчинського („Стан діяльності Наукового товариства ім. Шевченка і перспективи його розвитку“) та голови Ревізійної комісії проф. Бориса Білинського („Фінансово-господарська діяльність НТШ за 2009—2011 рр.“).

Центральне місце серед виступів посіла звітна доповідь Олега Купчинського про діяльність Товариства за останні три роки. Вона складалася із шести частин^{*}.

I. Насамперед голова Товариства виголосив **загальні дані** про НТШ в Україні на 2011 р., а саме кількість членів Товариства (1 596 чол. (з них близько 800 працює в осередках), 127 дійсних і 796 звичайних членів), структуру НТШ, склад адміністрації і Президії НТШ, Ревізійної комісії, кількість осередків НТШ і їх голів.

II. Окремо представлена **науково-організаційна та представницька діяльність** НТШ. За три останні роки відбулось 17 засідань Президії

Президія Загальних звітно-виборних зборів НТШ. Зліва направо: Олег Шаблій, Ярослав Довгий, Михайло Павловський, Борис Білинський, Володимир Пелих, Дмитро Федасюк, Олег Купчинський, Роман Кушнір, Зиновій Назарчук, Михайло Андрейчин, Роксолана Зорівчак, Феодосій Стеблій. 26 листопада 2011 р.

* Тут і далі подані відомості з доповіді голови НТШ О. Купчинського.

та шість Загальних рад НТШ. Особливістю порядку денного останніх є обов'язкове обговорення поточних проблем Товариства та заслуховування наукових доповідей на різні теми гуманітарних і природничо-математичних наук: **2009 р.** — „Новітня науково-технічна революція і нанонаука” (проф. Євген Ковальчук); „Голодомор в Україні 1932—1933 рр.: проблеми дослідження” (д. чл. Анастолій Карась); **2010 р.** — „Моніторинг національно-біорізноманіття: проблеми і шляхи подолання”

Феодосій Стеблій

Володимир Пелих

Олег Купчинський

Борис Білинський

(д. чл. Платон Третяк); „Мирон Зарицький — видатний український математик” (д. чл. Богдан Пташник); **2011 р.** — „Володимир Кубійович і Наукове товариство ім. Шевченка” (Іван Ровенчак); „Нові властивості тяжіння у світі високих швидкостей” (д. чл. Роман Пляцко).

За останні три роки в науково-організаційній діяльності НТШ головну увагу було зосереджено на реалізації видавничих проєктів, насамперед серійних видань і підготовки Енциклопедії „Наукове товариство ім. Шевченка”. Від 2009 р. налагоджено (хоч і не до кінця задовільно, бо деякі комісії й далі не реагують) надходження членських внесків від членів Товариства. Натомість у науково-організаційному плані не вирішене до кінця питання розсилання та обміну літератури в Україні (поза осередками НТШ в Україні, яким видання передаються безкоштовно), не кажучи про закордонні бібліотеки, крайові НТШ: ці заходи вимагають значних коштів, що для Товариства є болісним питанням.

Упродовж трьох останніх років НТШ було організатором, співорганізатором і учасником низки наукових конференцій та академій. **2009 р.: 27 січня** — академія товариства „Просвіта” з нагоди його 140-річчя; **10 лютого** — презентація книжки проф. Міхаеля Мозера „Тарас Шевченко і сучасна українська мова — спроба оцінки”; **12 березня** — міждисциплінарний семінар „Собор св. Юра у Львові: історична, архітектурна та мистецька традиція (XIII—XVIII ст.)”; **19 березня** — семінар, присвячений Т. Шевченкові і його ролі в українській дійсності та шевченкознавстві; **21 і 31 травня** — конференції у Львові та Новому Селі (остання організована Тернопільським осередком) на честь 120-річчя видатного українського математика Мирона Зарицького; **5—6 червня** — святкування 25-х роковин смерті Патріярха Йосипа Сліпого; **9 жовтня** — Всеукраїнська конференція, присвячена 100-м роковинам Еммануїла Чекалюка (організована Івано-Франківським осередком);

15—17 жовтня — у Львові та Жовкві дві наукові конференції, присвячені 300-літтю від смерті гетьмана Івана Мазепи та ін. **2010 р.: 24 червня** — конференція з нагоди 124-ї річниці від народження акад. Івана Крип'якевича; **14—15 вересня** — науковий семінар „Василь Доманицький: особистість і науково-творча спадщина”; **5 жовтня** — науковий семінар „Початки міста Львова: факти та гіпотези”; **13—15 жовтня** — конференція „Стан і перспективи сучасної геологічної освіти та науки”;

16 грудня — „Культурна спадщина західноукраїнського регіону. Пам'яті д. чл. НТШ В. Вуйчика”. **2011 р.: 27 січня** — конференція „Львівська наукова кристало-хемічна школа. Постаті”; **11—12 лютого** — „Всеукраїнська науково-практична конференція „Художньо-смислові координати творчості Леся Мартовича” (Івано-Франківськ); **12 квітня** — „Історичне картознавство в незалежній Україні. Пам'яті М. Вавричин”; **18 квітня** — засідання на честь Віри Річ; **30 травня** — **1 червня** — „Львівські хемічні читання 2011”; **1 червня** — нарада в Інституті енциклопедичних досліджень НАН України „Про стан підготовки видання Енциклопедії „Наукове товариство ім. Шевченка”; **29 червня** — мітинг-реквієм біля пам'ятника Кирилу Студинському; **15—18 вересня** — „Свято книжки — XVIII форум видавців у Львові”; конференції, присвячені 40-річчю Західного наукового центру, 350-річчю Львівського національного університету ім. І. Франка; конференції з нагоди 200-річчя Маркіяна Пашкевича та ін.

НТШ організовує щорічні наукові Шевченківські сесії протягом березня і є учасником щорічних вшанувань пам'яті М. Грушевського, організованих Музеем М. Грушевського, річниць І. Франка. Осередки НТШ в Івано-Франківську, Черкасах, Сумах, Дрогобичі, крім вказаних конференцій, проводили чимало своїх наукових та культурних заходів.

Упродовж звітного періоду відбулася представницька робота, яка пов'язана в НТШ з науковим та культурним життям краю, його контактами з адміністрацією міста та області й науковими та навчальними інституціями.

Окрема організаційна праця стосується згаданих бібліотеки, друкарні та архіву НТШ. На кінець 2011 р. кількість книжок і періодики **бібліотеки** становила близько 50 тисяч. Особливо популярна у читачів література з-за кордону. Не всі книжки бібліотеки НТШ ще скомп'ютеризовані (робота проводиться з перервами, лімітована фондами),

найбільші труднощі з обслуговуванням читачів. Упродовж 2009—2011 рр. у бібліотеку надійшло 783 книжки: з них 50 — куплено, 381 — подарувано авторами, членами НТШ та установами, 118 — надійшло з осередків, 116 — отримано по обміну. В **архіві** впродовж 22 років нагромаджуються документи Товариства (вони потребують професійного опрацювання): діловодні папери, фондоутворювачем яких є НТШ, та меморіальні архіви, передані різними особами на збереження. У **друкарні**, де нині працює чотири особи (раніше п'ять), протягом 2009—2011 рр. надруковано 75 книжок, брошур, авторефератів, у тому числі замовні (комерційні, інакше касові) — 55.

III. Наукова та науково-видавнича діяльність така: згадана участь у наукових заходах (конференціях, симпозіумах, академіях) та реалізація науково-видавничих проєктів. Пропоновані чл. та д. чл. НТШ наукові праці засвідчують різні типи та форми продукції — від статей, повідомлень, оглядів і рецензій до великих колективних збірників і монографічних досліджень. Останніми роками поважною формою наукової співпраці в Товаристві стала Енциклопедія НТШ. Це великий колективний проєкт, у якому бере участь понад 30 науковців з України та закордону і який виконується за фінансової підтримки Національної академії наук України. Нині закінчується робота над першим томом видання (понад 580 с.), що охоплює літери „А” і „Б” (148 і 100 статей); правдоподібно, побачить світ 2012 р.

Великого значення НТШ в Україні надає видавнича праця, і її відносимо до пріоритетних напрямів роботи. Видання, які з'явилися в НТШ за звітний період, поділяємо на п'ять категорій: 1) самостійно підготовлені і видані в НТШ; 2) підготовлені та видані в ДВЦ НТШ спільно з іншими науковими інституціями та навчальними закладами; 3) видані під титром НТШ, але поза Товариством у Львові та інших містах (останні з'являються щоразу більше); 4) видані осередками Товариства по всій Україні і Кубані; 5) видані в НТШ, але без зазначення назви Товариства у грифі (їх умовно називаємо комерційними або касовими виданнями).

Протягом 2009—2011 рр. вийшли друком такі видання.

Серія „Записки Наукового товариства ім. Шевченка”:

— Т. CCLVII. Праці Філологічної секції.— Львів, 2009.— 776 с.

— Т. CCLVIII. Праці Музикознавчої комісії.— Львів, 2009.— 591 с.

— Т. CCLIX. Праці Секції етнографії та фольклористики.— Львів, 2010.— 816 с.

— Т. CCLX. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.— Львів, 2010.— Кн. 1.— 492 с.; Кн. 2.— 516 с.

— Т. CCLXI. Праці Комісії образотворчого й ужиткового мистецтва.— Львів, 2011.— 728 с.

— Т. CCLXII. Праці Театрознавчої комісії.— Львів, 2011.— 552 с.

Серія „Праці НТШ”:

— Т. XXII. Студії з поля історії української науки і техніки.— Львів, 2009.— 205 с.

— Т. XXIII. Екологічний збірник — 4. Дослідження біотичної і ландшафтно-розмаїтості та її збереження.— Львів, 2008.— 364 с.

— Т. XXIV. Лікарський збірник. Медицина і біологія.— Львів, 2009.— 292 с.

— Т. XXV. Хемія і біохемія.— Львів, 2010.— 268 с.

— Т. XXVI. Лікарський збірник. Медицина і біологія.— Львів, 2010.— 633 с.

Уже підготовлені й здані до друку „Фізичний збірник”, „Збірник Хемічної комісії” (нині друкується), „Лікарський збірник”, завершується робота над „Геологічним збірником”.

Серія „Мала бібліотека НТШ”:

Ч. 2. Свідзинський А. Мої спогади про Миколу Миколайовича Боголюбова (до 100-ліття від народження).— Львів, 2009.— 40 с., іл.

Серія „Науково-інформаційні видання”:

— Вісник НТШ: Ч. 41.— Львів, 2009.— 68 с.

— Вісник НТШ: Ч. 42.— Львів, 2009.— 84 с.

— Вісник НТШ: Ч. 43.— Львів, 2010.— 84 с.

— Вісник НТШ: Ч. 44.— Львів, 2010.— 80 с.

— Вісник НТШ: Ч. 45.— Львів, 2011.— 88 с.

— Вісник НТШ: Ч. 46.— Львів, 2011.— 92 с.

Чотири книжки „Хроніки НТШ” чекають на видавничі кошти, подібно як і вже підготовлені бібліографії „Хроніки НТШ” (за всі роки) та „Збірника Математично-природописно-лікарської секції” (1897—1938, т. 1—32).

Серія „Українознавча наукова бібліотека НТШ”:

— Ч. 25. Яремко Роман.

Образ автора в романах Макса Фріша.— Львів, 2009.— 272 с.

— Ч. 26. Шанковський Лев. Українська Галицька Армія. Друге видання в НТШ.— Львів, 2010.— 397 с.

— Ч. 27. Супрун-Яремко Надія. Музикознавчі праці.— Рівне, 2010.— 574 с.

— Ч. 30. Крикун Микола. Подільське воеводство у XV—XVIII століттях.— Львів, 2011.— 733 с.

Серія „Навчальні посібники та підручники”:

— Ч. 4. Письменна Оксана. Хорова музика Лесі Дичко.— Львів, 2010.— 268 с., 8 стор. іл.

У серії „Історичні джерела” як **10-й том** вийшов „Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси” Мацея Стрийковського (Львів, 2011.— 1075 с.) — значне для Товариства досягнення в редакційно-науковому аспекті.

Більша частина видань НТШ в Україні виходить завдяки фінансовій підтримці НТШ в Америці, за що перед усіма зборами висловлюємо сердечну подяку. Це свідчить про його традиції і єдність завдань Товариства у світовому масштабі.

У залі засідань

Велика сторінка у видавничій діяльності Товариства на сучасному етапі — це **видання осередків НТШ**, з-поміж яких традиційно найбільш продуктивні Донецький, Івано-Франківський, Черкаський, Тернопільський осередки*.

ІV. Діяльність секцій, комісій та осередків НТШ. Характерною рисою діяльності **секцій і комісій** як виконавчих структур Товариства є проведення усієї роботи протягом останнього часу лише на рівні комісій, тоді як секції залишалися майже номінальною структурою.

Мовознавча комісія (голова Наталія Хобзей). Протягом 2009—2011 рр. комісія провела вісім зібрань. У рамках XX—XXII Наукових сесій НТШ виголошено понад 20 доповідей. 4—9 липня 2010 р. організована конференція „Актуальні проблеми української діалектології“ (разом із відділом української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ). Традиційно щороку в жовтні Комісія виступає одним з організаторів „Тимченківських читань“. Проведено діалектологічну експедицію під гаслом „Тексти: мовно-культурний аспект“. Члени комісії опублікували у різних виданнях понад 35 статей. 2009 р. з участю комісії вийшли „Записки НТШ“ (т. ССLVII). 2011 р. члени комісії започаткували серію „Історія мови“ (вийшло дві книжки).

Літературознавча комісія (голова Ярослава Мельник). Члени комісії організували або брали участь у конференціях XX—XXII Березневої наукової сесії, які були присвячені актуальним проблемам літературознавства, зокрема шевченкознавства; в XXIV щорічній науковій франківській конференції (7—8 жовтня 2010 р.); у науковій конференції „Михайло Визначення і його філологічна школа“ (25 листопада 2010 р.); у трьох Всеукраїнських конференціях: „Тарас Шевченко в естетиці культурології та націософії“, „Карбівничий чистого металу“ (до 140-річчя від народження В. Стефаніка), „Лісова пісня“ Лесі Українки: текст і контекст (до 100-річчя написання драми-феєрії) та ін. Д. чл. М. Ільницький видав монографії „Поети пражської школи“, „Три формули мого пізнання Антонія“, д. чл. Т. Салига — „Екслібриси Евтерпи“, члени комісії Л. Бондар, Р. Крохмальний, В. Працьовитий — посібники й методичні вказівки, П. Салевич — твір митрополита Іларіона „Слово про закон і благодать“. Комісія брала участь у підготовці згаданого 257-го тому і зараз працює над 263-м томом „Записок НТШ“, присвяченим М. Шашкевичеві та Т. Шевченкові, також над Енциклопедією НТШ тощо.

Комісія всесвітньої літератури ім. Миколи Лукаша (голова Роксолана Зорівчак) спрямовувала свою діяльність на вивчення міжнарод-

ного контексту української мови й літератури, на розширення контактів львівських філологів з науковцями інших міст і держав, на вишкіл молодих професійних перекладачів. Члени комісії стали учасниками шести конференцій, в тому числі XX—XXII Наукових сесій НТШ, підготували до друку листування Г. Кочура, М. Лукаша та Є. Дейч. Вийшов збірник „Творчість Григорія Кочура в контексті української культури XXI віку“, бібліографія праць „Роксолана Зорівчак“, готується глосарій на основі тижневика „The Ukrainian Weekly“. Д. чл. НТШ Андрій Содомора 2010 р. та Роксолана Зорівчак 2011 р. стали лауреатами літературної премії ім. Г. Кочура. Проведено засідання, присвячені Вірі Річ, Григорію Кочурові, опубліковано понад 25 статей, серед них із проблем англомовної шевченкіяни.

Історична комісія (голови спершу Ігор Скочилиас, відтак Андрій Фелонюк) у звітний період провела ряд конференцій, зокрема „Іван Мазепа“ (2009), „Українське козацтво другої половини XVI — початку XVIII століть“, „Українська домодерна урбаністика з перспективи останніх досліджень“, „Початки міста Львова: факти та гіпотези“ (2010), „Екзарх некозацької України: харизма владики Йосифа Шумлянського з антропологічної перспективи“, „Історичне картознавство в незалежній Україні“. Окрім членів комісії брали активну участь у підготовці видання творів М. Грушевського. Вийшов друком збірник „Іван Мазепа і мазепинці: історія та культура України останньої третини XVII — початку XVIII ст.“ (у ньому розміщено 13 статей чл. НТШ).

Проводила засідання **Археологічна комісія**, зокрема на увагу заслуговують її археологічні розкопки. Члени комісії брали участь у заходах з недопущення так званої чорної археології на території Львівської області.

Досить потужно працюють **Філософська комісія** (голова Андрій Пашук), **Комісія семіотики соціально-культурних процесів НТШ** (голова Анатолій Карась). Вони організували самостійно та з участю відповідних кафедр ЛНУ ім. Івана Франка ряд наукових заходів, присвячених проблемам історії філософії, а також таким питанням, як філософський зміст сучасності, контексти й практики національної і громадської свідомості та ін. Члени комісій — автори бл. 40 публікацій у різних наукових виданнях, беруть участь у написанні статей до Енциклопедії НТШ.

У цьому ж контексті працювали **Археологічна** (голова Іван Сварник) та **Соціологічна** (голова Галина Щерба) **комісії. Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін**, яка 2010 р. видала 260-й том (у двох книгах) „За-

У залі засідань

писок НТШ“. Її члени — автори бл. 40 публікацій. **Етнографічна комісія** (голова Ярослав Тарас). Її найбільшим досягненням — разом з **Комісією фольклористики** (голова Михайло Чернопиский) — став вихід у 2010 р. 259-го тому „Записок НТШ“. Також чл. комісії видали ряд монографій, статей (лише за 2011 р. — понад 57), неодноразово репрезентували дослідження з етнографії та фольклору. Заслугує на увагу участь у конференціях „Лемки, бойки, гуцули, закарпатці-руси-ни“, „Феномен дерев'яної церкви“, „Геноцид України у XX столітті“, „Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України“, „Маркіян Шашкевич і українське національне відродження“.

Протягом останніх трьох звітних років успішно працювала **Комісія архітектури та містобудування**. Крім важливого її внеску в організацію різних конференцій (особливо з істориками та мистецтвознавцями), нині підготує (здає через півроку) черговий том „Записок НТШ“.

Комісія образотворчого та ужиткового мистецтва (голова Роман Яців) за звітний період провела науково-дослідну діяльність, унаслідок чого з'явилося дев'ять монографічних видань: „Павло Ковжун (1896—1939). Творча спадщина художника: матеріали, бібліографічний довідник“ (упоряд. І. Мельник, Р. Яців), альбом-монографія „Любомир-Роман Кузьма (1913—2004). Малиарська і публіцистична спадщина“ (упоряд. Р. Яців), „Українські мистецькі виставки у Львові. 1919—1939“ (упоряд. Р. Яців), монографія Л. Купчинської „Українські меценати Івана і Мар'яна Коці: колекція творів мистецтва XVIII—XX ст.“, „Альбом-каталог Івана Северина (1881—1964)“ (упоряд. О. Семчишин-Гузнер). Крім того, комісія підготувала і надрукувала у різних фахових виданнях близько 45 різноматематичних розвідок, брала участь у 26 конференціях, симпозіумах, академіях (доповіді О. Сидора, О. Жеплинської, М. Левицької, О. Козакевич, О. Семчишин-Гузнер, Л. Купчинської, С. Король, Р. Яціва, А. Колупаєвої та ін.). До Звітних зборів комісія підготувала й видрукувала 261-й том „Записок НТШ“.

У 2010 р. **Інститут колекціонерства при НТШ** видав два об'ємні альбоми: „М. Бойчук. Каталог збережених творів“ та „Дерев'яна скульптура Галичини XVII—XIX ст.“, а в 2011 р. — 4-й том із серії „Українське народне мистецтво“, а саме „Гуцульські художні вироби з металу“.

Протягом останніх років активно працювали **Музикознавча комісія** (голова Олександр Козаренко) і **Театрознавча комісія** (голова Майя Гарбузюк). З їх участю відбулося дев'ять конференцій і симпозіумів, опубліковано низку важливих досліджень, а серед них і монографічних (праці Оксани Письменної, Богдана Козака та ін.). Члени Театрознавчої комісії входять до складу експертних рад та журі дев'яток міжнародних і всеукраїнських театральних фестивалів. Музикознавча комісія проводила наукові читання „Родина Лисенків в історії та культурі України“, академії, присвячені Стефанії Павлишин і Мирославові Антоновичу, „Треті Колесівські читання“ тощо. Вийшли з друку 2011 р. монографії Ю. Ясіновського „Візантійська гимнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу“, Н. Кашкадамової „Любка Колесса — українська піаністка“. Чл. Музикознавчої комісії публі-

кують статті у відновленому журналі „Українська музика“, що є продовженням заснованої до Другої світової війни в НТШ періодики.

Праця **Комісії книгознавства та бібліографії** (голова Луїза Ільницька) була сконцентрована на підготовці доповідей, виголошених на наукових конференціях і „круглих столах“, які були присвячені українській книжці. До важливих конференцій, підготовлених з участю комісії, треба віднести: „Українознавча бібліографія в Науковому товаристві ім. Шевченка“ (2009), „Книгознавство та книжкова справа у соціокультурному просторі“ (2010), „Бібліографія і книгознавство у XXI столітті: традиції і інновації“. Члени комісії брали участь у Шашкевичівських читаннях, вони ж автори статей до Енциклопедії НТШ. Підготовлено збірник статей „Бібліографічна комісія НТШ (1909—1939): напрями діяльності та постаті“.

Видавничо-поліграфічна комісія (голова Степан Гунько) протягом 2010 р. досліджувала проблеми видавничої справи на сучасному етапі, узагальнювала досвід виробництва та розповсюдження видавничої продукції в Україні. З цього приводу відбулось два засідання комісії (березень і жовтень 2011 р.), а раніше (лютий 2010 р.) науково-технічна конференція (разом із науковим відділом Української академії друкарства). Підготувала комісія ряд цінних публікацій, за ініціативи її голови відновлено пропам'ятну таблицю на честь Є. Чикаленка.

Лікарська комісія (голова Зіновія Служинська), згідно зі звітом, провела дев'ять засідань, у тому числі два в контексті конференцій з Українським лікарським товариством. Видано чергові томи „Лікарського збірника“ у серії „Праці НТШ“ (т. 19). Частими є редакційні засідання, на яких обговорюються і рецензуються наукові праці. Члени Комісії виступають по радіо і телебаченню, видали чотири монографії (автори Б. Білинський, А. Кравець, Л. Гоцько, З. Служинська), а також статті й реферати в колективних працях і „Народному здоров'ї“. Лікарська комісія сама розсилає свої публікації, видані в НТШ, допомагає поповнювати медичні бібліотеки України і за кордоном, ретельно комплектує свій архів.

Економічна комісія (голова Андрій Стасишин) підготувала дві колективні монографії: І. Назаркевич, О. Стефанишин, О. Кічурчак „Економіка України: національна стратегія розвитку“, І. Назаркевич та ін. „Інтелектуально-інноваційний роз-

Олег Шаблій

Василь Шендеровський

Степан Гунько

* Питанню видавничої діяльності осередків НТШ в Україні за 10 останніх років буде присвячена окрема публікація в наступних номерах „Вісника НТШ“.

виток регіону“; три навчальні посібники і близько 20 наукових розвідок і статей.

Чимало нових наукових заходів провели протягом 2009—2011 рр. **Географічна** (голова Олег Шаблій) та **Геологічна** (голова Орест Матковський) **комісії**. Це насамперед стосується засідань комісій та участі в різних конференціях, симпозіумах. У першій комісії налічується участь у п'ятих (вони присвячувались В. Кубійовичу, С. Рудницькому, Ю. Полянському та іншим визначним українським географам), у другій — вісім. Члени Географічної комісії опублікували чимало статей у фахових виданнях і монографій, серед яких слід відзначити краєзнавчу монографію д. чл. НТШ Олега Шаблія „Село на золотому Поділлі: земля і люди“. Географічна комісія під титром НТШ підготувала і друкує всеукраїнський часопис „Історія української географії“ (2011 р. вийшли 24-те і 25-те числа), видала також монографію „Мінерали Українських Карпат“. Геологічна комісія є одним із співорганізаторів симпозіуму, присвяченого 65-річчю геологічного факультету (13—15 жовтня 2010 р.), активно працює зі студентською молоддю.

Свій внесок протягом 2009—2011 рр. зробили **Екологічна комісія** (голова Платон Третяк), **Комісія фізики** (голова Ярослав Довгий) та **Комісія фізики Землі** (голова Валентин Максимчук). Члени Комісії фізики брали участь аж у 24 засіданнях і конференціях у Львові, Києві, Тернополі, Харкові, Івано-Франківську, надрукували понад 20 наукових розвідок. Вийшли чергові числа журналів „Світ фізики“ (ред. І. Вакарчук), „Світогляд“ (Я. Яцків). Я. Довгий, І. Стасюк та ін. підготували до друку черговий номер „Фізичного збірника НТШ“ (вийде у світ 2012 р.). Протягом звітного періоду комісія видала 19 монографій, брошур і об'ємних статей у журналах. **Комісія фізики Землі**, крім численних публікацій, активно представляла національні дослідження на міжнародних наукових форумах в Італії і Польщі.

У такому ж напрямку протягом 2009—2011 рр. працювали **Хемічна комісія** (голова Євген Гладишевський), **Біохемічна комісія** (голова Іван Головацький). Члени **Хемічної комісії** рік у рік проводять наукові конференції „Львівські хемічні читання“ (2011 р. відбулася десята). Під керівництвом Романа Гладишевського проведено IV Українську конференцію „Домбровські хемічні читання, 2010“, конференцію „Львівська наукова кристалохемічна школа. Постаті“. Сформовано том „Праць НТШ“ (серія „хемія та біохемія“), який вже в друці.

Слід підкреслити роботу **Комісії проблем лісівництва** (голова Степан Генсірук) і **Комісії математики** (голова Микола Притула). Члени останньої стали учасниками різних українських, міжнародних конференцій і симпозіумів, що їх лише 2011 р. відбулось 11. Комісія підготувала нові збірники праць, вийшло друком бл. 30 наукових розвідок, матеріалів конференцій, навчальних посібників, щорічно видає „Математичний вісник НТШ“.

Свій порівняно значний внесок у діяльність НТШ і загалом у національну науку зробили **Комісія механіки** (голова Василь Осадчук, тепер Богдан Кіндратський), **Комісія матеріалознавства** (голова Григорій Никифорчин), **Комісія інформатики та кібернетики** (голова Роман

Базилевич), яка 2011 р. провела VI Міжнародну наукову конференцію з питань комп'ютерної науки та інформаційних технологій, **Комісія екотехнологій** (голова Нестор Библюк), яка, крім власних наукових засідань і публікацій, тісно співпрацює з Косівським осередком (нині підготувала „Праці Косівського осередку і Комісії екотехнологій НТШ“, т. 1—3).

Степан Стойко

Анатолій Карась

Володимир Панасюк

формаційного журналу „Схід“ (статті з економіки, історії, філософії).

Чимраз активнішу роботу проводить **Слобожанський осередок** (голова Юрій Кисельов). Великий поступ за останній рік зробив **Сумський осередок** (голова Сергій П'ятченко), який вже провів понад 10 заходів, а 2010 р. видав „Альманах молодих літераторів Сумщини, Орфей“.

Традиційно багато працює **Черкаський осередок** (голова Віталій Масненко), який охоплює 65 осіб. В осередку налагоджена чітка структура, визначені напрями праці. Звіти за 2009—2010 рр. інформують про широку організаційну та науково-дослідну роботу. На 2011 р. в осередку успішно працюють Секція комп'ютерних наук та управління проектами; Історична комісія Історико-філософської секції; Математична комісія Фізико-математичної секції; Археологічна та Економічна секції. Нові форми роботи були реалізовані Студентським науковим товариством при осередку НТШ у Черкасах. Осередок багато уваги приділяє

науковим заходам, громадському життю, контактам з академічними та громадськими інституціями.

Великий поступ спостерігаємо у діяльності **Тернопільського осередку** НТШ (голова Михайло Андрейчин), найголовніше — у видавничій праці. 2010 р. вийшов друком 5-й том „Збірника праць“ осередку, три нові монографії і журнал „Археологія Правобережної України“, присвячений пам'яті першого голови осередку Ігоря Герети. У співавторстві з іншими установами підготовлена книжка „Туризм України: економічні та організаційні механізми розвитку“ (2010). 2011 р. в осередку створено Археологічну комісію.

В **осередку НТШ в Рівному** (голова Андрій Бомба) протягом 2010 р. активно працюють секції: Літературознавства, Фольклористики та етнографії, Історична, Математичного моделювання та обчислювальних методів. Кожна з них репрезентує участь у наукових конференціях і численні публікації.

Помітними є здобутки **Харківського осередку** (голова Юрій Ранюк), який опублікував чотири книжки і підготував до друку п'яту. У березні у Харківському літературному музеї проходила Наукова сесія НТШ (зачитано 10 доповідей), підготовлено збірник архівних документів про участь вчених Харківського фізико-технічного інституту у створенні атомної бомби.

Позитивні зміни в 2009—2011 рр. відбулися в **Івано-Франківському осередку** НТШ (голова Василь Мойсишин), головню завдяки цілеспрямованій, послідовній та енергійній праці його голови. В осередку діють 12 комісій, що об'єднують 150 вчених різних фахів.

Свою працю в НТШ відобразили **Слобожанський осередок** (голова Юрій Кисельов), **Закарпатський осередок** (голова Олена Шимко). Подібно до обласних осередків, успішно працюють осередки у **Дрогобичі, Косовому, Коломиї**.

V. Фінансово-господарські справи НТШ набули характеру системних проблем, що, зрештою, є „хронічною хворобою“ усіх громадських (передусім наукових) організацій в Україні. Щомісячна платня 14-ти співробітників становить 32 тис. грн. (це без державних оплат і податків, друкарських витрат (на папір і фарбу) для видань і коштів на щоденні поточні ремонти будинків, машин і т. д.). Проте сума прибутків на кожний рік не забезпечує навіть половини потреб Товариства — решта покривалася з грошового фонду. Але в НТШ вичерпується резервний депозит, який свого часу склав д-р Я. Падох від імені НТШ Америки, а, отже, перестає існувати грошовий фонд НТШ. Сподівання на Американське НТШ і його підтримку Україні нині щораз, то більше марніють, захиталася навіть угода щодо спільних видань.

Якщо НТШ не буде займатись наукою, найперше — припинить видавати, то перестане існувати, бо номінальне функціонування не має сенсу. У цьому контексті виникає моральне питання. Товариству — першій українській Академії наук — скоро виповниться 140 років. Як бути з її науковими традиціями? Як ми цінуємо імена й досягнення наших великих предків — Антоновича, Кониського, Грушевського, Франка, Пулюя, Горбачевського, Озаркевича, Левицького і багатьох інших?

Відтак вихід, очевидно, один: створення власного стабілізаційного фонду НТШ (до Другої світової війни такі фонди існували поіменно). Президія пропонує заснувати фонд підтримки НТШ в Україні, який би очолював окремий комітет.

Не можливо, очевидно, обійтися без одноразових фінансових вливань, які можуть надходити через збільшення членських внесків (у розмірах: звич. чл. — 50 грн., д. чл. — 100 грн.); закупівлю книжок членами НТШ у книгарні НТШ на певну суму (принаймні на 100—150 грн.); індивідуальних внесків осіб, зацікавлених у розвитку національної науки, одноразових допомог у різних формах від установ, організацій і т. д.; можливої оплати за друк статей у серійних виданнях Товариства.

VI. Актуальні проблеми та завдання НТШ на найближчий рік. Зміни, які відбуваються в українському суспільстві та державі, вимагають більш дійових вчинків НТШівської спільноти для подолання різних труднощів Товариства і подальшого його розвитку. Це стосується як дослідницьких, так і видавничих і, зокрема, як було сказано, фінансово-господарських проблем НТШ. Їх розв'язанню, подоланню перешкод і дальшої реалізації планованих програм та проектів мають сприяти дії новообраної омолоджені управи Товариства й спільна воля усіх його членів НТШ. 2013 р. Наукове товариство ім. Шевченка святкуватиме своє 140-річчя, надходять й інші видатні дати для Товариства. Для реалізації цього потрібно:

— **у науково-організаційній діяльності:** 1) розробити і зреалізувати впродовж 2012 р. нову стратегію праці НТШ, зокрема його фінансово-господарської діяльності; 2) забезпечити цілеспрямовану працю НТШ в дослідницькому та видавничому напрямах; 3) завершити ділові контакти з ВАКом у справі надання статусу „фахових“ найважливішим (принаймні серійним) виданням Товариства, остаточно знявши це питання з порядку денного; 4) врегулювати протягом 2012 р. питання списків номерів ISBN, ISSN для видань НТШ; 5) здійснити наукове описування й кодифікацію книжкових та архівних фондів

бібліотеки; 6) налагодити постійний обмін літературою і систематично розсилати видання НТШ по Україні та закордон.

— **у науковій діяльності:** 1) поглиблювати контакти з національними та закордонними нау-

У залі засідань

ковими й навчальними установами, насамперед НАН України і різного рівня навчальними закладами України та інших країн; 2) проводити і брати участь у різних конференціях, симпозіумах, академіях, присвячених питанням гуманітарних, природничо-математичних і медичних наук; 3) зосередити окрему увагу на співпраці з осередками

Під час голосування

НТШ, поглиблювати контакти з крайовими Товариствами різних країн Європи й Америки в науковому та науково-видавничому аспектах; 4) продовжити розширення тих форм і заходів співпраці НТШ, які діяли досі і цілком оправдали себе (стосується як праці в середині Товариства, так і підготовки проєктів із крайовими товариствами, що діють в Європі та Америці).

— **у видавничих справах:** продовжувати видавати „Записки НТШ“, „Хроніку“, „Вісник НТШ“ та серії „Українознавча наукова бібліотека“, „Визначні діячі НТШ“ та ін., підготувати далі 2-й, 3-й і наступні томи Енциклопедії НТШ.

— **у фінансово-господарській діяльності:** 1) підготувати лист-обіжник до різних українських і закордонних установ про стан праці та потреби НТШ; 2) Президії Товариства сприяти організації Комітету зі створення стабілізаційного фонду НТШ; 3) для наповнення бюджету НТШ залучити внутрішні ресурси Товариства.

— **у конкретних господарських справах:** провести ремонтні роботи будинку на вул. Ген. Чупринки, 21, і огорожі довкола нього.

* * *

Друга половина Загальних звітно-виборних зборів була присвячена обранню керівних і контрольних органів Товариства на наступні три роки (згідно зі Статутом), а саме — голови НТШ, членів Президії і Ревізійної комісії. У процесі цього заходу проходило висунення і обговорення кандида-

тур на названі посади. Головою НТШ на наступні три роки одноголосно обрано Олега Купчинського, головою Ревізійної комісії — Бориса Білинського, членами — Мирославу Ковбуз та Наталію Щербину. До Президії НТШ на 2011—2014 рр. увійшли 23 особи: Петро Білоніжка, Лідія Бойчишин, Іван Вакарчук, Степан Гелей, Михайло Глушко, Юрій

Діба, Ігор Завалій, Роксолана Зорівчак, Анатолій Карась, Богдан Кіндрацький, Олександр Козаренко, Олег Купчинський, Роман Кушнір, Василь Мойсишин (Івано-Франківськ), Ігор Мриглод, Зиновій Назарчук, Роман Пляцко, Ігор Стасюк, Ростислав Стойка, Платон Третяк, Дмитро Федасюк, Наталія Хобзей, Олег Шаблій.

Крім керівних і контрольних органів Товариства, у цій частині зборів обрано дійсними членами НТШ за 2011 р. Андрія Бомбу (Рівненський осередок НТШ), Григорія Возняка (Тернопільський осередок НТШ), Олександра Гачкевича (Львів, Комісія механіки), Богдана Головина (Тернопільський осередок НТШ), Анатолія Загнітка (Донецький осередок НТШ), Олександру Матешук-Вацебу (Львів, Лікарська комісія НТШ), Міхаеля Мозера (Австрія), Ігоря Мриглода (Львів, Фізична комісія НТШ), Володимира Пелиха (Львів, Математична і Фізична комісії), Степана Позняка (Львів, Географічна комісія), Богдана Посацького (Львів, Комісія архітектури і містобудування).

Крім названих осіб, Загальні Звітно-виборні збори НТШ в Україні на пропозицію крайового НТШ в Словаччині додатково апробувати це звання чотирьом членам НТШ Словаччини, а саме: Юрію Бачі, Михайлові Данилаку, Мирославу Сополізі та Миколі Штецю.

Наприкінці зборів учасники хвилиною мовчання вшанували пам'ять жертв Голодомору 1932—1933 рр. в Україні.

Редакція

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ІВАН ФРАНКО — DOCTOR UNIVERSALIS

(секрети успіху)

„Свідомо чи несвідомо, з власного пересвідчення чи з чужого голосу, але кожен, почувши ім'я Франка, сказати б, здимає шапку [...],— занотував з нагоди столітніх роковин письменника у своїй „Книзі спостережень“ Євген Маланюк.— Тут діє якийсь „інстинкт величі“, який у так званих масах є значно більш живий, ніж припускають демагоги“¹.

І справді: велич Франкова, ренесансний титанізм його виняткової творчої особистості — самоочевидний факт для кожного неупередженого погляду. Вже на своїх сучасників він справляв враження „великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко даліше“². Із часової дистанції ця грандіозна постать не меншає, а навпаки, дедалі вивищується — і не далішає, а дедалі ближчає до нашої сучасності. Та чи можемо з певністю сказати, що за 155 років, що минули од часу Франкових уродин, повністю збагнули сутність його творчого феномена, таємницю його, Франкової, величі?

Попри понадстолітню історію франкознавства (її початки варто пов'язувати з іменем професора Львівського університету Омеляна Огоновського, який уперше „прописав“ Франка в історії літератури, присвятивши доробкові свого колишнього студента чималий монографічний розділ³), загадка величності (чи, іншими словами, геніяльності) автора „Камелянів“ та „Мойсея“ і досі нерозгадана. У повсякденному слововжитку в означення „геніальний“ здебільшого вкладають не якісно-конкретний, а суб'єктивно-оцінний зміст. Саме поняття „геній“ девальгувалося у нашу „фельетонну добу“ (за формулою Германа Гессе), коли його стали при-

кладати до поп-ідолів масової культури та модних кутюр'є. Тож досі існує нагальна потреба транспонувати поняття Франкової величі з рівня інстинкту на рівень наукової рефлексії.

Що Франко — геній, відчували вже його сучасники, ще 1885 року повеличавши його тоді навіть не 30-річного рудовусого парубка! — *українським Мойсеєм*, покликаним вивести своїх земляків із „духоти“, „як Мойсей Ізраїля із дому роботи“⁴. І

це за 20 років до написання славетної філософської поеми „Мойсей“ — другого „Заповіту“ українського народу, за влучним визначенням Юрія Шереха (Шевельова)! І хоча через свою скромність Франко не раз відрікався од цього високого, але обтяжливого титулу (пригадаймо знамените звернення до не надто грецького молодшого колеги: „Я не геній, синку милий...“), його геніяльність не підлягає жодному сумніву.

Іван Франко — це рідкісний у світовому контексті й унікальний в українській історії приклад *універсального генія* — всебічно обдарованої й гармонійно розвинутої творчої особистості, що реалізувала власний потенціал не в одній, а одразу в багатьох галузях культури.

Універсалізм — найвища міра обдарованості, яка відрізняє генія від таланту. „Адже талант є специфіч-

ною, а геній — усезагальною здібністю“⁵, — слушно стверджував Г. В. Ф. Гегель. З огляду на це, Франко — геній у найбуквальнішому і найточнішому сенсі цього слова. У нього виразно простежуються всі дефінітивні риси геніяльності: багатогранність обдарування, різнобічність діяльності, філософська широчінь світогляду, надвисока продуктивність праці, оригінальність і новаторський

Др. Іван Франко

¹ Маланюк Е. Франко незнаний // Маланюк Е. Книга спостережень: Проза.— Торонто, 1962.— С. 83—84.

² Черемшина Марко. Фрагмент моїх споминів про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка.— Львів, 1997.— С. 284.

³ Див.: Огоновський О. Іван Франко // Огоновський О. Історія літератури руської.— Львів, 1893.— Часть III, від. 2.— С. 915—1072. Перед тим цей розділ праці друкувався в журналі „Зоря“ (1891.— Ч. 18—24; 1892.— Ч. 1—4).

⁴ Див.: Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні: Франко і його спільнота (1856—1886).— К., 2006.— С. 406.

⁵ Гегель Г. В. Ф. Лекции по эстетике.— СПб., 1998.— Т. I.— С. 102.

характер творчості, високий інтелектуалізм, знання пізнавальна активність, одержимість пафосом само- і світоосягання, пристрасне зацікавлення „вічними“ питаннями людського існування, глибоке проникнення в соціально-політичні, ідеологічні, філософські, етичні, естетичні проблеми своєї доби, творче (іноді радикальне) переосмислення традицій минувшини, вміння передбачати майбутнє.

Це була людина-„*перехрестя*“, навстіж відкрита до світу, яка з чутливістю інтелектуального сейсмографа жадібно ловила найтонші коливання духовної атмосфери часу, і водночас людина-„*поступ*“, котра силою своєї індивідуальності немовби репродукувала „в онтогенезі“ культурно-історичний „філогенез“ своєї епохи. Врешті,— людина-„*універсум*“, неповторний мікрокосмос, рівновеликий макрокосмосу у своїй загадковості й нескінченності. І саме завдяки своїй межовій відкритості, еволюційній змінності, дивовижному універсалізму, а відтак — складності, навіть амбівалентності феномен Франка, власне як унікальний людський феномен, посідає небуденне місце не тільки в історії нашої культури, але й у досвіді становлення новоєвропейської („фаустівської“, за Освальдом Шпенглером) людини загалом.

„Величезна рідкість у людині — поєднання в одній особі великого художника і великого мислителя,— писав видатний російський психофізіолог, творець науки про вищу нервову діяльність І. Павлов.— У переважній більшості вони представлені індивідуумами“⁶. Багатогранний письменник, учений і громадсько-політичний діяч, Франко щасливо поєднав у своєму психотипі допитливий інтелект мислителя з проникливою інтуїцією митця, фантазію поета зі спостережливістю журналіста, селянську працьовитість із глибокими рефлексіями інтелігента. Жоден із діячів нашої культури (і мало хто — світової) не може зрівнятися з ним за всебічністю інтересів, енциклопедичністю знань та продуктивністю праці. У нашій культурній та інтелектуальній історії Франко став не просто „другим після Шевченка“ (чи то пак „галицьким Шевченком“), а українським Арістотелем та Леонардо Да Вінчі, Вольтером і Гете, ставши в один ряд із найбільшими геніями людства й тим самим закарбувавши своє ім'я не тільки до літо-

пису національного поступу, а й до золоті книги надбань людської цивілізації загалом.

Про естетичні вартощі та ідейну наснаженість літературної спадщини Франка-письменника — багатотомної, новаторської, поліжанрової й різномистильової — написано багато. Тим часом і досі маловідомий Франко-вчений — автор численних наукових праць з історії та теорії літератури, літературної критики, методології та компаративістики, бібліографії, книгознавства, бібліотекознавства, мовознавства, перекладознавства, журналістики, фольклористики, етнології, етнографії, культурології, мистецтвознавства (зокрема музикознавства й театрознавства), релігієзнавства, історії, економіки, соціології, статистики, правознавства, політології, педагогіки, психології, філософії, ба навіть описового природознавства.

Без перебільшення, Іван Франко — це справді український *Doctor universalis* (лат. універсальний доктор; як відомо, цей почесний титул у середньовічній схоластиці отримав Альберт Великий). Недаремно ще за життя його називали „академією наук“ та „університетом“ в одній особі.

Видатний філолог, насамперед літературознавець і фольклорист, Франко здобув визнання в міжнародній науковій спільноті свого часу насамперед як упорядник і науковий редактор фундаментальних корпусів „Апокрифи і легенди з українських рукописів“ (у 5 т., 1896—1910) та „Галицько-руські народні приповідки“ (у 3 т., 6 кн., 1901—1910), автор циклу фольклористичних моноінтерпретацій „Студії над українськими народними піснями“ (1907—1912, окреме вид. 1913), численних ґрунтовних досліджень з історії української літератури („З остатніх десятиліть XIX віку“, 1901; „Южнорусская литература“, 1904; „Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.“, 1910, та багато ін.), у т. ч. літературної медієвістики

(„Іван Вишенський і його твори“, 1895; „Карпаторуське письменство XVII—XVIII вв.“, 1900; „Святий Климент у Корсуні“, 1902—1905, окреме вид. 1906; „До історії українського вертепу XVIII в.“, 1906 тощо) та шевченкознавства („Темне царство“, 1881—1882, окреме вид. 1914; „Тополя“ Т. Шевченка“, 1890; „Наймичка“ Т. Шевченка“, 1895; „Шевченкова „Марія“, 1913 та багато ін.), низки мовознавчих праць („Етимологія і фонетика в юж-

Ювілейна стаття О. Маковея з нагоди 25-річчя літературної діяльності І. Франка. Львів, 1895 р.

Спеціальний випуск журналу „Культура“ з нагоди 70-річчя від народження І. Франка. Львів, 1926 р.

Збірник наукових праць з нагоди 40-річчя літературної і наукової діяльності І. Франка. Львів, 1916 р.

норуській літературі“, 1894; „Двоязичність і дволичність“, 1905; „Причинки до української ономастики“, 1906; „Літературна мова і діалекти“, 1907 й ін.). Класикою українського перекладознавства стала праця „Каменярі. Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання“ (1912, окреме вид. 1913).

Франко — автор ґрунтовних мистецтвознавчих студій із теорії та історії українського і світового театру („Руський театр у Галичині“, 1885; „Руський театр“, 1893; „Русько-український театр (Історичні обриси)“, 1894 та ін.), рецензій і відгуків на театральні вистави, низки статей на музикознавчі теми. Важливе культурологічне значення мають його релігієзнавчі дослідження („Потопа світа“, 1883, „Поема про сотворення світу“, 1904, окреме вид. 1905, „Сучасні досліди над Святим Письмом“, 1908 тощо). Вченому належать і кількадесят економічних, соціологічних, політологічних, правознавчих та історичних праць, зокрема перший зразок жанру історичної біографії в українській історіографії — „Життя Івана Федоровича та його часи“ (1883).

Загалом, за сумарними даними бібліографічних покажчиків, із-під Франкового невтомого пера вийшло близько 3 тисяч (sic!) наукових студій, серед яких — власне науково-дослідницькі, науково-популярні, науково-філософські, науково-публіцистичні та літературно-критичні праці. Персональна бібліографія вченого впродовж його 40-річного труду щороку збагачувалася в середньому 75 новими позиціями (поміж тим — не лише статті, рецензії та повідомлення, а й фундаментальні монографії!), а в „найурожайніші“ роки ця цифра сягала 200—300 праць (і це без сталого місця наукової праці, кваліфікованих помічників-лаборантів та сучасних технічних можливостей!). Мало хто й сьогодні може похвалитися такою науковою продуктивністю!

Про винятковий творчий успіх Франка-вченого свідчить не тільки колосальний обсяг його доробку, а й широке визнання в науковому світі (ступінь доктора філософії, здобутий у Віденському університеті, звання доктора honoris causa Харківського університету, членство в багатьох слов'янських наукових товариствах, численні публікації у найпрестижніших європейських наукових часописах...). Та насамперед — велика кількість та висока продуктивність його наукових ідей, інновацій та відкриттів.

Як оригінальний мислитель із проникливою історіософською інтуїцією, Франко одним із перших в українській інтелектуальній історії діягнував антигуманну сутність марксизму та передбачив згубні політичні наслідки соціал-демократизму (див. гострокритичні статті „Соціалізм і соціал-демократизм“, 1897; „А. Фаресов. Народники и марксисты. С.-Петербург, 1899“, 1899; „До історії соціалістичного руху“, 1904; передмову до збірки „Мій Измарагд“, 1898, та ін.) та, що важливіше, чітко сформулював ідеал національної самостій-

ности (зокрема, в працях „Поза межами можливого“, 1900; „Одвертий лист до гал[ицької] української молодіж“, 1905).

Крім того, філософ розробив власний варіант позитивістської концепції соціального прогресу та класифікації наук, був піонером у популяризації новочасних природничо-наукових знань, відкриттів у галузі астрономії, фізики, хемії, біології, зокрема еволюційної теорії (див. філософські праці „Наука і її взаємини з працюючими класами“, 1878; „Мислі о еволюції в історії людськості“, 1881; „Що таке поступ?“, 1903). Плідними й досі видаються Франкові філософські ідеї про єдність матеріального й духовного світу, людини і природи, мікро- і макрокосму. Настанови на „відкриття душі“, „Америк духу“ задають людиномірний, філософсько-антропологічний та психологічний вектор світо- і самопізнання, який цілком відповідає зміні парадигм сучасного наукового знання — від техноцентризму до антропоцентризму.

У новаторському на свій час і досі актуальному естетико-психологічному трактаті „Із секретів поетичної творчості“ (1898) Франко переконливо обґрунтував вагому роль підсвідомості („нижньої свідомості“) у людському житті та художній творчості (паралельно і майже синхронно з творцем психоаналізу Зигмундом Фройдом).

Науково продуктивні й досі його проникливі спостереження над етапами та психологічними механізмами творчого процесу, зокрема аналогія між сонною та художньою фантазією, евристичні міркування про специфіку поетичної, наукової та критичної сугестії, принципи асоціації ідей та образів, еруптивну силу „нижньої свідомості“ тощо.

Франкові належить чимало інноваційних ідей у сфері методології гуманітарних наук (літературознавства, лінгвістики, фольклористики, історії, етнології). Йдеться не лише про трансплантацію на національний ґрунт новітніх (на той час) принципів і підходів європейських наукових шкіл — культурно-історичної, порівняльно-історичної, психологічної. У науковій спадщині вченого дослідники віднаходять ідейні ембріони рецептивної естетики та психопоетики, етно-, соціо- та психолінгвістики, когнітивістики — галузей, які вповні сформувалися лише в XX ст.

Фахівці визнають концептуальне новаторство Франка як співтворця сучасного перекладознавства, театрознавства та термінознавства.

І досі неперевершені не лише в українській, а й у світовій науці задані фундаментальні праці Франка з літературної медієвістики, апокрифології, пареміології та пареміографії.

Франкові належить цілісна й переконлива історико-культурологічна концепція органічної цілісності та історичної тягlosti української культури в хронологічних та етнографічних межах її поширення — від княжих часів до сьогодення, від Сяну до Дону. Водночас мислитель заклав наукові засади теорії й практики міжкультурної комуні-

Ювілейна відзнака з нагоди 80-річчя від народження І. Франка. Борислав; Дрогобич, 1936 р.

⁶ Павлов И. П. Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных / Ред., послесл. и прим. члена-корр. АН СРСР Э. А. Асратяна.— Москва, 1973.— С. 411.

кації, ненастанного й багатовимірного діалогу між українцями й представниками інших народів та цивілізаційних типів.

Неоцінений внесок Франка-вченого у формування та кодифікацію багатьох галузей національної термінології і, ширше, — в процеси інтелектуалізації та функціонально-стильової розбудови української літературної мови. Без перебільшення, саме Франка маємо право називати одним із головних творців української наукової мови.

Є у Франковому добробку й, на перший погляд, цілком несподівані наукові міркування, ідеї та винаходи — ось як „мікробіологічний“ екскурс про життя бактерій та вірусів у казці для дітей „Як звірі правувалися з людьми“ чи проекти закону про рибацтво в Галичині (вочевидь, далася взнаки давня пристрасть письменника до полювання на безмовних мешканців підгірських і карпатських річок та озерця!) та „стрілецької шнайдици“ — спеціального пристрою для розсікання колючих дротів (за цей винахід письменник отримав подяку від проводу Легіону УСС, у складі якого на фронтах Першої світової війни змагався за волю України і його син Петро).

Таким чином, Франко обійняв своїми науковими зацікавленнями надширокий спектр фактів і явищ природи та культури, реального та ідеального світу, сформулював та осмислив безліч актуальних проблем різних галузей людського знання і багато в чому випередив свій час.

Завдяки (чи всупереч) чому? У чому ж таємниця Франкової унікальної особистості та феноменального культуро- й націотворчого чину, який Євген Маланюк свого часу означив як „духово-інтелектуальний подвиг“? Іншими словами, чому Франко став генієм?

Не претендуючи на вичерпність та ясно усвідомлюючи злиденність раціональної логіки перед ірраціональною таїною генія, все ж запропонуємо стислу відповідь на ці сакраментальні питання: десять своєрідних ключів до „коду Франка“ (до слова, не менш загадкового, ніж спрофанований постмодерним маскультам містичний „код Да Вінчі“) — *десять секретів творчого успіху „універсального доктора“*.

1. **Природна допитливість та відкритість до всього нового** (пристрасне бажання „все проникнуть, все проглянуть...“).

2. **Феноменальна пам'ять та евристичність мислення** (зокрема шанобливе, але й вибірково-

критичне ставлення до авторитетів, полемічний хист та самостійність висновків).

3. **Фундаментальна академічна освіта та систематична самоосвіта** (майже 30-літній шлях від учня початкової школи до доктора філософії і нескінченна мандрівка „морськими глибинами“ книжок).

4. **Фанатична працьовитість та наполегливість у досягненні поставленої мети** (всезиттєва вірність імперативу „працювати, працювати, працювати, в праці сконати“, наслідком чого стала колосальна, понадстотомова спадщина — усього близько 6 тисяч творів!).

5. **Розвинута інтуїція та дар синтезу і прогнозу** (пророчі передбачення власної долі, історичних перспектив свого народу та майбутнього всього людства).

6. **Інтердисциплінарність** (розуміння єдності науки як „нероздільного і нерозривного ланцюга“, де кожна ланка пов'язана з іншою, а найважливіші проблеми виникають на перехресті дисциплін та вимагають синтезу різних підходів).

7. **Мультилінгвізм і полігЛОсія** (вільне володіння чотирнадцятьма чужими мовами, яке не пригнічувало, а навпаки, зміцнювало прагнення розвивати та збагачувати свою, рідну).

8. **Органічна інтегрованість в європейський та, ширше, світовий культурний контекст, відкритість до інтеркультурного діалогу** (намагання збудувати „золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями“, зокрема засобами перекладу; загалом Франко переклав українською твори близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур).

9. **Національна свідомість та обов'язок перед власним народом** („Нам пора для України жити!“ як життєве, творче і політичне кредо).

10. **Свобода думки і сміливість мріяти** (як найяскравіший приклад — нехитна віра в „силу духа“ та „день воскресний“ українського народу, його національну самостійність та політичну незалежність).

Вважаємо, що саме завдяки цим чинникам ковальський син із підгірського села Нагуєвичів став універсальним доктором та українським Мойсеєм, діяльним центром європеїзації та інтелектуалізації України, продукування та поширення наукових знань, міжкультурного діалогу та національного самоусвідомлення.

Отже, Франко — справжній *український self-made man*, людина, яка зробила себе сама. Тому Франкова історія — не стільки історія життєвої

Ювілейні збірники наукових праць з нагоди 100-річчя від народження І. Франка. Київ, 1956, 1957 рр.

Ювілейний ССЛ том „Записок НТШ“, присвячений 150-річчю від народження І. Франка. Львів, 2006 р.

трагедії, скільки героїчна історія творчого успіху, перемоги інтелекту над обставинами, духу над матерією. „В цій героїчній напруженні, в цій перемозі над скорбним і маловірним духом, над життєвими обставинами і добою — і полягає та величність Франка, в якій тепер не сумнівається, здається, ніхто і яка не дозволить, хоч би як змінилися умови нашого життя, забути його як поета“, — стверджував ще 1925 р. Микола Зеров⁷.

Настав час українську історію й культуру розглядати не в парадигмі поразки, а в *парадигмі успіху (перемоги)*. Попри песимістичні настрої, нав'язані бездумними, а часом і злочинними іграми духовних пігмеїв і геростратів, треба нарешті змінити оптику і, поглянувши в дзеркало свого минулого, побачити там не жалісливу жертву хронічного програшу, а певну себе, вповні сформовану й зреалізовану творчу особистість, якій є чим пишатися і яка знає, що робити далі. Тільки так можна відкрити перед собою вікно майбутнього, а не навіки причинити віко історичної домовини.

Перефразовуючи В. Винниченка, стверджуємо: прийшов час читати історію без брому. І насамперед — читати Франка.

Плакат Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від народження І. Франка. Львів, 2006 р.

Пізнавати Франка для нас, українців, означає пізнавати себе, своє минуле і своє майбутнє. Адже Франко — за його власною поетичною формулою — „пролог, не епілог“. Це не лише славна минавшина України, а її жива сучасність та шлях у гідну будучність. Його колосальна спадщина — не архів і не музей, а відкритий простір інтелектуального пошуку та національного самоствердження „у народів вольних колі“.

Іван Франко — це прообраз нової, духовно, інтелектуально й політично незалежної України.

України, яка має ґрунтовну європейську освіту, а проте не забуває свого коріння.

України, яка вільно розмовляє багатьма чужими мовами, а проте найбільше любить і шанує свою, рідну.

України, яка не декларує себе „найпрацьовитішою нацією у світі“ та не висуває претензій на власну винятковість, а наполегливою, розумною й доцільною працею утверджує свою самобутність та самостійність, щоденно зміцнює свій добробут та захищає свою гідність і свободу.

Будьмо відверті: таку Україну нам ще тільки належить створити.

Якщо ми її створимо, — це буде найкращим пам'ятником Франкові.

Богдан ТИХОЛОЗ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА ЯК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЄКТ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Для українських діячів, що засновували НТШ, Товариство було не лише науковою інституцією, а передусім інтелектуальною лабораторією, яка мала обґрунтувати прагнення еліти політичної окремішності¹. Львівські народовці і київські громадівці вбачали в НТШ прообраз Української академії наук. Для них академія мислилася як локомотив національного відродження: саме такими були спочатку наукові товариства, а згодом польська, чеська, сербська та хорватська академії наук, що діяли в межах Австро-Угорської імперії. Для М. Грушевського як того, що реалізовував і

розвивав задуми О. Кониського й В. Антоновича, академія наук не мала бути установою, де наука плекалась би задля самої науки. Важливим був саме гуманітарний сектор дисциплін, які мали засвідчити історичну, філологічну, етнографічну й філософську підставовість українських претензій на самостійність.

З 1894 р., від часу свого переїзду до Львова, М. Грушевському довелося зіткнутися з явищем „партійности“ в НТШ. Будучи структурою народовців, Товариство не сприймало як союзників радикалів І. Франка² і М. Павлика. Так само до НТШ

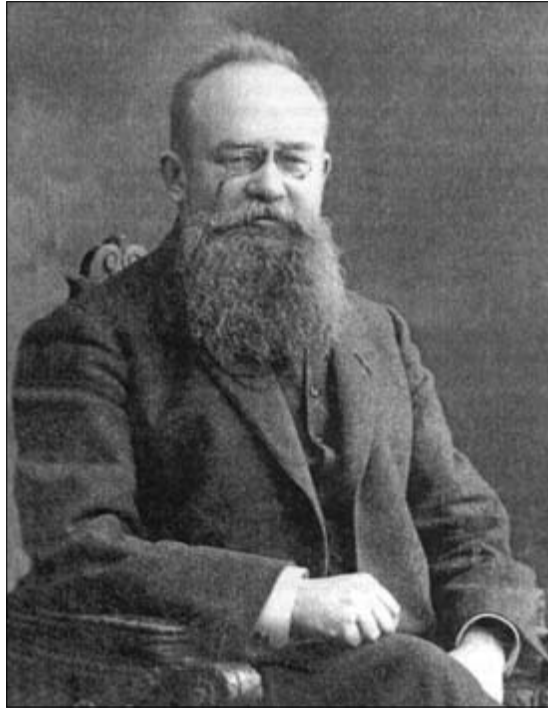
⁷ Зеров М. Франко-поет // Зеров М. Твори: В 2 т.— К., 1990.— Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці.— С. 491.

¹ Про суспільно-політичну функцію НТШ писали вже перші дослідники Товариства: Гнатюк В. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. З нагоди 50-літньої річниці його заснування. 1873—1923 // Літературно-науковий вістник (далі — ЛНВ).— Львів, 1925.— Кн. І—ХІ; Дорошенко В. Огнище української науки.— Нью-Йорк, 1951; Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка. 1892—1930.— Мюнхен, 1970. Див. також: Плохій С. Великий переділ. Незвичайна історія Михайла Грушевського.— К., 2011.

² Однією з причин, що О. Барвінський не протегував І. Франкові під час обрання на кафедру української літератури Львівського університету, була належність останнього до Радикальної партії, яка послідовно поборювала НТШ і критикувала народовців — творців Товариства. Див.: Центральний державний історичний архів України у

ставився і Михайло Драгоманов³, який критикував його не так за невдалу наукову працю, як за речника політичних інтересів народівців. М. Грушевський відразу намагався Товариство незалежнити від партійности, поставити над вузькою доцільністю хвилювого політичного моменту. Його обрання головою НТШ збіглося з переорієнтацією на осіб із соціалістичним способом мислення, таких як І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький, В. Охримович, В. Будзиновський, Л. Ганкевич та ін. Перебудовуючи Товариство, М. Грушевський одночасно змінював і політичний ландшафт українсько-галицької політики. Включення до Президії (Виділу) НТШ І. Франка, В. Гнатюка, С. Томашівського та інших майже збіглося з часом утворення (1899) на ґрунті спілки народівців і радикалів нової партійної сили — Української національно-демократичної партії (УНДП). Цікаво, що залучення на свій бік І. Франка як науковця супроводжувалося обмеженням його активності як реального політика⁴.

Через М. Грушевського як голову НТШ відповідало на всі суспільно-політичні виклики модерного часу: Товариство брало активну участь в інтелектуальних війнах за історію, симетрично реагувало на спроби інших народів залучити українців на підтримку своїх мобілізаційних національних проєктів. НТШ виявилось однією з небагатьох українських інституцій, що виступала активною стороною у „війнах ювілеїв“, які стали частиною боротьби М. Грушевського і Товариства за формування національної історичної пам'яті⁵. Це виявилось у такому:

Михайло Грушевський

1. 1898 р. НТШ відзначався 100-літній ювілей першого видання „Енеїди“ (1898)⁶ і вшановувалась пам'ять першого національного українського письменника І. Котляревського — на протигагу сторічним ювілеєм національних поетів, російського О. Пушкіна (1899) та польського А. Міцкевича (1898). Російські і польські суспільні діячі пропонували українцям сприймати „своїми“ О. Пушкіна для Східної і Центральної України, а А. Міцкевича „спільним“ для поляків і українців Західної й Правобережної України.

2. Сторіччя від народження батька чеської історіографії Ф. Палацького перетворилося на святкування офіційного слов'янофільства з пан-російським ухилом. Оскільки українців на це свято не було запрошено як делегацію, то НТШ під тиском М. Грушевського вирішило не брати участі у святкуваннях⁷.

3. На 1898 р. припало 250-річчя початку Хмельниччини, тож М. Грушевський у популярних брошурах про козацького гетьмана спробував визначити місце цього історичного діяча у визвольній боротьбі українського народу середини XVII ст.⁸

4. 1898 р. відзначено ще один ювілей — 25-річчя літературної діяльності І. Франка. Навряд чи це було простим збігом обставин: М. Грушевський займав як новий (від 1897 р.) голова НТШ активну позицію у суспільній боротьбі за історію, і в його науково-організаційних планах І. Франко був ключовою фігурою.

5. 1899 р. НТШ відмовилося брати участь в XI Київському археологічному з'їзді через неможли-

Києві (далі — ЦДІА України у Києві), ф. 1235, оп. 1, спр. 335, с. 1—4 (лист О. Барвінського до М. Грушевського від 24 лютого 1894 р.).

³ На збори 11 травня 1893 р. з приводу перетворення Товариства ім. Шевченка на Наукове М. Драгоманов зреагував вкрай негативно. В журналі „Народ“ він „дав собі повну волю, щоб „достойно повитати“ нове товариство і при сій нагоді,— писав О. Барвінський,— вилив всю жовч на русинів народівців і „Товариство ім. Шевченка“ задля того, що на чолі сего товариства стоїть посол Барвінський. Накинувшись з мокрим рядом на народівців, котрі, на його погляд, „скрізь лежать перешкодою для праці, дійсно корисної для народу, для поступу“ [...] Професор Драгоманів наклеює українських учених, щоб пішли за його приводом і так як він, діставши поклик вступити в члени „Товариства ім. Шевченка“, відповіли, що не можуть прийняти сеї чести“ (Барвінський О. Спомини з мого життя.— Нью-Йорк; Київ, 2009.— Т. II.— Ч. 3—4.— С. 424).

⁴ Докладніше див.: Гирич І. Михайло Грушевський та Іван Франко: громадське і приватне // Франкознавчі студії. Збірник наукових праць.— Дрогобич, 2007.— Вип. 4.— С. 590—643.

⁵ Гирич І. Концептуальні проблеми історії України.— Тернопіль, 2011.— С. 56—100.

⁶ Грушевський М. Для ювілею Івана Котляревського. Desiderata // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1893.— Т. II.— С. 147—161; його ж. Українсько-руське літературне відродження в історичному розвої українсько-руського народу // ЛНВ.— 1898.— Т. IV, кн. XII.— С. 75—81.

⁷ Уже в перше десятиріччя XX ст. М. Грушевський так само гостро критикував офіційне слов'янофільство через спробу чехів (Карела Крамаржа) створити союз з російськими великодержавними колами задля поборення українського національно-визвольного руху (Грушевський М. На українські теми: Українство і всеслов'янство // Грушевський М. Твори: У 50 т.— Львів, 2005.— Т. 2.— С. 66—72, 508—510; його ж. На українські теми: в слов'янських обіймах... // Там само.— С. 189—198, 530—532).

⁸ Грушевський М. Примітки до історії козаччини з поводу книжки: Бесіди про часи козацькі на Україні.— Чернівці, 1898.— 159 с. // Записки НТШ.— Львів, 1898.— Т. XXII, кн. II.— С. 1—14; його ж. Хмельницький і Хмельниччина. Історичний ескіз // Там само.— Т. XXIII, кн. III.— С. 1—30.

вість виступати на науковому форумі українською мовою⁹. Запрошені НТШівці могли виголосити доповіді російською, німецькою або польською мовами, однак М. Грушевський послідовно проводив у життя принцип: позаяк Товариство позиціонує себе представником саме української науки, виступи (та й ще у Києві) мусять бути обов'язково виголошені українською мовою.

6. НТШ під керівництвом М. Грушевського втрутилося в розігрування політичної карти про перемогу російської зброї під Полтавою 1709 р. Намагаючись випередити гучні святкування та пом'якшити ідеологічні наслідки 200-річчя перемоги Петра I, М. Грушевський запропонував відсвяткувати 1908 р. альтернативний ювілей — 200-річчя шведсько-українського союзу між І. Мазепою і Карлом XII. Таким чином, він прагнув легітимізувати право українців шукати союзників проти Російської держави і право виходу українських земель зі складу Росії¹⁰.

7. 1909 р. НТШ спільно з Українським науковим товариством відгукнулося на 100-річчя від народження М. Гоголя. Саме М. Грушевський одним із перших трактував М. Гоголя як українського письменника, який писав російською мовою¹¹, що нині стало аксіоматичним поглядом на його творчість. Тоді ж російські ліберальні і чорносотенні організації розглядали М. Гоголя як етнічного українця, але політичного росіянина, та пропонували його пошанувати як зразок тодішньому політичному українству. М. Грушевський відкидав тезу про „дводушність“ М. Гоголя, твердячи, що той цілком належить українській культурі й ментальності на стадії зародження національно-визвольного руху. Товариство брало участь, передусім через діяльність свого голови, в громадсько-політичному житті підросійської України, зокрема працювало над скасуванням Емського указу 1876 р.¹² Саме голова НТШ через О. Лотоцького в Петербурзі зав'язав контакти з поступовими російськими діячами кадетського спрямування в Петербурзькій

академії наук і домігся визнання української мови окремою від російської (не наріччям). Це стало підставою для дозволу українського друку в підросійській Україні, а також запровадження тут НТШівського (желехівського) правопису замість т. зв. ярижки.

Від початку роботи Державної Думи М. Грушевський як відпоручник легальної наукової інституції на запрошення петербурзьких українців відвідав Петербург і провів консультаційну діяльність української фракції Думи, ставши одним з її творців. Очолюючи НТШ, він мав можливість брати пасивну участь у засіданнях Думи, зустрічатися з послами від України, вести перемовини з ними, співпрацювати з „Українським вісником“ тощо¹³. Видання НТШ ставали тими друкованими органами, які виховували автономістичні почуття думських послів. Це спонукало М. Грушевського до написання такої праці, як „Освобождение России и украинский вопрос“¹⁴.

НТШ завдяки М. Грушевському виконувало функцію партійного осередку для суспільного життя як Галицької, так і Великої України. Це робилося засобами науки, культурологічно, а не через безпосередню партійну діяльність. М. Грушевський був проти партійної виключності націонал-демократів галичан або радикал-демократів

Будинок НТШ, придбаний Товариством 1898 р. Львів, вул. Чарнецького, 26 (тепер — Винниченка)

наддніпрянців, яких він представляв до 1917 р. Голова НТШ підтримував матеріально РУПівців, соціалістів, соціал-демократів, анархістів і соціалістів-революціонерів, влаштовуючи на роботу в НТШ. Таким чином, він омолоджував суспільні кадри і відсвіжував суспільні настрої НТШ, не давав їм консервуватися. Завдяки цьому молодь починала ставити національний інтерес вище за доктринерську класову боротьбу. Так, член РУП В. Дорошенко став директором НТШівської бібліотеки і визначним бібліографом та істориком визвольного руху; О. Назаріїв працював у музеї НТШ та інших його структурах; В. Козловський очолював львівську філію „Літературно-наукового

⁹ Перипетії реакції М. Грушевського на поведінку росіян-організаторів з'їзду можна простежити за листуванням голови НТШ з членом організаційного комітету В. Антоновичем (Листи В. Антоновича до М. Грушевського // Український історик (Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен).— 1991—1992.— Ч. 3—4, 1—4 (110—115).— С. 396—411.

¹⁰ Грушевський М. Шведсько-український союз 1708 р. // Записки НТШ.— Львів, 1909.— Т. ХСІІ, кн. VI.— С. 7—20. Ця стаття вийшла також окремим відбитком.

¹¹ Грушевський М. Ювілей Миколи Гоголя // Грушевський М. Твори: У 50 т.— Т. 2.— С. 378—381, 577—578. Наприкінці статті вміщений уривок із листа М. Гоголя до М. Максимовича, який стосувався належності Києва до України, а не Московії: „Він наш, він не їх!“

¹² Лотоцький О. Сторінки минулого.— Варшава, 1933.— Част. 2.— С. 327—381.

¹³ Про консультаційну діяльність українців Петербурга в 1905—1907 рр. можна довідатися з листування М. Грушевського з О. Лотоцьким (ЦДІА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 613).

¹⁴ Грушевський М. Визволення Росії і українське питання // Грушевський М. Твори: У 50 т.— 2002.— Т. 1.— С. 383—544.

вістника“; А. Жук працював у Централі українських кооперативів; анархіст М. Лозинський був провідним публіцистом і політологом, оглядачем громадського життя в Галичині для всіх періодичних видань М. Грушевського, передусім ЛНВ, есер М. Залізник теж працював у різних структурах НТШ, йому М. Грушевський доручав рецензування суспільно-політичної літератури в „Записках НТШ“ та ЛНВ, а також перекладав суспільствознавчі книжки для ЛНВ та Видавничої спілки.

Саме політичний підтекст став основою конфлікту в НТШ 1913 р., що призвело до резигнації М. Грушевського та закінчення львівського періоду його життя. Це спостерігалось й раніше під час Загальних зборів НТШ у 1897, 1901, 1904 рр. Контроверсії з приводу керування М. Грушевським Товариством ніколи не були внутрішньою справою НТШ. Адже за статутом Товариства брати участь в голосуванні мали лише дійсні його члени, до числа яких належали всі визначні політики Національно-демократичної партії, члени Галицького сейму і члени української репрезентації в Австрійському парламенті. Головними противниками М. Грушевського були не так внутрішні опоненти, як голова націонал-демократів К. Левицький. Причиною невдоволення партійних лідерів галицьких українців було те, що М. Грушевський 1904 р. вийшов з УНДП і протиставив їй власну політику¹⁵, звинувачуючи членів партії в продовженні опортуністичної щодо поляків у Галичині політики та нехтуванні соборницькими ідеями.

НТШ треба розглядати як осередок дії і продукування концептуальних підходів ідеї соборности українських земель. Сама думка про галицький П'ємонт мала своє матеріальне втілення саме передусім в НТШ — загальноукраїнській інституції. Спільна мова, література, наука для Західної і Східної України мали плекатися головню в Товаристві, спільній інституції галицьких і наддніпрянських науковців. На початках НТШ матеріально забезпечували українці з Великої України, а керували ним галицькі науковці, однак науковий

провід мали київські вчені. Обіймання новоствореної кафедри української історії В. Антоновичем мало відбуватися паралельно з обранням його на голову НТШ. Львівський університет був польською інституцією, а національна наука могла розвиватися тільки в українській установі, якою було властиво НТШ. Тому обрання М. Грушевського 1897 р. головою НТШ було підготовлене самою ідеологією Товариства, закладеною ще в 1873 та 1892 рр.

НТШ як всеукраїнську установу сприймали й усі свідомі українці підросійської України. Є. Чикаленко на прохання М. Грушевського фінансував будівництво Академічного дому. Хоч жили там передусім галичани, але загальне керівництво справами вів М. Грушевський. О. Кониський заповів свій архів і бібліотеку НТШ як майбутній всеукраїнській Академії наук. Товариство мало цільові стипендії: гроші давали наддніпрянці Д. Мордовець, Є. Чикаленко, О. Кониський, М. Грушевський,

М. Тишкевич. Музеєві НТШ пересилав мистецькі й археологічні предмети директор Київського міського художньо-промислового і наукового музею М. Біляшівський.

Соборницьке мислення М. Грушевський прищеплював своїм учням, усі вони стали соборниками. На їхню ідеологічну витримку сподівався М. Грушевський, коли відряджав І. Джиджору та І. Кревецького працювати редакторами

ЛНВ у Київ¹⁶. І в сенсі соборницьких інтенцій у Києві вони виявилися твердішими за групу С. Єфремова й Б. Грінченка¹⁷. С. Томашівський залишався таким лише до початку революції 1917 р. на Наддніпрянщині.

М. Грушевський у Товаристві виконував культурну програму лідерів „Київської громади“ В. Антоновича¹⁸ та О. Кониського зі збільшення кадрів нової інтелігенції, яка б вже не вважала себе частиною імперської російської або польської інтелігенції, а усвідомлювала свою культурну окремішність. Ця інтелігенція мала готувати широкий загальний людности до політичної окремішности.

Будинок НТШ, придбаний Товариством 1912 р. Львів, вул. Чарнецького, 24 (тепер — Винниченка). Сучасне фото

¹⁵ Гирич І. Михайло Грушевський в 1904—1905 роках // Український історик.— 2007—2008.— Ч. 3—4 (175—176), 1—2 (177—178).— С. 200—235.

¹⁶ Панькова С., Пришляк В. Михайло Грушевський та Іван Джиджора: учитель і учень у світлі взаємного листування // Листування Михайла Грушевського. Листування М. Грушевського та І. Джиджори / Упоряд. С. Панькова, В. Пришляк.— Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2008.— Т. 4.— С. 11—56.

¹⁷ Про позицію С. Єфремова в наддніпрянському політичному русі див.: Гирич І. Сергій Єфремов — лідер наддніпрянського народництва // Історія в школах України.— К., 2005.— № 3.— С. 43—47.

¹⁸ Див.: Гирич І. М. Грушевський та В. Антонович: творчі контакти та суспільно-політичні погляди // Академія пам'яті проф. В. Антоновича.— К., 1994.— С. 133—160; його ж. В. Антонович — будівничий історіософських засад нової України // Третя академія пам'яті проф. В. Антоновича.— К., 1996.— С. 28—35; його ж. Володимир Антонович — будівничий філософських засад нової України // Історія в школах України.— 2004.— № 1.— С. 47—49; його ж. Володимир Антонович — автор концепту Нової України // Дивослово.— 2008.— Ч. 3 (612): берез.— С. 59—62.

Школу істориків М. Грушевського у Львові, яка формувалася навколо Історично-філософської секції НТШ, треба сприймати не лише як суто наукову, але і як школу громадських лідерів. І. Джиджора та І. Кревецький були істориками, вони також публікувалися в ЛНВ. І. Джиджора активно друкувався на суспільні теми в „Раді“. На сторінках преси висвітлював політичний концептуалізм С. Томашівський. М. Кордуба як культурний референт співпрацював у роки Першої світової війни зі Союзом визволення України, друкувався в його періодичному органі „Віснику СВУ“. Іван Крип'якевич також був задіяний у суспільно-політичній акції, писав перші шкільні підручники для ЗУНР, був близьким до політичної групи В. Липинського й А. Жука „Вільна Україна“ напередодні Першої світової війни. У часи визвольних змагань учні М. Грушевського працювали в державних органах ЗУНР.

НТШ під орудою М. Грушевського виробляло ціннісні категорії щодо українського минулого, творило галерею героїв і супротивників, інтерпретувало позитивні й негативні події, висувало відповідні орієнтири для шанування та ганьби. Низка таких трактувань та інтерпретацій стала класичною для сучасної української історіографії. Це, зокрема, тяглість чотирьох головних періодів української історії — України-Руси князівської, литовсько-польської, козацької, нової (XIX—XX ст.); князівська Русь-Україна (IX—XIII ст.) є спадщиною передусім українського народу; причиною політичного занепаду України в XVI—XVII ст. став відхід еліти від культурної української окремішности та злиття з польсько-литовською елітою; народ є носієм національних ідеалів (теза народницької історіографії); Переяславська рада 1654 р. у жодному разі не була возз'єднанням України з Росією в єдину державу, а лише тимчасовим політичним союзом для спільної військової боротьби; козацька старшина стала новою українською елітою, а Гетьманщина — державою українського народу XVII—XVIII ст.; козацька еліта і гетьмани провадили послідовну й єдину політику, спрямовану на збереження автономности українських земель як у складі Росії; союз І. Мазепи зі Швецією був спробою здобути незалежність для України; Росія робила все можливе для нівелляції української автономії та повної інтеграції українських земель; негативне ставлення до царату та імператорів Петра І, Катерини ІІ, Миколи І; пріоритет української мови як основи для культурного й політичного виокремлення українських земель наприкінці XIX—XX ст.;

Академічний дім, збудований Товариством у 1905 р. Львів, вул. Супінського, 17 (тепер — Коцюбинського, 21)

спільність української історії для Східної і Західної України та відмова від розгляду української історії лише в межах Російської імперії; відхід від конфесійного чинника під час оцінки минулого й трактування Православну та Греко-католицьку як дві національні церкви українського народу.

НТШ було ініціатором загальноукраїнських культурних заходів. Найбільшими досягненнями Товариства в цій царині стали:

1. Мова видань НТШ виконувала функцію загальновизнаної всеукраїнської літературної мови¹⁹. Публіцистичні видання Галичини до 1890-х рр. майже не доходили до Великої України і серйозного впливу на наддніпрянську інтелігенцію не мали. Натомість мову „Записок НТШ“, ЛНВ, окремих неперіодичних видань Товариства і, зрештою, „Історії України-Руси“ М. Грушевського інтелектуальна еліта Великої України оцінювала як всеукраїнську. Нею писали всі „молодоукраїнці“, хто вступив на стежку громадсько-суспільної праці

наприкінці XIX ст. (С. Єфремов, О. Лотоцький, В. Доманицький). І це при тому, що ця мова була для підросійських українців занадто „галицькою“, бо творилася на основі „желехівського“ правопису, який став панівним в Галичині після впровадження в життя політики „Нової ери“ (1892). Особливо наддніпрянці не сприймали три його компоненти: 1) окреме написання частки *ся*; 2) м'яке *і(ї)* з двома крапками („ма-

чок“, за влучним виразом Івана Нечуя-Левицького); 3) невживання апострофу. Зрештою, від цих рис правопису з метою його сприйняття Великою Україною відмовилися в 1920-х рр.

2. Товариство (передусім М. Грушевський) стимулювало появу загальноукраїнського літературного суспільно-політичного журналу ЛНВ. Часопис упродовж 1898—1914 рр. був найповажнішим форумом для всіх українських письменників, публіцистів, економістів тощо. Саме через ЛНВ поглиблювався вплив ідей соборности українських земель та єдиної мови і літератури.

3. НТШ чи не найбільше спричинилося до формування масової літератури для народу. Здійснювалось це через Видавничу спілку, що виникла як структура Товариства. Її завданням М. Грушевський вважав друк вивірених часом взірців української й перекладної всесвітньої літератури. Цим НТШ творило спільне культурне поле українства, працювало на культурне розмежування української зі сусідніми імперськими культурами.

4. Товариство було провідною інституцією в справі просвітньо-освітніх ініціатив українського громадянства, а М. Грушевський — одним з най-

¹⁹ Гирич І. Мова і правопис як політичні чинники національно-визвольного руху // Гирич І. Концептуальні проблеми історії України.— Тернопіль, 2011.— С. 34—39.

активніших суспільних діячів у царині творення українського приватного шкільництва — гімназій. НТШ брало участь у діяльності різноманітних педагогічних товариств, спонсорувало заснування гімназій в Коломиї, Рогатині та інших містах Галичини. М. Грушевський, С. Томашівський та інші були членами львівської „Просвіти“, залучались до її видавничої роботи.

5. М. Грушевський розглядав бібліотеку НТШ як національну бібліотеку всієї України²⁰. Під таким кутом зору відбувалася її комплектація: для неї жертвували свої книжкові зібрання визначні

Окремі видання НТШ до 1939 р.

українські вчені Наддніпрянщини О. Кониський, Володимир Лесевич та ін. Бібліотека Товариства нав'язала обмінні контакти з усіма бібліотеками світу, маніфестуючи цими книгообмінами існування та розвиток національної науки.

6. Завдяки М. Грушевському НТШ приділяло велику увагу національному образотворчому мистецтву як інтегральній частині окремішньої української культури. М. Грушевський брав активну

участь у „Товаристві прихильників української літератури і штуки у Львові“, допомагав у фінансуванні першого українського мистецького видання „Артистичний вісник“, що друкувався у Львові. Видатний митець І. Труш був членом НТШ, входив до найтіснішого кола співробітників М. Грушевського²¹ і на його замовлення створив галерею видатних культурних діячів України. Крім того, до праці у виданнях та інших проєктах НТШ були залучені В. Кричевський, Ф. Красицький, М. Жук, М. Бойчук. В. Кричевський графічно оздоблював більшу частину книжок М. Грушевського, споруджував будинки вченого у Києві в українському стилі задля виховання культурних смаків мешканців столиці.

7. При НТШ М. Грушевський пробував створити Національний всеукраїнський музей — паралельний з Національним музеєм, який організовував Митрополит А. Шептицький. В ньому нагромаджувались художні колекції й археологічні збірки та історичні пам'ятки не лише галицького, але й загальноукраїнського походження.

8. НТШ спричинилося до популяризації у світі народного ужиткового мистецтва. Саме завдяки М. Грушевському були проведені в 1905 р. виставка творів гуцульського мистецтва та виставка народних митців у Коломиї.

НТШ стало не лише *de facto* Українською академією наук. Для українців у часи відсутності структурованого громадського політичного життя Товариство виконувало функцію своєрідного центру освіти, мистецтва і культури, беручись за ті завдання й проблеми, які зазвичай розв'язують державні інституції. Завдяки енергії та громадській активності М. Грушевського НТШ стало лабораторією національно-політичної думки, представником українського народу в контактах з політичними чинниками інших держав і народів.

Після того, як М. Грушевський перестав очолювати НТШ, Товариство перетворилося більшою мірою на наукову інституцію регіонального характеру. Чинники української галицької політики розглядали М. Грушевського не лише лідером національної науки, але й політичним діячем. Політична репрезентація намагалася його залучити в Тісніший народний комітет УНДП і зробити провідником галицької політики, але від такої перспективи М. Грушевський відмовився, проте не відмовився від ролі незалежного політика по обидва боки Збруча. Успіх Товариства в сенсі його науково-організаційного і фінансового становища був можливий завдяки харизмі М. Грушевського й концентрації влади в одних руках.

Попри авторитарну модель керівництва М. Грушевського, період його головування треба визнати значним і безперечним позитивом. Без його сильної й незламної волі, працездатності, самопожертви й жертвості був неможливий успішний розвиток самого Товариства. Досягнення НТШ нерозривно пов'язані передусім із працею М. Грушевського, а саме ж Товариство варто розглядати як один з найвдаліших українських національних проєктів того часу.

Ігор ГИРИЧ

²⁰ В. Дорошенко писав, що М. Грушевського слід „вважати справжнім основником і навіть першим бібліотекарем бібліотеки НТШ“ (Дорошенко В. Бібліотека НТШ у Львові // Записки НТШ. Збірник Філологічної секції.— Нью-Йорк; Париж, 1961.— Т. CLXXI.— С. 10).

²¹ Гирич І. Михайло Грушевський...— С. 216—218.

ІВАН ТРУШ У СТВОРЕННІ ПОРТРЕТНОЇ ГАЛЕРЕЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Портретна галерея Наукового товариства ім. Шевченка була одним із багатьох знакових проєктів, ініційованих очільником Товариства Михайлом Грушевським. Завдяки залученню до її створення видатних художників — І. Труша, Ф. Красицького, М. Івасюка, П. Холодного — вона стала справжньою скарбницею українського малярства. Фундамент галереї довелося закладати тоді ще молодому майстру пензля, випускнику Школи образотворчих мистецтв у Кракові, Іванові Трушу. На замовлення Товариства художник створив дві серії портретів видатних українських діячів.

Першу серію Труш намалював 1898 р. На цей рік припадали аж три гучні ювілеї: 25-ліття заснування НТШ, 100-ліття виходу в світ „Енеїди“ І. Котляревського та 25-ліття літературної праці І. Франка.

В рамках святкування 25-літнього ювілею своєї діяльності НТШ замовило І. Трушеві виконати три портрети своїх фундаторів — Єлизавети Милорадович, Дмитра Пильчикова та Михайла Жученка¹. Вести перемовини з художником Виділ НТШ доручив І. Франкові², доброму приятелю Труша. Художник радо погодився, адже ще раніше, 1897 р., сам пропонував свої послуги. У листі до голови Товариства М. Грушевського, звертаючись по фінансову допомогу для закінчення студій в Краківській школі образотворчих мистецтв, він писав: „За евентуальне уділення грошей будим Товар[иству] вдячний не тільки словом, але й намальованням чого відповідного для Товари-

ства, що в кінці і без субвенції уважаю за свій обов'язок“³. Портрети фундаторів НТШ Труш виконував з фотографій⁴. Відомо, що принаймні один із цих фотопортретів,— а саме Єлизавети Милорадович, до НТШ ще 1891 р. надіслав Олександр Кониський⁵. Працюючи над замовленням,

І. Труш листовно звертався за консультаціями саме до нього, як до людини знайомої з портретованими, аби передати не лише зовнішню подібність, але й риси їхньої вдачі. Про це О. Кониський згадує у листі до М. Грушевського на початку серпня 1898 р.: „Зараз дістав: 1) Письмо з Косова від того маляра, якому казало Т[оварист]во зробити портрети Мил[орадовички], Жуч[енка] і Пильч[икова]. Він просить деяких звісток, але не подає своєї адреси і підписався так, що можна гадати: Трум, Труш, Трунь. Як йому адресувати?“⁶ У цьому ж листі Кониський, певно, образившись, що не потрапив до числа фундаторів, яких Товариство вирішило вшанувати замовленими портретами, обурюється: „Я, здається, в грудні [18]96 р. писав до Вас, що ініціатором Т[оварист]ва і першим фундатором був я [...] На жаль сей лист не був прочитаний ні на Виділі, ні на зборах, однак мені писали, що дехто на Виділі, довідавшись про сей лист, висловлював такі думки:

„Товари[ст]во не має жадних формальних доказів на те, щоб признавати мене ініціатором і фундатором“. Такого признання я ніколи не добивався, про формальні докази якимось чужою мовою, а проте, все ж таки Виділ має їх потроху і, сміло скажу, має геть більше, ніж доказів на фундатор-

Іван Труш. Київ, 1900 р.

¹ Кокорудз І. Справоздане з діяльності виділу Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові за рік 1898 // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1899.— Т. XXVII, кн. I.— С. 17.

² Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 71 зв.

³ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша // Архіви України.— 1966.— № 2.— С. 65.

⁴ Ці фотографії М. Грушевський опублікував у своїй статті „Наукове Товариство імені Шевченка“ (Літературно-науковий вісник (далі — ЛНВ).— Львів, 1900.— Т. IX, кн. V.— С. 184—200).

⁵ У листі товариства „Просвіта“ у Львові до О. Кониського від 26 листопада (8 грудня) 1891 р. вказано, що фотографія Є. Милорадович, призначена ним для НТШ, за його бажанням тимчасово передана на зберігання до музею товариства „Просвіта“ (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 77, спр. 280, арк. 32).

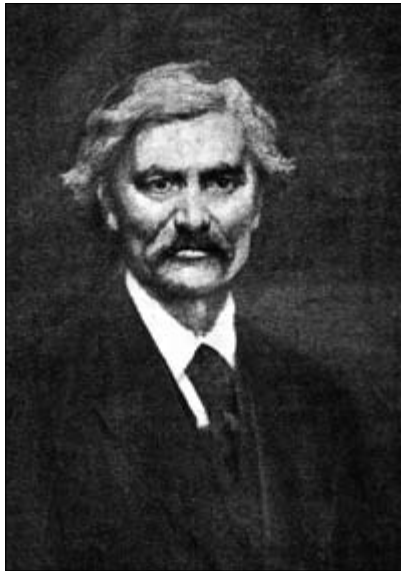
⁶ Листування Михайла Грушевського.— Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2006.— Т. 3 / Ред. Л. Винар, упоряд. Г. Бурлака, Н. Лисенко.— С. 178.

ство небіжчика Пильчикова, патрет котрого Виділ заказав яко фундатора. Я дуже шаную пам'ять сього чоловіка і радо бачитиму в Т[оваристві] патрет його; але фундаторство його...”⁷

Услід за портретами засновників НТШ 1 липня 1898 р. І. Трушеві замовили портрет І. Котляревського⁸. Ним прикрасили залу, де 1 листопада проходила наукова академія з нагоди 100-літнього ювілею виходу „Енеїди”⁹. У переддень цього свята, 30 жовтня, відбулись вечорниці, присвячені 25-літ-

Михайло Жученко. Львів, 1898 р.

Володимир Антонович. Київ, 1900 р.

ньому ювілею літературної діяльності І. Франка, де на „сцені серед зелені стояв портрет Франка, роботи І. Труша”¹⁰, замовлений ювілейним комітетом на чолі з В. Гнатюком¹¹. Після святкувань цей портрет був подарований до галереї НТШ¹².

У 1899 р. Труш влаштував свою першу виставку в Товаристві прихильників образотворчих мистецтв у Львові, що стала підсумком його творчих здобутків останніх років. Критичну оцінку репрезентованому на виставці доробку Труша на сторінках „Літературно-наукового вісника” висловив І. Франко, де серед іншого згадав і кілька портретів із галереї НТШ (хоча вони й не експонувались на вернісажі): „Пейзаж у Труша шкодить портретові; ловлячи світліяні ефекти на лиці він не має часу вистудіювати і вловити характерні риси лиця, його живий образ. Не диво, що з усіх дотеперішніх портретових проб йому найліпше вдався портрет Сембратовича, роблений не з натури, а з фотографії; не диво, що з фотографії роблені портрети

Котляревського, Милорадовичевої і Пильчикова (для тов. ім. Шевченка) також треба зачислити до його ліпших на тім полі”¹³.

Бажаючи і надалі втілювати задум щодо створення портретної галереї НТШ, Трушеві доручають намалювати серію портретів наддніпрянських діячів. 21 червня 1899 р. на засіданні Виділу ухвалюють рішення закласти в бюджет 210 золотих ринських на виготовлення портретів В. Антоновича, П. Житецького, О. Кониського, а також за

окрему винагороду — М. Лисенка та І. Нечуя-Левицького¹⁴. Інформацію про мету прибуття Труша до Києва та його заняття містить і спеціальне донесення начальника Київського губернского жандармського управління Департаментові поліції Міністерства внутрішніх справ у Петербурзі від 18 (31) березня 1901 р., з якого, між іншим, дізнаємось, що в Києві художник перебував від 22 лютого до 8 листопада 1900 р.¹⁵ Автор донесення генерал-майор В. Новицький зазначав, що Іван Труш був направлений до Києва Науковим товариством ім. Шевченка з метою намалювати портрети київських громадських діячів (В. Антоновича, І. Нечуя-Левицького, П. Житецького та Л. Косач (Лесі Українки), і „сняв портреты с этих лиц в Киеве, уехал за границу, располагая устроить во Львове выставку своих картин и

снятых портретов с названных лиц. Труш работал в помещении Нового киевского археологического музея”¹⁶.

Творчими проблемами, які його спіткали у Києві, художник ділився з Михайлом Грушевським — ідейним натхненником проєкту та людиною, яка безпосередньо піклувалась справами портретної галереї. В одному з листів він звітує про роботу над портретами М. Лисенка та І. Нечуя-Левицького: „Отже по тих 6 днях забрався я малювати Лисенка і мордував ім его через цілий тиждень [...] До половини доведений портрет носив всякі знамена неудатної роботи [...] В понеділок мусів я перенестися до Левицького, бо у Лисенка [...] лекції, він отже не має часу позувати [...] Рішивім Лисенкови дати спокій, а колись зачати зовсім наново малювати его портрет і перед тим же винайняти чи вypoзичити у котрого з тутешніх малярів робітню, що мені по великих трудах і втраті часу — не удалося”¹⁷. Закінчивши роботу

над портретом Івана Левицького, художник перебрався до помешкання В. Антоновича¹⁸: „Антонович позував добре але не щодня. У него й світло фатальне і комната мала, так що умучений тим всім і зденеровований до крайності хотівім на якімсь добрім місці пофотографувати тих добродіїв і відіхати чим скорше до Львова. Та з розмаїтих взглядів не міг я того учинити і звівно лишивім ся у Києві. Антоновичу стрілило до голови перенести мене до городського музею. Я на те охоче пристаю

Іван Нечуй-Левицький. Київ, 1900 р.

Леся Українка. Львів, 1901–1903 рр. Авторська копія

Павло Житецький. Київ, 1900 р.

і се заким мені тут протерли вікна на суфіті і т. п. переніся я до Житецького, котрого я мучив 6 днів з найбільшою відразою і знеохоченням малювати портрети. Я просто постановивім радше не малювати портретів ніколи як мучиться і денервуватися по приватних домах”¹⁹.

Через одинадцять років Труш опублікував у газеті „Неділя” невеличкі спогади про зустрічі в Києві з В. Антоновичем та П. Житецьким. Ці своєрідні словесні портрети свідчать, наскільки влучно за зовнішніми прикметами художник бачив і відчував внутрішній світ своїх героїв: „Володимир Антонович належить до найінтересніших і найінтелігентніших людей, яких я взагалі коли-небудь зустрічав. Середнього росту, лице квадратове із сивою густою чуприною над чолом, борода брита, а вуси підстрижені [...]. Треба було прилянутися [...] що се чоловік великої товариської міської оглади. Аж зблизька можна було обсервувати його характеристичні великі очі, які вказували на чоловіка, що багато передумав і думати потрафити. Парадний чорний костюм не лежав на нім добре — висів як на шарагах, сивий в широкий десень достроювався до постаті ліпше, а генеральська уніформа надавала ученому історикови вигляду гумористичного [...]

Павло Житецький імпонував високим ростом, довгою сивою бородою і гарним якби одухотвореним лицем [...] Убирався не ліпше як Антонович, а гірше. Перший раз застав я покійного в довгім перським халаті, затовщенім і витертім із старости [...] Як критик життя і людей, був Житецький білим круком серед цілої російської і австрійсько-української громади — признавав другим талант і заслуги, а навіть любив заслужених вихвалювати і то не короткими словами, а просто довго розпо-

дився та тішився ними і старався на кождім кроці бути справедливим [...] Такого другого тепер уже нема під українським сонцем...”²⁰

Повернувшись до музею, задоволений простою залогою та гарним освітленням, Труш із новими силами взявся до роботи. Він навіть не звертав уваги на постійний гамір, адже в будинку музею продовжувались внутрішні будівельні роботи: „Тут, бачете, працюють робітники над стукатеріями і т. п., а позаяк двері ще не повставлювані і ті люде усюде швендаються, лишая я ім всі прилади і всі портрети на ласку і не ласку [...] Тут зачав я малювати Лисенка на ново, а в страстний тиждень докінчу. Малюю і панну Драгоманов[у], панну Лисенківну (Катру) і Лесю Косач [...] Робота тут іде добре!”²¹

Перебуваючи в піднесеному настрої, Труш навіть роздумував над ідеєю намалювати та подарувати для галереї портрет М. Старицького „яко козацького типу”²². Проте ідея так і залишилась не реалізованою (хоча портрет Старицького до галереї НТШ таки був придбаний 1905 р., але вже роботи іншого художника — Фотія Красицького²³).

Коли робота над більшою частиною портретів добігала кінця, Труш знову вдався з листом до Грушевського з проханням виплатити гонорар за

⁷ Листування Михайла Грушевського.— Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2006.— Т. 3 / Ред. Л. Винар, упоряд. Г. Бурлака, Н. Лисенко.— С. 175—176.

⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 85.

⁹ Купчинський О. Іван Труш у документах львівських архівів (Огляд документальних матеріалів)// Іван Труш. Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження.— Львів, 1972.— С. 98.

¹⁰ О. М. Ювілей 25-літньої літературної діяльності Івана Франка // ЛНВ.— Львів, 1898.— Т. IV, кн. XII.— С. 118.

¹¹ Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові (Історичний нарис першого 50-річчя — 1873—1923).— Мюнхен; Париж, 1984.— С. 55.

¹² Справозданє...— С. 18.

¹³ Франко І. Малюнки Івана Труша // ЛНВ.— Львів, 1900.— Т. XX, кн. I.— С. 59—63.

¹⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 100.

¹⁵ Леся Українка. Документи і матеріали.— К., 1971.— С. 152.

¹⁶ Там само.— С. 152—153.

¹⁷ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша.— С. 65.

¹⁸ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша.— С. 65.

¹⁹ Там само.

²⁰ Труш І. Два типи // Неділя (Львів).— 1911.— Ч. 27—28.— С. 2.

²¹ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша.— С. 65.

²² Там само.

²³ Стан музею // Хроніка НТШ.— Львів, 1906.— Ч. 25.— Вип. I.— С. 40.

додаткову роботу: „Рахунок був би такий: у Києві викінчив я уже портрет Левицького, Житецького, позавтрі докінчу Антоновича а в страстний тиждень — Лисенка. Були би се портрети заплачені уже, бо з Товариства одержав я 310 зр. значить 4 x 70 і 30 зр. за дорогу [...] Виділ ухвалив спортретувати ще Кониського...”²⁴ Деякий час І. Труш чекав на повернення О. Кониського до Києва²⁵, який, за спогадами Ганни Берло, перебував влітку 1900 р. поблизу Києва, на дачі Ганни Ямпольської на Шулявці, а восени того ж року повернувся до міста²⁶. Проте достовірна історія створення портрета О. Кониського поки що невідома. Оскільки його ставлення до справи портретної галереї, як і загалом до Товариства, було особливим, можна припустити, що він навряд чи відмовив Трушу в позуванні. Сумнів у цьому викликає хіба що той факт, що останні місяці свого життя О. Кониський почувався погано (він помер через три тижні після від'їзду І. Труша з Києва, 29 листопада). З огляду на це, художник міг зробити фотографію і вже з неї намалювати портрет. Яка б з версій не була правдивою, можна стверджувати, що портрет пензля І. Труша був останнім прижиттєвим зображенням О. Кониського.

Сеанси малювання портрета Лесі Українки також відбувались у великій музейній залі. Незважаючи на слабе здоров'я, літераторка робила над собою зусилля та позувала художників. У листі до сестри Ольги Косач від 1 квітня 1900 р. вона повідомляла: „Малює тепер з мене один галичанин портрета, а сидить він аж у новому музеї на Олександрівській вулиці, то поки туди та назад, то 1 1/2 години, а там години дві пройде, дивись — і півдня пропало”²⁷. Історія з портретом Лесі Українки обернулася для Труша низкою неприємностей і прикритим розривом доволі приятних стосунків. За

невдомих причин портрет без її відома опинився не в збірці НТШ, як це планувалось, а його продав художник наміснику Галичини графові Леону Пінінському. Зі змісту епістолярного діалогу між Трушем та Лесею Українкою стають відомі деякі подробиці цього непорозуміння. Збереглась чернетка листа Лесі Українки до Івана Труша від 16 червня 1903 р., в якій вона, зокрема, дорікає: „Я не знаю, чому Вам не встид було слухати мого питання за скільки Ви продали мою личину (товариську власність) [закреслено: Jasnieoswieconemu]

Ясновельможному, а чому Вашим приятелям було „неприємно і встидно“ слухати того, що я здивувалась, не побачивши мого портрета в Тов[аристві] [закреслено: за 1 1/2 року ніяк не може дістатись, у Ясновельм. є, а в Тов. ні, хоч замовив його в Києві не Пін[інському], а Тов[ариству]. Я мала право з того дивуватись, бо Ви мені не сказали, що продали оригінал, а не копію, і я була певна, що я принаймні не тільки для самого Пін[інського] позувала, наражаючи своє здоров'я”²⁸. У відповідь Труш підтверджує цю інформацію та обіцяє: „Відповідно до гадок ваших, висловлених перед півроком в канцелярії Наук[ового] тов[ариства] ім. Ш[евченка], Ваш портрет верне незадовго від намісника на своє давніше місце. Підкінчений дуплікат тепер у мене, буде спалений”²⁹. І хоча Леся Українка була певна, що оригі-

нал її портрета повернено від Пінінського до галереї НТШ³⁰, насправді ж він так і залишився в колекції намісника, звідки пізніше надійшов до Львівської картинної галереї (нині — Львівської галереї мистецтв)³¹. Залу Наукового товариства ім. Шевченка прикрасила авторська копія (певно, та сама, яку художник під впливом емоцій збирався знищити).

Зала засідань НТШ. Львів, [1912 р.]

²⁴ Гордієнко Б. Листи художника Івана Труша.— С. 66.

²⁵ Там само.

²⁶ Берло Г. Мої знайомства з деякими українськими діячами // Україна.— 1929.— Ч. 3—4.— С. 99.

²⁷ Леся Українка. Зібрання творів: У 12 т.— К., 1978.— Т. 11: Листи (1898—1902) / Ред. Ф. П. Погребенник, упоряд. О. О. Білявська.— С. 174—175.

²⁸ Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / Репринт. вид.— Луцьк, 2006.— С. 695.

²⁹ Там само.— С. 692—693.

³⁰ Там само.— С. 701.

³¹ Сонячні акорди в палітрі Івана Труша: твори зі збірки Національного музею ім. Андрея Шептицького. Каталог виставки.— Сопот, 2011.— С. 40.

Той факт, що в галерею НТШ надійшла авторська копія, закінчена, судячи з наведених уривків листів 1903 р., в документах Товариства не відображений. Навпаки, за їх змістом, портрет Лесі Українки Товариство отримало разом з усіма іншими невдовзі після повернення Труша до Львова. У протоколі засідання Виділу від 6 лютого 1901 р. зазначено: „Перенято від д[обродія] Труша 7 портретів наших визначних діячів (В. Антоновича, П. Житецького, Б. Грінченка, М. Лисенка, І. Левицького, О. Кониського, Л. Українки)...”³² Відомо також, що портрет Лесі Українки Труш разом із портретом В. Антоновича виставляв на другій персональній виставці в червні 1901 р. У критичній замітці М. Грушевського, присвяченій цій події, наголошено, що представлений портрет Лесі Українки належить Науковому товариству імені Шевченка³³. Очевидно, що цим портретом

міг бути тільки оригінал, написаний з натури в Києві. Питання, як згодом він опинився в приватній збірці і яка була позиція з цього приводу замовника, НТШ, залишається нез'ясованим. Можна припустити, що оригінальний портрет Лесі Українки був проданий Леону Пінінському автором під час виставки за згодою Товариства та з умовою отримання відповідної авторської копії.

Повертаючись до згаданої статті М. Грушевського про другу виставку Труша, треба зазначити, що з-поміж двох виставлених портретів київської серії, авторові особливо припав до смаку портрет В. Антоновича, який вирізнявся „живістю образу”. „Щодо сеї живості,— пише Грушевський,— треба зазначити нову подробицю в манері д[обродія] Труша — в остатніх часах він віддає [перевагу] фізіономії в руху — з усміхом, або навіть під час розмови (як портрет проф. Антоновича); се, розуміється збільшує ілюзію життя, живості, але може трохи за дешевий ефект для такого серйозного майстра, як д[обродій] Труш, тим більше що й без сього ефекта він уміє

надати жите і душу портретові”³⁴. З прикрістю він відзначив, що художник не виставив інших „дуже гарних своїх портретів з музею Товариства ім. Шевченка — вибір його з-поміж них був рішуче загострий”³⁵.

Для галереї НТШ І. Труш намалював загалом 13 портретів. Останнім до колекції надійшов ще один портрет Миколи Лисенка. На урочистому відкритті нової експозиції Музею НТШ (перейменованого на Український національний музей ім. Т. Г. Шевченка) 31 жовтня 1920 р. його репрезентував Львівський крайовий кредитовий союз³⁶. Можливо, це один з варіантів, котрий Труш розпочав ще 1900 р. в Києві, про який згадує у своїй статті М. Грушевський: „Недокінченим і невивиставленим лишився прегарний портрет Лисенка, що заповідав ся (о скільки я міг судити з невикінченої роботи, бачивши її в робітні д[обродія] Т[руша]) ще далеко ліпше ніж зроблений для Товариства ім. Ш[евченка]”³⁷.

Більша частина портретів І. Труша, створених для галереї НТШ, збереглась донині, хоча і розпорошена по різних колекціях Львова та Києва. Збереглися навіть фотографії зали для Загальних зборів Товариства в будинку № 24 на вул. Чарнецького (нині — Винниченка, 24), на яких бачимо портрети В. Антоновича, М. Лисенка, Є. Милорадович та О. Кониського³⁸.

1920 р. Іван Труш, очоливши Музейну комісію НТШ, підготував нову експозицію. У промові на її урочистому відкритті він наголосив: „Масмо невеличкий, але цінний завдаток на національну галерею”³⁹. І справді, портретна галерея НТШ вповні могла претендувати на статус національної, адже була

не лише своєрідним пам'ятником фундаторам та провідним членам Товариства, але й найвидатнішим діячам України тієї доби, які підвищували авторитет української науки та культури на світовий рівень.

Ганна КОНДАУРОВА

Зала засідань НТШ. Львів, [1912 р.]

³² ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 33, арк. 121.

³³ Грушевський М. Друга вистава образів Івана Труша // ЛНВ.— Львів, 1901.— Т. XV.— С. 108—111. Передрук: Грушевський М. С. Твори: У 50 т.— Львів, 2002.— Т. 1.— С. 225.

³⁴ Там само. Саме цей портрет. 1906 р. М. Грушевський вмістив у „Записках НТШ“ (Т. LXXIV, кн. VI), присвячених 45-літтю наукової праці В. Антоновича.

³⁵ Там само.

³⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 776, арк. 4 зв.

³⁷ Грушевський М. Друга вистава образів Івана Труша.— С. 225.

³⁸ Фотографії зберігаються в Науковій бібліотеці Інституту народознавства НАН України у Львові.

³⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 776, арк. 4 зв.

ДЕЩО ПРО ІСТОРИЧНІ ОБСТАВИНИ СТВОРЕННЯ ПЕРЕСОПНИЦЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ

Створення Пересопницького Євангелія збігається з часом проникнення в українські землі ренесансних впливів. Щоправда, сам матеріал і письмо євангелія відображали ще середньовічні традиції: рукопис на пергаменті й пізній устав у XVI ст. були радше анахронізмом, даниною давнини¹. Давні візантійські традиції помітні в мініатюрах Пересопницького Євангелія, однак орнамент уже типово ренесансний. Та найбільше ідеї XVI ст. відображає сам зміст рукопису — переклад „из язика блъгарскаго на мову рускую для лепшого вырозумлення людю христіанского посполитого“ та авторські коментарі. Називаючи себе „багатоґрішний, слуга або раб Божий“, автор сміливо дає коментар до тексту, висловлює своє ставлення.

Сам факт перекладу Святого Письма народною мовою тісно пов'язаний з реаліями XVI ст., а саме з Реформацією. Біблію перекладено німецькою (Мартін Лютер), англійською, французькою мовами. Ще 1489 р. з'явився чеський переклад Святого Письма. Робилося це в рамках основної ідеї Реформації — максимального усунення посередників між людиною і Богом. Малозрозуміла латина, подібно як і церковнослов'янська, робила по-стать священнослужителя вкрай необхідною для спілкування людини з Богом та посилювала роль Церкви. Переклад простою мовою давав віруючому можливість самому читати духовну літературу й пізнавати Бога. Крім того, в XVI ст. і в Католицькій, і в Православній церквах духовенство було здебільшого малоосвіченим: нерідко священники настільки погано знали латину чи церковнослов'янську, що не могли відслужити службу, дотримуючись усіх канонів. Тому навіть провідні ідеологи православ'я підтримували ідею перекладу принаймні Євангелія зрозумілою народною мовою. Так, Іван Вишенський писав: „Ти ж, простий, неписьменний і покірливий Русине, простого і нехитрого Євангелія ся міцно тримай, в нім же живіт вічний тобі сокровенно естъ“².

У XVI ст. реформаційні ідеї поширюються в Польському королівстві та Великому князівстві Литовському, під владою яких перебували тоді українські землі. Перша книга польською мовою вийшла в Кракові в друкарні Флоріана Унглера 1513 р. під назвою „Raj duszny“. 1547 р. в Кенігсберзі надрукована перша книга литовською мовою — „Catechismusa prasty szadej...“ протестанта Мартіна Мажвідаса. 1562 р. у Несвізькій друкарні вийшов польський переклад Катехизису, який зробив кальвініст Симон Будний (він же переклав польською мовою Біблію).

Пересопницьке Євангеліє є спробою перекладу Четвероевангелія з книжної церковнослов'янської на „просту“ народну мову за чеським (навіть назви розділів тут подано за чеською Біблією 1506 р.) та польським зразками. Думки вчених про місце роботи над цим Євангелієм різняться. У передмові до тексту сказано, що переклад розпочато 15 серпня 1556 р. „в двоци монастирі жеславському“. Спершу „двоци“ прочитали як „дівоци“, тобто в жіночому жеславському (заславському) монастирі (нині м. Заслав — Ізяслав

Хмельницької обл.). Проте Олександр Грузинський віднайшов акт про передачу у володіння монастирю Святої Трійці, заснованому княгинею Заславською, села Дворець (нині Ізяславського р-ну), відтак монастир міг називатися Дворецьким („двоци монастир“). Місцем початку роботи над Пересопницьким Євангелієм названо монастир у волинському селі Двірці (нині Сарненського р-ну Рівненської обл.)³, а в 6-му т. Енциклопедії українознавства Двірці розміщено вже на Львівщині⁴. Є твердження, що мініатюри і текст були виготовлені не у володіннях замовника, а, приміром, у Самборі⁵. Вирішення питання, як видається, залежить від результатів мовознавчих досліджень, а саме відповіді на питання: які риси переважають у мові рукопису — південноволинські чи західно-бойківські? Адже очевидно, що на переписувача

Загальний вигляд рукописного Пересопницького Євангелія. 1556—1561 pp.

¹ Точніше видозмінений устав з надрядковими літерами та наголосами, характерними для півуставу (Пограничний В. До проблеми вивчення Пересопницького Євангелія // Скоп Л. А. Майстер мініатюр Пересопницького Євангелія — Федуско, маляр зі Самбора. — Дрогобич, 2011. — С. 60).

² Цит. за: Цирліна М. Пересопницьке Євангеліє: книга, яка сама розповідає свою історію // Живе джерело. — Донецьк. — № 11. — //www.ortodox.donbass.com/text/cirlina_evangel.htm

³ Радянська енциклопедія історії України. — К., 1971. — Т. 3. — С. 346.

⁴ Енциклопедія українознавства. Перевид. в Україні. — Львів, 1996. — Т. 6. — С. 2014.

⁵ Скоп Л. А. Майстер мініатюр Пересопницького Євангелія... — С. 50.

впливала мова оточення, в якому він працював. Достеменно відомо, що переписування Пересопницького Євангелія завершено 29 серпня 1561 р. у монастирі Пречистої Богородиці в Пересопниці (нині — село Рівненського р-ну Рівненської обл.). Стародавнє місто Пересопниця розташовувалося на березі річок Стубли й Горині. Спочатку це була фортеця, оточена стінами та оборонним земляним валом — „перespoю“. З XII ст. Пересопниця стала центром удільного князівства у т. зв. Погорині: тут князували сини Юрія Довгорукого Гліб і Андрій, Ізяслав Мстиславич, Василько і Данило Романовичі. У другій половині XIII ст. місто занепадає і до другої половини XVI ст. остаточно перетворюється на село.

Появою книги опікувались волинські князі: Анастасія Юріївна Заславська (Гольшанська-Дубровицька), її зять і донька — Іван Федорович Чарторійський та Ганна Кузьмівна Чарторійська (Заславська). Про княгиню А. Заславську відомо з післямови до Пересопницького Євангелія. Вона була донькою дубровицького князя Юрія Івановича Гольшанського, близько 1529 р. вийшла заміж за князя Кузьму Івановича Заславського, від якого народила двох дітей — Януша і Ганну⁶. Після смерті чоловіка 1556 р. прийняла чернечий постриг у заснованому нею ж заславському Свято-троїцькому монастирі під ім'ям Параскева і стала тут ігуменею. Померла княгиня 1561 р. Припускають, що на мініатюрі Пересопницького Євангелія „Євангеліст Іоанн“ є її портретне зображення⁷.

Зять княгині Анастасії князь Іван Федорович Чарторійський походив з молодшої (клеванської) гілки князів Чарторійських. 19 червня 1547 р. він поділив із братом Олександром володіння батька — князя клеванського і чарторійського Федора Михайловича (помер 1542 р.) — і отримав Клеванське князівство (у тому числі й Пересопницю)⁸. Тоді ж одружився з Ганною Кузьмівною Заславською (померла 1582 р.)⁹, з якою мав синів Івана та Юрія, доньок Анну, Олену та Катерину. Помер у 1567 р.

Очевидно, що хвороба і згодом смерть замовниці — княгині А. Заславської — призупинили роботу над Євангелієм. Про це свідчить і зміна почерку на 155-му аркуші, і сам тривалий час написання цього рукопису. Новим замовником виступив князь І. Чарторійський, котрий переніс написання книги у свої володіння, до монастиря у Пересопниці, де її було закінчено.

З тексту відоме ім'я переписувача, ним став син протопопа Михайло Василевич із Сянока. Про себе він писав, що приступив до роботи, „сподіваючись на те слово Тобі Владики і Христа мого, а не по моїй розумітності“¹⁰. Більшість дослідників, починаючи від Павла Житецького, визнає Михайла Василевича основним переписувачем, перекладачем і, можливо, ілюмінатором рукопису¹¹. Стосовно

останнього, то нещодавно з'явилася праця художника і дослідника Лева Скопа, який вважає автором мініатюр Пересопницького Євангелія видатного іконописця другої половини XVI ст. Федуска зі Самбора¹².

Переписувачами зазвичай були ченці або інші духовні особи, котрі мали задовільні знання і навички до книгописання, а водночас завзяття і час для такого копітного заняття. Вони були і перекладачами, і часом авторами тексту. В той час книги переписувалися в обладнаних скрипторіях при монастирях. Монастирський статут наказував разом із переписуванням обов'язкове регулярне читання Псалтиря. У передмові і післямові до Пересопницького Євангелія — молитовне звернення до Христа. Автор називає себе „багатоґрішний слуга, або раб Божий“, але сміливо дає коментар до тексту, що перекладається, висловлює своє ставлення. У докладних авторських коментарях, викладі правил читання й історії створення тексту — вплив західної книгописної школи.

Відмінність почерків, якими написаний текст Пересопницького Євангелія, свідчить про те, що його писало кілька осіб¹³. У рукописі згадується ім'я „ченця Григорія, архимандрита Пересопницького“, за сприяння якого зроблено переклад. Чи був архимандрит Григорій перекладачем, чи тільки керував роботою над книгою — текст про це не повідомляє. Його роль у створенні книги залишається нез'ясованою: чимало дослідників визнають Григорія повноправним спів-автором рукопису¹⁴, але їхні опоненти вказують на брак прямих доказів і вважають згадку про нього в тексті даниною старшому монастиря, де завершувалось переписування Євангелія¹⁵. У такому разі мусимо визнати співтворцями Пере-

Сторінка Пересопницького Євангелія. Арк. 291

⁶ Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: портрети еліти. — Біла Церква, 2006. — С. 517, 609.

⁷ Таке припущення висловили автори телевізійного фільму „Рукопис з Пересопниці“ (1995).

⁸ Войтович Л. В. Княжа доба на Русі... — С. 635.

⁹ Там само. — С. 517.

¹⁰ Припускають, що Михайло Вагилевич є автором мініатюр Пересопницького Євангелія, (Запаско Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга: наукове видання. — Львів, 1995. — С. 81, 85).

¹¹ Скоп Л. А. Майстер мініатюр Пересопницького Євангелія...

¹² Пограничний В. До проблеми вивчення Пересопницького Євангелія. — С. 71.

¹³ Грузинський А. Пересопницькое Евангеліе как памятник искусства эпохи Возрождения в Южной России в XVI вѣкѣ. — К., 1911. — С. 8—9, 16—39; Запаско Я. П. Ошатність української рукописної книги. — Львів, 1998. — С. 17.

¹⁴ Пограничний В. До проблеми вивчення Пересопницького Євангелія. — С. 68.

сопницького Євангелія Михайла Василевича й інших невідомих нам переписувачів. Л. Скоп вважає, що архимандрит Пересопницького Пречистенського монастиря Григорій диктував текст Євангелія, а записував чернець монастиря Михайло Василевич¹⁴.

Пересопницьке Євангеліє не було унікальним випадком перекладу Святого Письма тогочасною українською мовою. Вслід за ним лише на Волині з'явилися інші богослужбові рукописи: Волинське Євангеліє 1571 р. (писане у Володимирі), Новий Заповіт у перекладі 1581 р. Валентина Негалівського (у м. Хорошеві), Літківське Євангеліє 1595 р. (писане в Луцьку)¹⁵. Були спроби й надрукувати Святе Письмо народною мовою, як це вже сталося в багатьох європейських країнах. За польськомовною Біблією видання Симона Будного шляхтич Василь Тяпинський-Омелянович близько 1565—1570 рр. переклав „народною мовою“ і видав „Євангеліє“. Вчені сперечаються: звідки був сам В. Тяпинський — з Волині чи Полоцька, відповідно українською чи білоруською мовою видав книгу? Оскільки В. Тяпинський утримував друкарню власним коштом, у передмові він висловлював свої погляди на питання релігії і світобудови. До сьогодні зберег-

Пам'ятна монета Пересопницького Євангелія. 2011 р.

лися два неповні примірники Євангелія. Текст писано двома колонками: церковнослов'янський текст і поряд переклад „простою“ мовою¹⁶. Однак більшість ієрархів тогочасної Православної церкви відстоювала канонічність саме церковнослов'янської мови, тому нею надруковані львівський „Апостол“ 1574 р., Острозька Біблія 1581 р. та наступні видання Святого Письма на українських землях. Можливо, це була своєрідна антизахідна реакція в умовах підготовки та прийняття унії¹⁷. Про Пересопницьке Євангеліє забули, і з 1600 по 1701 р. про нього немає ніяких згадок. Сам Пересопницький монастир з усіма книгами, що в ньому зберігалися, 1630 р. перейшов до єзуїтів.

Книга Пересопницьке Євангеліє свого часу стала важливим чинником утвердження живої української мови: представники українського суспільства відчували потребу впроваджувати її в релігійний вжиток. Написане пізнім уставом і багато орнаментоване, Пересопницьке Євангеліє цікавить українських дослідників мови наявними рисами західнобойківських і південноволинських говірок, лексичними церковнослов'янськими та полонізмами.

Григорій САВЧУК

ТЕАТРАЛЬНА ГРУПА КООПЕРАТИВУ „УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР” У ЛЬВОВІ ПІД ДИРЕКЦІЄЮ ЙОСИПА СТАДНИКА 1927—1929 РОКІВ

У листопаді 1927 р. у газеті „Діло“ з'явилось невелике повідомлення про відкриття сезону нового львівського театру: „З днем 11-го ц[ього] місяця починає свої вистави театр Кооперативи „Український театр“ у Львові під дирекцією Йосипа Стадника, в салі Музич[ого] Інституту [імені] Лисенка, вул. Шашкевича, 5“¹. Далі йшлося про репертуар — драму „Маруся Богуславка“ М. Старицького, оперети „Княжна цирківка“ („Принцеса цирку“) І. Кальмана та „Орлов“ Б. Граніхшtedена, а також — прем'єру „Зачароване коло“ (13 листопада 1927 р.) польського драматурга Люціана Риделя у перекладі Софії Тобілевич. До-

дано було і дещо про „новинки“, які готує театр наступного тижня: неонатURALістичні „Любов — книга золота“ росіянина Олексія Толстого та „Найкращі очі в світі“ француза Жана Сармана і віднову — поетичну трагедію „Кохання“ австрійця, екс-директора віденського Бургтеатру Антона Вільдганса. Так непретензійно і тихо розпочався ще один стаціонарний період в історії українського театру у Львові після затяжної перерви...

Львів як культурна й адміністративна столиця Східної Галичини був місцем найгостріших сцен зіткнення мистецьких і політичних національних інтересів, „війни культур“ і класів. Праця певного

національного театру сприймалася громадськістю не як мистецька подія, а як маркування свого національного простору, як здобування нової території. Звідси і чітка тенденція до „витіснення“ українців поляками за межі символічного простору — обмеження щодо дозволів українським театрам виступати у Львові. Також надзвичайно болісним питанням для українців був брак у Львові власного театрального приміщення. Ще 1903 р. постав у місті „Красний комітет для будови українського театру“, який закупив велику площу під будову українського театру (нині — сквер і пам'ятник „Жертвам комуністичних злочинів“). Однак львівська міська рада так і не дала дозволу будувати, посилаючись на заборону відкривати розважальні заклади поряд із костелами. У міжвоєнний час справу організації будови безуспішно продовжував — створений влітку 1923 р. як організаційний центр західноукраїнського театрального життя — Кооператив „Український театр“ у Львові (вул. Руська, 18).

Після відмови товариства „Українська бесіда“ 1924 р. від опіки над театром перервалася шістдесятилітня історія цього колективу і Львів залишився без українського театру. Тяглість традиції намагалася продовжити вже приватна труппа Й. Стадника, проте у мандрівних умовах дуже швидко втратила роль репрезентативного національного театру і лише номінально функціонувала як Львівський український театр Й. Стадника (кінець 1925 — 1927 рр. під протекторатом „Союзу артистів“)². Другою спробою повернути містові українське обличчя був Незалежний людський театр (листопад 1926 — весна 1927 рр.) під адміністрацією Григорія Нички та мистецьким проводом В. Блавацького, який намагався „боротися з застрашуючими проявами польонізаційної політики польської влади на терені Львова шляхом притягнення широких мас українського великоміського пролетаріату, найбільш виставленого на небезпеку денаціоналізації“³. Однак під кінець сезону 1927 р. ці репрезентативні театри розпалися⁴, актори роз'їхалися по провінційних гастролях. Газета „Діло“ розпачала: „Що далі буде? Чи українці не мали б уже ніколи дійти до добре зорганізованого театру? Думаємо, що так зле не буде, коли лише хтось візьметься до праці не з особистої користолюбивості, але для добра самого театру“⁵.

² Боньковська О. Театральне мистецтво на західноукраїнських землях у 1918—1939 роках // Студії мистецтвознавчі.— К., 2007.— Ч. 4 (20): Театр. Музика. Кіно.— С. 43.

³ Блавацький В. Спогади // Ревуцький В. В орбіті світового театру / Вид. М. Коць.— Київ; Харків; Нью-Йорк, 1995.— С. 120.

⁴ З українських театрів // Діло (Львів).— 1927.— 8 трав.— Ч. 100.— С. 5.— (Новинки).

⁵ Там само.

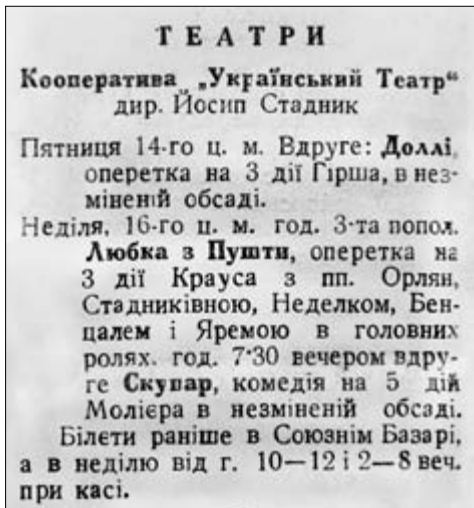
⁶ Мельничук-Лучко Л. Тернистим шляхом. З історії західноукраїнського театру.— Львів, 1961.— С. 65—77; Боньковська О. Театральне мистецтво на західноукраїнських землях...— С. 41—42.

⁷ Дещо про український театр // Новий час (Львів).— 1928.— 6 серп.— Ч. 94.— С. 6.— (Література й мистецтво; ч. 9, серп. 1928).

⁸ До львівського громадянства // Діло (Львів).— 1927.— 16 листоп.— Ч. 256.— С. 3.— (Новинки).

Отже, проблема показового українського театру у Львові — зокрема як консолідуючої та координуючої інституції — постала у всій гостроті як питання національної честі, як потреба порятунку західноукраїнського театрального мистецтва загалом. І знову до цієї справи було запрошено корифея сцени ще з часів „Руської бесіди“ — актора, режисера, перекладача, досвідченого організатора Й. Стадника. Його мандрівну труппу взяв під свій патронат Кооператив „Український театр“, виклопотав для неї у міністерстві внутрішніх справ концесію (ліцензію на театральну діяльність), стаціонував її 1927 р. у Львові та зробив ядром зразкового національного театру⁶. „Від цього часу зорганізовано дійсний громадянський театр, — підсумовував майже через рік рецензент газети „Новий час“ (вочевидь, Г. Лужницький), — залежний не від волі одиниці, а підпорядкований поважній національній інституції“⁷.

Попри справді важливі перемоги у мистецькому завоюванні національного простору Львова недовіршеною залишалася низка організаційних питань, як-от: проблеми із помешканнями для акторів-нелльвів'ян (поширювалися малорезультативні заклики до української громади міста з проханням прихистити артистів⁸), постійна залежність від надавача театральної зали (орендована невелика сцена у приміщенні Музичного інституту ім. Миколи Лисенка (тепер — Львівське державне музичне училище ім. С. П. Людкевича на пл. Шашкевича, 5). Зберігалось і подвійне керівництво: координувала театр вибірна Надзінна рада при Кооперативі „Український театр“, а безпо-

Оголошення у львівській газеті „Новий час“ про вистави Кооперативу „Український театр“ за адміністрації Йосипа Стадника. 1928 р.

середній адміністративний і мистецький провід провадив Й. Стадник (на початках розбіжностей у керівництва не було).

У колективі, який згідно з концесією отримав назву „Кооператива „Український театр“ у Львові під дирекцією Й. Стадника“, зібралися провідні на той час артисти. З 1894 р. актор, у 1906—1913 рр.— директор і режисер театру товариства „Руська бесіда“, у 1917—1918 рр.— актор театру М. Садовського у Києві, 1919 р.— директор театру Західного округу Української Народної Республіки (Станиславів, Кам'янець-Подільський), у 1921—1924 рр.— директор Театру товариства „Українська бесіда“, а також керівник низки приватних антреприз — такий не повний мистець-

¹⁴ Скоп Л. А. Майстер мініатюр Пересопницького Євангелія...— С. 13.

¹⁵ Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія українського друкарства / Упоряд., авт. передм. М. С. Тимошик.— К., 2007.— С. 226—227.

¹⁶ Запаско Я., Мацюк О., Стасенко В. Початки українського друкарства.— Львів, 2000.— С. 128—129.

¹⁷ Пашук А. І. Іван Вишенський — мислитель і борець.— Львів, 1990.— С. 111.

¹ Український театр у Львові // Діло (Львів).— 1927.— 11 листоп.— Ч. 252.— С. 3.— (Новинки).

кий службовий список Йосипа Стадника. Корифеї сцени Іван Рубчак, Софія Стадникова, Катерина Козак-Вірленська, Микола Бенцаль, Олена Бенцалева, Софія Орлян, Леся Кривицька, Яків Кривицький, Ярослав Ярема, Рудольф Залуцький (сценічне псевдо — Олесь Остоя), Іван Гіряк, — які, крім поважного попереднього досвіду, пройшли і високомистецьку „школу“ мхатівського режисера Олександра Загарова у 1921—1923 рр. Актори старого гарту Ганна Істоміна, Степан Крижанівський, Омелян Неділко (Неделко), Юрій Нікітін, Леонід Боровик (працював також сценографом), молодші — Стефа Стадниківна, Володимир Королик, Нюра Цісикова, Долинська, Н. Денисівна, Ольга Посацька, Галина Крихівна, Тамара Гуманська (дебют 15 лютого 1929 р.) та ін. (Опосередковано згадуються й ветеран театру Амвросій Нижанківський, який потім відійшов із театру та вів у Тернополі аматорські гуртки⁹; Л. Кривицька пригадувала й подружжя Василя та Ірини Коссаків¹⁰, гостинно виступала Рося Скальська тощо.) Диригентом працював видатний музичний діяч і композитор Ярослав Барнич. Режисерами, крім Й. Стадника, були М. Бенцаль, запрошували й інших, зокрема, емігранта, „артиста петроградського театру“ Ф. Соколовського.

У репертуарі одразу спостерігалися брак чіткої лінії, інтуїтивне бажання режисера втриматися на попередньому рівні (віднови популярних раніше постановок), а також прагнення захопити глядача новинками (щоправда, це були новинки лише для української сцени). В листопаді—грудні 1927 р. відбулися такі „віднови“, як: „Маруся Богуславка“ (листопад 1927 р.), „Кохання“ А. Вільдганса (листопад 1927 р.), „Дні нашого життя“ Л. Андрєєва (23 листопада 1927 р.), оперети „Княжна цирківка“ І. Кальмана (листопад 1927 р.), „Орлов“ Б. Граніхштеттена (листопад 1927 р.), „Вій“ (18 грудня 1927 р.) М. Кропивницького (за М. Гоголем, музика М. Лисенка), опери „Запорожець за Дунаєм“ С. Гулака-Артемовського (19 грудня 1927 р., віднова), „Катерина“ М. Аркаса (22 грудня 1927 р.), а також дві прем'єри — драми „Зачароване коло“ Л. Риделя (13 листопада 1927 р., переклад С. Тобілевич) та „Найкращі очі в світі“ Ж. Сармана (грудень 1927 р.).

Критика сприйняла творчі ініціативи театру кооперативу „Український театр“ під дирекцією Й. Стадника стримано, проте досить позитивно. Майстерне художнє оформлення випускника Санкт-Петербурзької академії мистецтв Л. Боро-

вика, режисерський досвід („рутина“) Й. Стадника, живе чуття і талановита гра акторів-професіоналів — були відзначені у численних рецензіях та відгуках. Особливо високу оцінку здобули вистави з національно-виховного репертуару („Маруся Богуславка“, „Вій“, „Катерина“). Журналіст Іван Герасимович, зокрема про оперету „Вій“ М. Кропивницького—М. Лисенка, писав: „На салі воскресло давно минуле, таке рідне, таке близьке; відновилася традиція, відновилися вірування, мітологія в своєрідному закрашенні. Характеристичні типи минулих століть встали з могил, щоб з української сцени відтворити те, що їх хвилювало, непокоїло, тишило, смутило, заспокоювало — відтворити зразок життя-буття давніх часів“¹¹. А про українські народні танцювальні композиції у виставі захоплено повідомляв: „Особливо під теперішню пору зінтернаціоналізованого чарлестона та других тим подібних муринських (негритянських.— Р. Л.) т. зв. „танців“ — побачити бодай на сцені правдивий художній культурний танець і почути відповідну, за серце хапаючу музику — то дійсно варта відложити навіть потрібний гріш і піти до нашого театру...“¹²

Стратегія „відновлення народнього репертуару“¹³ спершу забезпечила театрові масове відвідування та щире захоплення публіки, яке, однак, дуже стрімко почало спадати. Львівська українська публіка швидко „забула“ про свій театр. Дався взнаки брак виробленої культури відвідування театру, тяжіння масового глядача лише до популярного опереткового репертуару. „Український театр“ під дирекцією Й. Стадника витримав у Львові заaledве два тижні. І — поїхав на гастролі по провінційних містечках і селах, аби хоч якось врятувати своє жалюгідне фінансове становище. (Наприклад, пізніше єврейська газета „Chwila“ згадувала про гастролі театру Й. Стадника з оперою „Мадам Баттерфляй“ у Станиславові¹⁴).

„Український театр має для українізації Львова величезне значіння,— наголосував згаданий Іван Герасимович.— Тому обов'язком нашим є вчащати до нього, заохочувати й других до того й тим самим піддержати його морально й матеріально“¹⁵. А письменник і журналіст Михайло Рудницький вже у перших днях діяльності театру в місті з гіркотою звертався до української інтелігенції Львова: „Послухай: після довгої та тяжкої недуги попов у Львів випадково наш театр і тут умирає. Може, би ти віддала йому краще передостанню послугу і відвідала його перед смертю?“¹⁶

Л. Кривицька у ролі Доллі в однойменній опереті. 1928 р.

У, так би мовити, напівстаціонарному режимі Кооператив „Український театр“ під дирекцією Й. Стадника 1928 р. підготував такі вистави: „Вифлеємська ніч“ І. Луцка (січень 1928 р.), „Маланчин вечір“ (ревю, 13 січня 1928 р.), „Ой, не ходи, Грицю“ М. Старицького (лютий 1928 р.), „Мартин Боруля“ І. Карпенка-Карого (21 лютого 1928 р.), „Чорна Пантера і Білий Медвідь“ В. Винниченка (лютий 1928 р.), „Циганка Аза“ М. Старицького (11 березня 1928 р.), „Скупар“ Ж.-Б. Мольєра (8 грудня 1928 р.), „Мазепа“ Ю. Словацького (переклад М. Зєрова) (19 грудня 1928 р.), „Казка старого млина“ С. Черкасенка (грудень 1928 р.), опера „Над Дніпром“ Євгена Форостини, за Олександром Олесем (31 березня 1928 р.), оперети „Кло-Кло“ (січень 1928 р.) Ф. Легара, „Графиня Маріца“, „Княжна чардаша“ (січень 1928 р.) — обидві І. Кальмана, „Добродійна Сузанна“ Ж. Гільберта (22 січня 1928 р.), „Пісні в лицях“ М. Кропивницького (28 січня 1928 р., прем'єра, музика Порошина), „Король кави“ Ф. Легара (лютий 1928 р.), „Циганське кохання“ Ф. Легара (березень 1928 р.), „Доллі“ Г. Гірша (09 грудня 1928 р.) та ін. Прем'єри — оперети „Любка з Пушти“ В. Штерна, муз. М. Крауса (11 березня 1928 р.) та дві драми молодого письменника Ярослава Галана „Дон Кіхот з Еттенгайму“ (15 лютого 1928 р., п'єса — переможець драматичного конкурсу Кооперативу „Український театр“ 1926—1927 рр.) і „Вантаж“ (13 грудня 1928 р.). Всі інші нові оригінальні постановки — „Скупий“ Ж.-Б. Мольєра, „Мазепа“ Ю. Словацького — сприймалися як „віднови“ попереднього репертуару театрів, очолюваних Й. Стадником (хоч труп і мала оновлений акторський склад).

Кореспондент журналу „Світ“ на початку сезону 1928/1929 р. з оптимізмом писав про цей театр: „Між нашими теперішніми театральними трупами театр Кооперативи найкраще зорганізований, єдиний, що має у своїм проводі, так сказати, фахівця дир. Й. Стадника, досвідченого директора театру, ознайомленого з драматичною літературою“¹⁷. Серед провідних сил театру названо Л. Кривицьку, І. Рубчака, М. Бенцалю, „а в оперетці — артистку з приємним, дзвінким і сильним голосом Орлян і повну темпераменту талановиту танцюристку Стефу Стадниківну, яка не має рівної собі в інших teatraх“¹⁸. Однак театральні рецензенти, відзначивши високий рівень драматичних вистав, сигналізували і небезпечну тенденцію серед гля-

дацьких смаків: „З новин виставлено досі Молієра „Скупаря“, Галана „Вантаж“ і Словацького „Мазепу“. Поза тим йде оперетковий репертуар. Всі дотеперішні вистави дали наглядний доказ, що дирекція театру намагається зробити все можливе, щоби тільки задовольнити публіку. Але задовольняти нема кого. Бо ті, для яких театр ставить такі п'єси, як „Скупаря“ й „Мазепу“, до театру не приходять“¹⁹.

Звісно, були й невдачі у репертуарно-організаційній політиці театру, наприклад, невчасний початок вистав, невраховування специфіки львівської „святочної“ публіки, яка по неділях зазвичай складалася із поляків та євреїв і вимагала розваги (народні драми зі співами і танцями; популярні легкі оперети)²⁰, наспіх приготований у мандрівних умовах репертуар (гра „під суфлера“ особливо різала вухо у драмі, напр.: „Мазепі“, „Казці старого млина“). Щодо постановок оперет, то театр мужньо витримував темп: його афіша рясніла перекладеними самим Й. Стадником найсучаснішими західноєвропейськими шлягерами, однак стаціонарна польська сцена адаптувала ці твори значно швидше (у Львові, як ніде, відчувалася вторинність репертуару українського театру).

Мистецьки вибагливий, та ще й соціально, національно, політично і культурно поділений Львів вимагав більшого, ніж міг йому дати мізерний напівмандрівний колектив українського театру (числив заaledве 25 осіб), залишений на власні сили (брак додаткової фінансової підтримки).

І все ж у 1929 р. трупа Кооперативу „Український театр“ підготувала такі вистави: „Гільтійська трійка“ Й. Нестроя (13 січня 1929?), „Веселий вечір“ (19 січня 1929 р., режисер М. Бенцаль, ревю: куплети Ю. Шкрумеляка, „На перші гулі“ С. Васильченка, інсценізація народних пісень), „Під Івана Купала“ М. Старицького (січень 1929?), „Ясні зорі“ Б. Грінченка (15 лютого 1929 р.), „Задушний день“ Г. Гайсманса (23 лютого 1929 р., прем'єра, режисер Ф. Соколовський), „Хмара“ О. Суходольського (24 лютого 1929?), „Любов — книга золота“ О. Толстого (березень 1929 р.), опера „Мадам Баттерфляй“ Дж. Пучіні (12 січня 1929 р.), оперети „Орфей у пеклі“ Ж. Оффенбаха (1 січня 1929 р., переклад Ю. Шкрумеляка). Особливо мистецькою перемогою театру в цьому році стала постановка опери „Мадам Баттерфляй“²¹, а також — тонка психологічна драма „Задушний день“²² та успіш-

С. Орлян і Р. Залуцький у опереті „Орлов“. 1929 р.

⁹ Урбанський О. Театральні мандри // Наш театр: Книга діячів українського театрального мистецтва 1915—1975 / За ред. Г. Лужицького і Л. Полтави.— Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1975.— Т. І.— С. 803.

¹⁰ Кривицька Л. Повість про моє життя. (Спогади артистки).— К., 1965.— С. 94.

¹¹ Герасимович І. Український театр у Львові. (Вражіння й замітки) // Новий час (Львів).— 1928.— 16 січ.— Ч. 6.— С. 7.

¹² Там само.

¹³ З українського театру // Там само.— С. 4.— (Новинки. У Львові).

¹⁴ Imprezy kulturalne // Chwila (Lwów).— 1928.— 23 listopada.— N 3414.— S. 5.

¹⁵ Герасимович І. Український театр у Львові...— С. 4.

¹⁶ Рудницький М. „Кохання“, трагедія Антона Вільдганса у 5 діях // Діло (Львів).— 1927.— 20 листоп.— Ч. 260.— С. 4—5.— (З театру).

¹⁷ Український театр // Світ (Львів).— 1928.— Жовт.— Ч. 19—20.— С. 7.

¹⁸ Там само.

¹⁹ П. „Святочна“ публіка й український театр // Новий час (Львів).— 1928.— 24 груд.— Ч. 156.— С. 8.

²⁰ Див.: М. Р. [Рудницький М.]. „Зачароване коло“, драматична поема Л. Ридля // Діло (Львів).— 1927.— 16 листоп.— Ч. 256.— С. 3.— (З театру); Шкрумеляк Ю. „Казка старого млина“, драма на 4 дії С. Черкасенка // Новий час (Львів).— 1929.— 14 січ.— Ч. 4.— С. 6.— (З театру); Д-р Л. [Лужицький Г.] [Б. н.; про вечірню недільну виставу „Графиня Маріца“] // Новий час (Львів).— 1929.— 6 берез.— Ч. 24.— С. 6 та ін.

²¹ Український театр // Світ (Львів).— 1928.— Жовт.— Ч. 19—20.— С. 7 та ін.

²² Д-р Л. [Лужицький Г.] Кооператива Український Театр під дирекцією Й. Стадника: „В задушний день“,

на спроба працювати у ще не зовсім освоєному українською сценою жанрі ревію²³. Окрім того, була зіграна ювілейна вистава до 25-ліття сценічної діяльності С. Стадникової (16 лютого 1929 р., частина „Марусі Богуславки”)²⁴.

Діяльність театру під дирекцією Й. Стадника припала на час перманентних театральних криз у Польщі (найбільші з них — 1924—1926, 1930—1931 рр.). Але польський театр централізовано й регулярно підтримувала держава, а спорадичні спроби врятувати український театр лише на короткий час відтягнули його розпад. Зокрема, під час засідання Львівської міської ради 28 березня 1929 р. вирішено певну суму (вп'ятеро меншу, ніж урядові субсидії польському театрові у Львові) віддати на підтримку українських культурних інституцій у місті: українському театрові припало 100 тисяч злотих, решта — Академічному дому, „Просвіті” та спортивним товариствам²⁵.

Однак дефіцит театру невпинно зростає, а керівництво Кооперативу „Український театр” у Львові не мало бажання та й можливості утримувати трупу своїм коштом. І коли трапилася нагода взяти під протекторат забезпечений Український народний театр ім. І. Тобілевича зі Станиславова (меценат — К. Вишневський), то кооператив відмовився від трупи Й. Стадника, яка вже і так поступово розпадалася (у квітні—червні 1929 р. більшість провідних акторів перейшла до забез-

печеного стаціонарного театру у Станиславові). Під час чергового засідання Надзірної ради й Управи Кооперативу „Український театр” у Львові 12 листопада 1929 р. вкотре піднімалося питання будови приміщення для українського театру та було ухвалено рішення продати наявну ділянку, а за виручені кошти купити нову в іншому місці²⁶. А театральне приміщення Музичного інституту імені Миколи Лисенка вже у листопаді 1929 р. віддали в оренду під кіно²⁷.

На початку сезону 1929/1930 р. журналіст і театральний критик Осип Боднарович констатував, що Львів залишився цілковито без театру: попередня трупа розпалася, і хоч Кооператив узяв під свій протекторат Український народний театр ім. І. Тобілевича у Станиславові, це не змінить ситуації, бо він лише час від часу заїжджатиме до Львова²⁸. А Дмитро Паліїв відверто розпачав, що Львів гине як українське місто: перша українська енциклопедія виходить у Коломиї, єдиний український музичний журнал видає Дрогобич, а показовий національний театр — у Станиславові²⁹.

Щоправда, до 1939 р. були й інші спроби заснувати стаціонарний театр у столиці Східної Галичини. Проте жоден із низки невеликих театрів уже не зміг претендувати на роль репрезентативного національного українського театру міста Львова³⁰.

Роман ЛАВРЕНТИЙ

„КАЛІФОРНІЙСЬКА УКРАЇНА”: ПАМ'ЯТЬ ПРО АГАПІЯ ГОНЧАРЕНКА В ГРОМАДСЬКОМУ ПРОСТОРІ КАЛІФОРНІЙЦІВ

„Україна, Каліфорнія” — ця адреса не стала американською поштовою дійсністю, проте саме нею о. Агапій Гончаренко (справжнє ім'я — Андрій Гумницький) підписував свої листи і саме її вказував в оголошеннях. Історія життя цієї людини сповнена неординарних подій. Перший політичний емігрант-українець проводив активне громадсько-

політичне життя в Америці: 1865 р. відслужив першу в Нью-Йорку православну літургію, організовував церкви греко-православного обряду в Новому Орлеані, перекладав Святе Письмо для Американського біблійного товариства, сприяв купівлі Сполученими Штатами Америки Аляски в 1867 р., видавав першу газету Аляски¹.

драма на 3 дії Германа Гайсманса, в перекладі Й. Стадника // Новий час (Львів).— 1929.— 27 лют.— Ч. 21.— С. 6.— (3 театру).

²³ Д-р Л. [Лужницький Г.] „Веселий вечір” — бенефісова вистава артистів // Там само.— 25 січ.— Ч. 8.— С. 6.— (3 театру).

²⁴ Ювілей С. Стадникової // Там само.— 25 лют.— Ч. 20.— С. 3.

²⁵ 100 тисяч золотих на український театр у Львові // Там само.— 1 квіт.— Ч. 35.— С. 4.

²⁶ Що буде з нашим театром? Нарада кооперативу „Український театр” у Львові // Новий час (Львів).— 1929.— 18 листоп.— Ч. 130.— С. 4.

²⁷ Мельничук-Лучко Л. Тернистим шляхом. З історії західноукраїнського театру.— Львів, 1961.— С. 69.

²⁸ Боднарович О. Наш зимовий сезон // Новий час.— Львів, 1929.— 14 жовт.— Ч. 114.— С. 9.

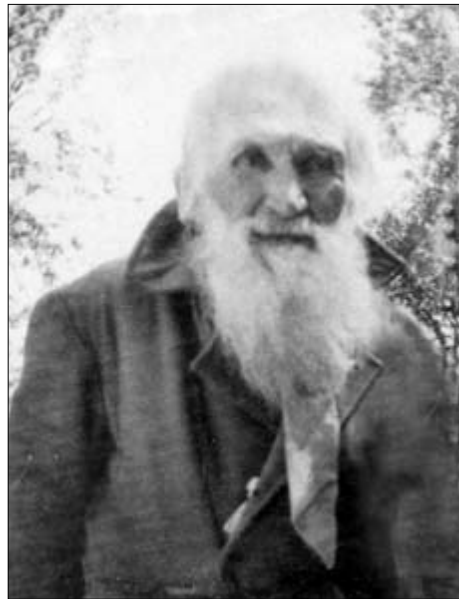
²⁹ Паліїв Д. Запад Львова // Новий час (Львів).— 1929.— 31 груд.— Ч. 149.— С. 1.

* У статті використані фото із фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника.

¹ Luciw W., Luciw Th. Ahapius Honcharenko and the Alaska Herald. The Editor's Life and the Analysis of his newspaper.— Toronto, 1963; Luciw Th. Father Agapius Honcharenko: First Ukrainian Priest in America.— New York, 1970; Зорівчак Р. Андрій Гумницький-Гончаренко — перший популяризатор і перекладач Шевченкового слова на американському континенті // Записки НТШ. Праці Філологічної секції НТШ.— Львів, 2000.— Т. ССХХХІХ.— С. 289—305. Автор статті висловлює подяку Ронові Мюллеру і Тімові Мотлі (Герінський регіональний парк), Даяні Керрі (Гейвардське історичне товариство) та Програмі ім. В. Фулбрайта за допомогу у зборі матеріялу.

Нині в Каліфорнії є три основні місця, безпосередньо пов'язані з ім'ям о. Агапія: Державний заповідник „Україна”, Гейвардське історичне товариство і Бенкрофтська бібліотека Каліфорнійського університету Берклі.

Державний заповідник „Україна” (Каліфорнійська історична пам'ятка № 1025) офіційно відкри-

Агапій Гончаренко. Липень 1906 р.

то 15 травня 1999 р. Українська громада з ініціативи дослідника Федора Луціва, автора книжок про о. Агапія, добивалася цього з 1966 р. Заповідник розміщено на території хутора, де А. Гончаренко прожив другу половину свого життя (1873—1916). Хутір складався із садиби, саду, який посадив сам о. Агапій, та печери, де він молився. Сьогодні від трикімнатної садиби залишився лише фундамент, який нині важко проглядається серед зарослів. Сад занедбаний, попри те від пагорбів довкола вісчимося рідним, майже українським...

Другим об'єктом є печера, яка являє собою заглибину над урвищем, де протікає річка. Слід гадати, що печера природно руйнується, але зі світлин, зроблених ще за життя о. Агапія, видається, що суттєво нічого не змінилося. У печері є кілька написів-малюнків, які важко розібрати чи відчитати. Добре проглядається лише напис „Агапій” грецькою мовою та зеленим кольором із православним хрестом.

Неподалік від залишків садиби є місце вічного спочинку подружжя Гончаренків, о. Агапія та його дружини Альбіни — під деревом, яке колись посадив панотець. Дерево є добрим дороговказом для відвідувачів, хоча до могил дорога складна і краще обходити хребтами, ніж йти навпростець через отруйні зарості. Нині туди легко під'їхати автомашинами, а от якими ж стежками ходив отець до Гейварда?.. Могили подружжя Гончаренків доглянуті: працівники підтримують в належному стані хрести з написами „Agapius” та „Alvino” й огорожу довкола могил, територія прибранна. Але традиційних для української традиції могильних горбків нема, і трава однаково досягає грудей і на могилі, і навколо неї.

Донедавна до самого заповідника потрапити було нелегко, адже частина дороги пролягала

через приватну територію. Тепер парк отримав її у власність, й адміністрація планує відкрити доступ для громадськості з наступного року.

2011 р. минула 95-та річниця від смерті священика. Українська громада прагнула організувати панахиду на могилі о. Агапія, але через бюрократичні й фінансові перешкоди здійснити цього не вдалося. Тож панахиду о. Олексій Лимонченко відслужив на Провідну неділю 1 травня на Сербському кладовищі у містечку Колма біля Сан-Франциско, де зазвичай хоронять українців.

У Гейвардському історичному товаристві зберігаються матеріяли, які стосуються життя й діяльності А. Гончаренка (загальний обсяг невеликий — дві архівні коробки і кілька пакетів). Їх можна поділити на три частини: оригінальні речі, прижиттєві та матеріяли про о. Агапія й увічнення його пам'яті.

Серед оригінальних речей є рукопис статті „Woe! Woe! in Russia”, кілька листів, візитівка, рекламка (отець вирощував власну городину, а насіння продавав). На рекламці, візитівці та листах чітко написано адресу: Україна, Каліфорнія — Гейвардська пошта. На збереженому листі — сургучева печатка з емблемою отця: на серці виکارбувана літера „А”.

Товариство збрало прижиттєві світлини священика. О. Агапій був місцевою знаменитістю, гості на хуторі „Україна” робили світлини на пам'ять про свої відвідини. Місцева газета „Oakland Tribune” за 9 травня 1916 р. вмістила інформацію про похорон о. Агапія та світлину.

До речі, „Oakland Tribune” у номері за 30/31 березня 1913 р. вмістила статтю Джорджа Дейніса „Утік від царської тиранії” (George G. Danys „Fled to Escape Czar's Tyranny”), в якій від імені А. Гончаренка подано чимало відомостей про історію й суспільне-політичне життя українців, творчість Тараса Шевченка й Івана Франка. А ще раніше в статті „Каліфорнійський чинник російської революції” (George C. Mansfield „A California Factor in Russian Revolution”), опублікованій в „San Francisco Chronicle” 23 липня 1905 р., Джордж Менсфілд висвітлював політичні погляди А. Гончаренка.

Державний заповідник „Ukraine”. Травень 2011 р.

Найбільшу частку названого архіву становлять матеріяли про А. Гончаренка й увічнення його пам'яті: тут зібрані статті про нього та документи

комітету для вшанування пам'яті українця. Від імени комітету найбільше листувався Ф. Луців з представниками гейвардської влади, і нині частина епістолярію зберігається в товаристві. До числа авторів зібраних товариством друкованих або скопійованих статей входять американці Ен Вейт, Біл Стробел, Ірвін Томпсон, Отіс Веб (спогади), Джон Сандовал, Том Де Кола (студентська робота з історії, Державний коледж Сакраменто, 1959), Сем Пачеко (студентська робота, 1999), Джим Де Мерсман, американські українці Ф. Луців, Ю. Гайдар, Микола Таволга, Мирослав Стечишин (спогади), Г. Г. Скегар (у статті використав також спомини Теклі Данис (Дейніс), Михайло Бурик, дослідники з України Сергій Скульчик, Роксолана Зорівчак. Слід також відзначити інтерв'ю з активним українським громадським діячем Тамарою Городиською, запис і стенограма якого тепер зберігаються в товаристві.

Бенкрофтська бібліотека — одна з найбільших спеціалізованих бібліотек континенту. У центрі її уваги — історія американського Заходу, саме тому сюди також потрапили й матеріяли, пов'язані з життям А. Гончаренка. Тут зберігаються оригінали його кількох листів, звернення до народу Аляски 1868 р. про переваги для американців і алеутів у зв'язку з переходом Аляски зі складу Російської імперії до США, рукописи стосовно діяльності Російсько-американської компанії та стану алеутської справи після переходу Аляски до США 1850—1873 рр. (21 справа, документи російською, англійською і шведською мовами), дайджест листування з лондонською компанією Оппенгайм і К°

(жовтень 1868 р. — січень 1873 р.), а також матеріяли судової справи Томаса Тейлора проти Комерційної компанії Аляски (Thomas Taylor vs. the Alaska Commercial Company, 12th Judicial District, California, N 17097, 1871 р.), в якій А. Гончаренко виступав російсько-англійським перекладачем. Із вторинних джерел відзначимо працю Марії-Луїзи Елдер „Агапій Гончаренко та кириличний друк у Сан-Франциско 1867—1872 рр.“ (Берклі, 1966). Зрештою, тут зберігається і повний комплект „Alaska Herald“ (Сан-Франциско, 1868—1876, 8 т.). Отже, з'явилося зацікавлення збереженням й вивченням спадщиною А. Гончаренка, однак глибших досліджень, в яких би фахівці саме американського походження й виховання проаналізували ширший геополітичний контекст тогочасної Америки і тогочасного суспільства, ще немає.

І все ж сумніваємося, що гейвардські пагорби стали рідними для о. Агапія. Для сучасних каліфорнійців він — постань давнього минулого або ж людина, яка своєю поведінкою і вчинками викликала здивування, засвідчила світові незвичайну біографію. І губиться у тому тихий український голос священика: „Люди, гони-

мі з одної сторони в другу, втікавши на нову землю, брали з собою одержу, кухарство, господарство і звичаї. Літа пройдуть, і мої сусіди — тепер маленькі діти — скажуть кому-небудь, як я баштани розводив, пасіку держав, мед киево-печерський варив і вчив дітей мед пити і Бога хвалити за ту нееньку стареньку, що їх научила пити помаленьку“. Незабутній наш співвітчизник!

Тарас ШМИГЕР

Могила Агапія Гончаренка та його дружини Альбіни. Державний заповідник „Ukraina“. Травень 2011 р.

ПРИСКОРЕНЕ РОЗШИРЕННЯ ВСЕСВІТУ — ВІД ВІДКРИТТЯ ДО СПРОБ ПОЯСНЕННЯ

Моментом зламу у розвитку світової цивілізації стало оволодіння вогнем як джерелом тепла і світла. Прискорення цього розвитку супроводжувалося винаходом та широким застосуванням свічки як джерела світла. Відображенням у малярстві ролі свічки в освіті і науці стали твори видатних Ван Ейка, Ель Греко, Рембрандта, Рубенса, де ля Тура, де вона є символом або ж центральним елементом зображення, а найяскравіше це поєднання відбив голландський художник школи Фермеєра Дау Герріт своєю картиною „Астроном при світлі свічі“ (1650). Відомо, що вона надихала членів колективу, який нещодавно на VLT („Дуже Великий Телескоп“ у Чилійських Андах) довів існування чорної діри у центрі нашої Галактики.

Якщо до недавня, свічка, розсуваючи темряву, була лише допоміжним елементом освітнього і

наукового процесів, то 13 років тому вона, а точніше її образ, названий стандартною космологічною свічкою, стала головним інструментом наукового проєкту The Supernova Cosmology Project в американському міністерстві енергетики під орудою С. Перлматтер. Утім, значно важливіше те, що наслідки виконання проєкту призвели до революційної зміни в наших уявленнях про еволюцію Всесвіту.

Попередня революційна зміна поглядів у космології відбулася у два етапи: спочатку завдяки американському астроному Едвіну Габблу, який, незважаючи на протидію наукових авторитетів, 1925 р. довів, що наша Галактика є лише однією із багатьох, а потім завдяки бельгійському абату і вченому Жоржу Леметру, який, використовуючи спостереження американського астронома Віто

Слейфера, отримав у 1927 р. висновок про розбігання галактик із швидкістю, пропорційною до їх відстані від Землі,— то означає, що Всесвіт розширюється.

Зважаючи на те, що на момент відкриття Леметра визначальною для еволюції Всесвіту силою, як вважалося, була гравітація, яка описується загальною теорією відносності, підтвердженою вже на той момент двома незалежними спостереженнями, то його відкриття стало додатковим аргументом на її користь. Відомо що ще за сім років до того Олександр Фрідман із Петрограда отримав розв'язок рівнянь Айнштейна для однорідного ізотропного простору, згідно із яким Всесвіт не є стаціонарним і мав свій початок у Великому вибусі. Визначена за сучасними спостережувальними даними постійна у законі Леметра-Габбла віддалає його у минуле на 13,7 млрд. років. Для майбутнього розвитку Всесвіту, згідно із розв'язком Фрідмана, відкриті дві можливості: і в першому, і в другому випадках гравітація викликає сповільнення його розширення, але воно може продовжуватись вічно (відкрита модель) або ж змінитися стисканням (закрита модель). Який із двох сценаріїв реалізовується, залежить від того, відповідно до рівнянь Айнштейна із звичайною матерією, що є джерелом тяжіння, від середньої її густини, яка визначає значення постійної Габбла *H*. Значення постійної за спостереженнями визначалося десятки років, із підвищенням їх точності наприкінці минулого століття з'являлося чимало аргументів на користь відкритої фрідманівської моделі,— тобто розширення Всесвіту повинно сповільнюватися, але тривати-ме вічно. Щоб визначити, як саме сповільнюється розширення, в чому всі автори проєктів упевнені, та уточнити закон Леметра-Габбла і було започатковано ці названі наукові проєкти. Основну наукову ідею проєктів легко зрозуміти за аналогією зі свічками, рівномірно розставленими вздовж дороги. Якщо виберемо стандартні свічки однакової світності, тобто однакової повної потужності випромінювання, то, вимірюючи їх спостережувану світність, яку розуміємо як потужність випромі-

ретичним дослідженням 1983 р. таміла за національністю Сабрамантьяна Чандрасекара та американця Вільяма Фавлера стали наднові зорі типу 1-а. Наднові зорі — це така стадія завершальної еволюції зорі, коли вона яскраво вибухає на кілька днів, а потім затухає кілька тижнів чи місяців, виділяючи у цей час енергії більше, ніж її рідна галактика із кількома сотнями мільярдів зір. Завдяки такій світності їх видно і в інших галактиках. Виявляють їх щороку сотнями. Однак серед них лише зорі типу, відомого під назвою 1-а, як пояснили Чандрасекар і Фавлер, можуть бути

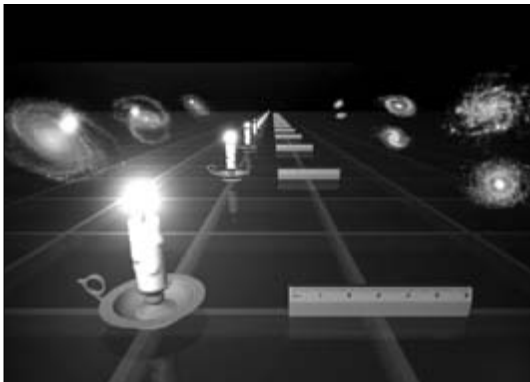
Лл. 2. Ж. Леметр (праворуч) і А. Айнштейн

стандартними свічками, бо спалахують вони всі, досягнувши однакової маси, після того зоря, яка витратила на ядерні реакції синтезу весь водень і гелій, почала перетягувати на себе речовину із сусідньої зорі. І коли її маса перевищує чандрасекарівську межу — 1,4 маси Сонця,— тоді вибухоподібно розпочинається вуглецево-кисневий цикл реакцій синтезу,— зоря стає надною.

Такий тип наднових рідкісний: у типовій галактиці вони трапляються двічі—тричі на тисячу років, і треба скористатися ними, доки вони є у фазі вибуху, бо за кілька тижнів вони вже гаснуть.

Стратегія пошуку полягала у виявленні наднових на наземних телескопах. В обсерваторії в Чилійських Андах раз на три тижні фотографували від 50 до 100000 галактик, суперкомп'ютер знаходив наднові, що з'явилися за той час, після цього з допомогою телескопа на Гаваях і космічного телескопа імені Габбла отримували їх спектр — щоб вибрати наднові саме типу 1-а, опісля за спостережуваною світністю обчислювали відстань і порівнювали із відстанню, отриманою при підстановці в закон Габбла швидкості за червоним зміщенням їх рідних галактик. Порівняння цих відстаней спочатку для 42 об'єктів виявило, що очікуване дослідниками розширення Всесвіту із сповільненням 5 млрд. років тому змінилося розширенням із прискоренням і триває донині.

Повідомлення про прискорене розширення багато авторитетів сприйняло скептично. Однак і самі автори, і інші колективи поступово виключили можливі альтернативні пояснення меншої світності наднових, такі, наприклад, як ослаблення світла більшою, ніж припускалося, кількістю пилу в галактиках чи енергетичну нестандартність наднових. Інший, незалежний метод визначення закону розширення Всесвіту створено у 2005 р., ви-

Лл. 1

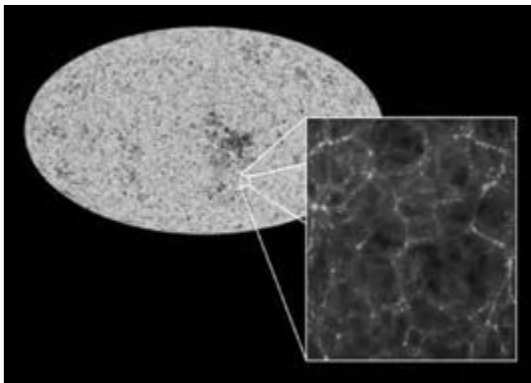
нювання, що припадає на одиницю площі, і знаючи, що вона зменшується обернено пропорційно до квадрата відстані:

$$W \sim 1/R^2,$$

легко можемо обчислити відстань до кожної свічки.

Космологічними образами однакових за абсолютною світністю свічок завдяки глибоким тео-

ходячи із теорії баріонних осциляцій, розвинутої Андрієм Сахаровим у 1965 р. та підтвердженої шляхом створення каталога 46,748 червоних галактик з подальшим порівнянням із картою мікрохвильового космічного тла.

Іл. 3

Іл. 3 (ліва частина) цього отриманого складними довголітніми спостереженнями комбінованого фото заслугує на особливий, емоційно забарвлений, коментар. Так само, як не може бути фотографії дитини до її народження, принаймні у денному світлі, так не буде вже фотографії Всесвіту у той момент, який би передував часові, у який температура Всесвіту і відповідно його густина відображені на цьому фото. Це час, у який світло почало вільно поширюватись, бо з розширенням Всесвіту і пониженням температури первісної плазми до 3000 К утворились атоми, які вже не зв'язували світло у щось таке, до цього непрозоре, немов би туман. Образно кажучи, це момент відділення світла від пітьми, і саме його бачимо ліворуч (фото неба має незвичну форму, бо використано картографічну проекцію Карла Мольвайде, найбільш придатну для порівняння його різних ділянок). І в цей момент, як видно, розподіл матерії вже був неоднорідним, що пояснюється квантовими флуктуаціями у попередній стадії розширення. Ці малі відхилення від однорідності далі генерували у матерії, як довів Сахаров, стоячі хвилі характеристичної довжини. Нині їх довжина, за даними Слоанівського каталогу, становить 490 млн. світлових років.

На правій частині Іл. 3 зображено ці стоячі хвилі зі скупчень галактик. Вражає, як квантові закони, притаманні мікросвіту, визначили розподіл усього, на що ми тільки не зможемо поглянути в найбільший телескоп, і саме Сахаров передбачив це. Характерний інтервал між вузлами стоячих хвиль із галактик визначив стандартну лінійку завдовжки 490 млн. світлових років і дав інший спосіб вимірювання зміни відстаней між галактиками з їх віддаленням від нас. Остаточні результати підтвердили висновки цьогогорічних нобелівських лавреатів про прискорене розширення Всесвіту.

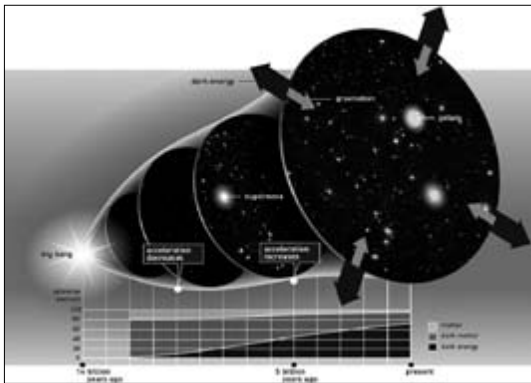
Результати вивчення джерел гамма-спалахів останніми роками, крім того, що підтвердили прискорене розширення, значно розширили його часовий інтервал. Нині встановлено, що еволюції Всесвіту відбувалася таким чином: перші чотири мільярди років він розширювався із прискоренням, опісля 5 млрд. років прискорення сповільнювалося, а після цього (5 млрд. років тому) розпо-

чалася фаза прискореного розширення (див. Іл. 4).

Від моменту виявлення прискореного розширення теоретики отримали великий простір для фантазії, хоч і до того на її брак не скаржились. Відомою є бувальщина про те, як Давид Гільберт, дізнавшись що один з його учнів покинув семінар, бо пішов у літературу, прокоментував це так: „Я завжди підозрював, що у нього замало фантазії для фізики“.

Тут доречно сказати, що серед цих дослідників-теоретиків є і наші колеги. З ініціативи дійсного члена НТШ академіка Ярослава Яцківа та дійсного члена НТШ академіка Анатолія Самойленка Національна академія наук України 2007 р. створила Програму під назвою „Дослідження структури та складу всесвіту, прихованої маси і темної енергії („Космомікрофізика“). У її виконанні беруть участь науковці п'яти міст України, семи інститутів НАН та запрошені вчені чотирьох університетів. Серед них член НТШ Богдан Новосядлий із Львівського національного університету ім. І. Франка і дійсний член НТШ Роман Пляцко з Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України (ІППММ), які отримали дуже вагомий результат під час виконання цієї програми. Зокрема, Богдан Новосядлий разом із Степаном Апуновичем, Юрієм Кулиничем і Ольгою Сергієнко дослідив вплив параметрів космологічних моделей на можливу еволюцію Всесвіту та можливість експериментально визначення цих параметрів; Роман Пляцко із колегами Олександром Стефанишиним і Миколою Феником виявив нові ефекти поведінки обертових часток в околі чорних дір; дослідження дійсного члена НТШ Володимира Целиха (ІППММ) стосуються поняття енергії гравітаційного поля, яке у ЗТВ є надзвичайно складним; дослідження Богдана Гнатика і Олега Петрука (ІППММ) присвячене вивченню процесів прискорення космічних променів на фронтах ударних хвиль, що утворюються під час вибухів Наднових.

Прискорене розширення Всесвіту не можливо пояснити на основі набутих знань. До моменту його появи 5 млрд. років тому розвиток Всесвіту успішно пояснювався загальною теорією відносності — теорією тяжіння, яка увібрала в себе як частковий випадок ньютонівську теорію тяжіння. Але від

Іл. 4

того моменту поле невідомої субстанції, до того не помітної, почало перемагати силу взаємного притягання усіх відомих видів матерії (На Іл. 4 її дія зображена чорними стрілками). Ця субстанція не бере участі у жодному із чотирьох відомих фізиці

видів взаємодії, окрім гравітаційної, тому природна назва для неї — темна енергія. За спостереженнями, в основу яких покладено кілька різних фізичних явищ, створено діаграму, яка визначає її частку у Всесвіті залежно від часу. Це чорна, нижня частина діаграми на Іл. 4. Згідно із нею, густина звичайної матерії у Всесвіті, що розширюється, зменшується швидше, ніж густина темної енергії і, врешті, починає переважати темна енергія; її частка тепер становить 74 відсотки.

Згідно з основним постулатом загальної теорії відносності, гравітаційна взаємодія, тобто те, що ми сприймаємо як силу тяжіння, є проявом викривлення простору-часу під дією енергії, імпульсу і тиску часток і полів, які визначають певний десятикомпонентний агрегат під назвою „тензор енергії-імпульсу Т“, що стає у ЗТВ узагальненим джерелом викривлення простору-часу через рівність з іншим десятикомпонентним геометричним агрегатом, відомим під назвою „тензора Айнштайна G“:

$$G=kT.$$

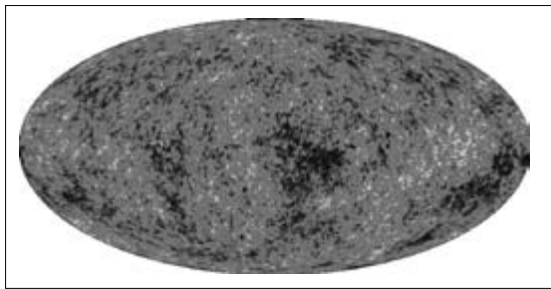
Тому з'являються два альтернативні варіанти пояснення природи темної енергії — консервативний, коли до джерел тяжіння у рамках ЗТВ додається темна енергія, і революційний, коли модифікується сама теорія тяжіння. У той час інтенсивно розробляються обидва варіанти, і щоденно у світі з'являються десятки публікацій на цю тему.

Консервативність першого варіанта теж є відносною, оскільки темна енергія має мати доволі екзотичну властивість: вона повинна створювати від'ємний тиск. Щоправда, матерія із такою властивістю запроваджена не ad hoc: можливість існування таких систем уже була теоретично обґрунтована до цього. Фізичною формою існування цієї матерії може бути скалярне поле, однак у його виборі зберігається неоднозначність, пов'язана із довільністю вибору параметра **w** так званого рівняння стану **P=wρ**, яке пов'язує густину енергії поля та його тиск. Він може бути визначений у попередні епохи та у теперішню за майбутніми спостереженнями, однак, складно сподіватись на розв'язання питання про його поведінку у майбутньому. Залежно від його поведінки доля нашого Всесвіту (далі скажемо, що можливі й інші Всесвіти) може бути кардинально відмінною: степеневе або експоненційне збільшення відстані між об'єктами або ж навіть розширення із розпадом усіх зв'язаних структур, включно із більшістю елементарних часток (фантомне поле **w>-1**, Big Rip), або ж перехід до уповільнення розширення і наступного стиску аж до колапсу (Big crunch), коли Всесвіт повернеться до квантової фази свого розвитку, з якої розпочався Великий вибух.

З відкриттям темної енергії квантова фаза розвитку Всесвіту отримала додаткову мотивацію для вивчення. З'являється щораз більше досліджень довибухової фази його розвитку. Ось, наприклад, на початку цього року вийшла у світ низка повідомлень Вахе Гурзадяна і лорда Роджера Пенроуза про те, що аналіз лівої частини на Іл. 3 виявляє концентричні кола з пониженими варіаціями температури, що свідчить про циклічну еволюцію нашого Всесвіту відповідно до теорії, яку Пенроуз назвав конформною циклічною космологією. Ці сліди могли залишитись від попередніх життів нашого Всесвіту, коли у ньому зіштовхувалися надмасивні чорні діри.

Інші дослідники бачать на тому ж фото сліди взаємодії з іншими, паралельними Всесвітами, утвореними у момент Великого вибуху.

У руслі другого напрямку розвиваються не менш революційні ідеї, наприклад, такі: наш Всесвіт є багатовимірним, а неспостережувані нами

Іл. 5

виміри скрутилися в кола дуже маленького радіуса. Або ж ми живемо лише на чотиривимірній мембрані у багатовимірному світі, інші виміри нам поки що недоступні у спостереженнях, але вони проявилися у вигляді темної енергії. Ще один напрям — це узагальнення самої теорії тяжіння шляхом ускладнення її рівнянь.

У майбутньому очікується закінчення побудови квантової гравітації, яка зможе витлумачити досі незрозумілі речі. Зокрема, у ній структура нашого Всесвіту може закладатися на етапі колапсу попереднього Всесвіту, який зазнає квантового „відскоку“, уникаючи сингулярності (стиснення до точки).

Стає зрозуміло, якої багатотою уяви вимагає створення таких ідей, але покликані вони до життя нововстановленими, як кажуть правознавці, фактами. І це ще не найрадикальніші ідеї. Із наростанням фундаментальності питань наростає фантастичність наукових ідей-відповідей. Питання про те, чому простір є чотиривимірним, чому фізичні константи мають такі значення, що сприяють виникненню зв'язаних структур і, врешті, самого життя є найбільш фундаментальним. Відповідь нобелівського лавреата 1979 р. Стівена Вайнберга, названа антропним принципом — в іншому Все-

Іл. 6. Колектив розробників телескопа „Webb“ на тлі його макета у натуральну величину

світі не було б кому спостерігати — істотно переглянута наступними роками у теорії вічної інфляції, натхненній ідеями струнної теорії (це одна з теорій елементарних часток), згідно із якою поряд

із нашим Всесвітом відбувалося і відбувається творення безлічи інших, у яких будь-які значення фізичних констант, включно із розмірністю простору, допустимі.

Видається, що прискорюється не лише наш Всесвіт, але і швидкість, з якої робляться нові відкриття, хоч повідомлення про них завжди сприймаються із притаманним науці скепсисом. Торік повідомлено про перевищення швидкості світла нейтрино (нове підтвердження від ширшого колективу дослідників на основі точніших даних опубліковано 17 листопада 2011 р.), про відкриття п'ятої сили, непостійність постійної тонкої структури. Водночас отримано перше, найбільш пряме

з усіх можливих спостереження чорної діри за її акреційним диском (4 листопада 2011 р.). Імовірно, не всі повідомлення будуть підтверджені в інших експериментах, але вже обробляється великий масив даних від європейського супутника „Planck“, на 2014 р. готується запуск телескопа „Webb“, який обертатиметься не навколо Землі, а навколо Сонця по концентричній із земною орбіті на 1 млн. км більшого радіуса, і побачить значно далі, ніж телескоп „Hubble“. Тому більш імовірно, що нас чекають не спростування, а ще фантастичніші відкриття.

Володимир ПЕЛИХ

ПРИЧИНКИ ДО РОЗДУМІВ НАД ВИНИКНЕННЯМ РАКУ

(Погляд на деякі сучасні проблеми
і досягнення у вивченні канцерогенезу)

Англійський фантаст Артур Кларк у своїй книжці „Profiles of the Future“ поставив таке риторичне запитання: що хотів би він, відомий автор наукової фантастики і не менше відомий дослідник, довідатися від інопланетян з вищим від нас рівнем інтелекту, якщо б такий контакт відбувся? Письменник дає таку відповідь: „Я хотів би довідатися, чи простір і час є кінчними чи безконечними, чи смерть завжди мусить бути супутником життя, а також я хотів би знати, чи може рак бути переможним“¹.

Упродовж століть хвороба, яка має назву „рак“, „карцинома“, „злоякісна пухлина“, окутана темрявою невідомості, загадковості, песимізму.

У своїй відомій книжці² А. Гнатишак писав, що рак є особливою формою росту тканин, яка відрізняється певною автономією і є реакцією на фактори, що лежать в основі його виникнення. До таких факторів зачисляють хемічні, фізичні і біологічні канцерогени. Хемічних відомо майже 2000. Серед них ароматичні вуглеводні, азотисті сполуки, миш'як, азбест, фенол, усі гербіциди й інсектициди, штучні мінеральні добрива, вінілхлорид, нікель і навіть

деякі лікарські засоби (фенацетин, фенobarбітал, імунодепресанти і протипухлинні хеміопрепарати). Хемічними канцерогенами насичене наше довкілля, вони походять із викидів промислових підприємств, засобів транспорту, а також унаслідок шкідливих звичок, особливо куріння. Як канцерогенні фактори, розглядаються також фізичні канцерогени — ультрафіолетове випромінювання,

космічне випромінювання, інкорпоровані в організм радіонукліди. Ця тема стала особливо актуальною після аварій на АЕС, хоч радіаційний фактор за своїм значенням значно поступається хемічному. У виникненні раку відіграють роль і біологічні фактори, зокрема деякі паразити, грибки і здебільшого віруси. Увагу суспільства заполонив вірус імунодефіциту людини (ВІЛ-НІВ), який має стосунок до виникнення ряду злоякісних пухлин.

Чому такі відмінні фактори (хемічні речовини, променеві чинники, віруси) викликають один патологічний процес, який не схожий на численні хвороби, котрі, згідно зі старогрецьким міфом, підкинуто людству у „сиринці Пандори“? Протягом віків існували численні теорії походження раку,

проте вони не змогли пояснити суть процесу. Заведено розглядати канцерогенез (сукупність механізмів, що ведуть до виникнення злоякісної пухлини) на різних рівнях: всього організму, окремого органу (рак шлунка, легені чи грудної залози), клітини, молекулярних генетичних структур. Чимало вчених, які працювали переважно в ХХ ст., показали, що основою проблеми раку є ракова клітина. Без ракової клітини немає раку. Ракова клітина походить від нормальних клітин організму, вона не сприймається контрольними системами як „чужа“ і підлягає усім біологічним законам, що керують життєдіяльністю усіх клітин. На клітинному рівні вивчають зміни фенотипу клітини, зокрема її поверхню з множинними рецепторами, органелами цитоплазми, зокрема рибосоми, цитоплазматичний ретикулум, мітохондрії тощо і їх змінені функції в умовах пухлинної трансформації. Важливе місце займає проблема апоптозу, тобто запрограмованої смерті нормальних клітин організму після виконання їх вітальних функцій. Саме цього феномену немає у переліку функцій ракової клітини і це один із чинників, що відрізняє ракову клітину від нормальних. Але раковій клітині притаманний ще ряд особливостей, які вирізняють її з безлічі нормальних клітин організму.

Ракові клітини діляться частіше від своїх нормальних аналогів. Диференціація ракових клітин сповільнена і не завершується. Тому ракові клітини не здатні виконувати ту фізіологічну функцію, що виконують нормальні клітини в тканині, з якої походить раковий варіант. Один із онкологів запропонував таку „математичну“ формулу: рак = (+) проліферація, (–) диференціація. Тобто ракова клітина здатна безмежно розмножуватися, збільшуючи масу пухлини, але вона не набуває спеціальних властивостей, що забезпечують її як учасника загальнофізіологічного процесу. Ракова клітина займає „ворожу поставу“ щодо організму, в якому росте. Вона вступає в конкурентні відносини з нормальними клітинами в боротьбі за енергетичні носії (глікоген) і пластичний матеріал (амінокислоти). Метаболізм ракової клітини стає примітивним, енергозатратним (киснєве дихання замінюється гліколізом), вона стає „паразитом“ серед подібних клітин і виграє з ними в боротьбі за існування. Ракові клітини мають здатність інфільтрувати суміжні тканини, проникати всередину лімфатичних і кровоносних судин, відділятися від материнської основи і переноситися в інші органи (метастазування). При чому внаслідок втрати феномену апоптозу ці клітини стають „безсмертними“, тобто розмножуються і ростуть так довго, доки є енергетичні і пластичні матеріали — тобто до кінця життя організму — носія пухлини. Таким чином, можемо визначити ракову клітину як мутанта, а процес канцерогенезу як особливо спрямований мутагенез. Отже, перетворення нормальної клітини в пухлинну відбувається на ще нижчому рівні — молекулярно-генетичному. Цей рівень об'єднує усі злоякісні пухлини, незважаючи на тканини й органи, з яких вони розвиваються. Природа „підводить усі клітини під спільний знаменник“. На молекулярному рівні вивчають онкогени, протионкогени, трансформувальні гени, фактори росту, конкретні зміни і ДНК, і-РНК, р-РНК, появу трансфор-

мувальних білків, порушення передачі інформації всередині клітини.

Сьогодні можемо твердити, що рак — це хвороба дефектів у передачі генетичної інформації всередині клітини від хромосом і генів (ДНК) до рибосом, де утворюються білки. В цей інформа-

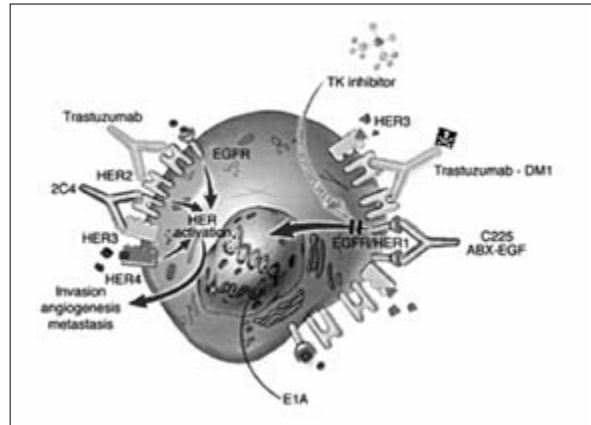

Схема дії сучасних протиракових препаратів
моноклональних антитіл на клітинному рівні

ційний процес шляхом складних хемічних впливів вторгаються різні канцерогени (хемічні, фізичні, біологічні), порушують його і, як наслідок, більша частина клітин гине (летальні мутації), а деякі пристосовуються шляхом примітивізації своєї біологічної суті та набуття агресивності і перетворюються на рак.

Більша частина визначних відкриттів, що становлять основу теорії злоякісних пухлин, удостоєна найвищих нагород. Упродовж ХХ ст. понад 50 теоретичних наукових робіт, удостоєних Нобелівської премії (НП), мають прямий стосунок до онкології. Це роботи з радіології (В. К. Рентген — НП 1903 р.; М. Склодовська-Кюри — НП 1903, 1911 р.); з імунології (І. Мечніков і П. Ерліх — НП 1931 р.); з фізіології тканинної дихання (О. Варбург — НП 1931 р.); з молекулярної біології (Ф. Крік, Д. Вотсон, М. Вілкінс — НП 1962 р.); вірусології (П. Роус — НП 1966 р., молекулярної генетики і цитології (Д. Бальтимор, Р. Дульбекко, Г. Темін — НП 1975 р.). Це дослідження останніх десятиріч, що відкривають інтимні механізми передачі і реалізації інформації в клітині (П. Догерті, Р. Зінкернабель — НП 1996 р.; С. Бреннер, Г. Горвіц і І. Селтсон — НП 2002 р.), а також проблему ангиогенезу, яка стає центральною у створенні нового напрямку в клінічній онкології — таргетної терапії (П. Лаутенбург, П. Мансфілд — НП 2003 р.; Б. Дж. Маршалл, Дж. Воррен — НП 2005 р.). Нобелівська премія 2009 р. присуджена Е. Блекборн, К. Грейдеру і Дж. Шостаку за дослідження проблеми апоптозу, вивчення механізму захисту хромосом теломерами і ферменту теломерази, що може призвести до нових цікавих досягнень у терапії раку.

Проблему боротьби між організмом і мутантною раковою клітиною традиційно досліджує українська школа онкологів, починаючи з О. Богомольця і Р. Кавецького. Цей напрям був основним і в науковій діяльності львівських онкологів, особливо Г. Ковтуновича і А. Гнатишака. Дослідження в міжвоєнні роки О. Варбургом феномену гліколізу в пухлинних клітинах продовжили у Львові Я. Пар-

¹ Shubin B., Gritsman Y. Men Versus. Cancer.— Moskau, 1987.— 392 p.

² Гнатышак А. Общая клиническая онкология.— Львов, 1988.— 239 с.

нас, Б. Собчук, пізніше А. Гнатишак. На основі їхніх праць створено модель визначення індивідуальної чутливості пухлини до хеміопрепаратів (В. Савран, М. Шлемкович). Це висвітлено у монографії А. Гнатишака, Б. Білинського і В. Саврана „Індивідуалізація медикаментозного лікування онкологічних хворих“ (1979). Вчені-онкологи вивчали роль циркулюючих клітин у крові як джерело можливих метастазів (Б. Білинський). Проблема апоптозу віддзеркалена в роботах Н. Володька і М. Ломницької. Питання імунології пухлин тривалий час залишалася однією з основних наукових напрямів кафедри (Б. Білинський, О. Ширій, О. Лукавецький, В. Дукач та інші). Воно підсумоване у монографії Б. Білинського, Н. Володька, Я. Шпарика „Иммунологические механизмы естественной противоопухолевой резистентности“³.

Оглядаючи здобутки теоретичної онкології, підкреслимо такі факти. Стосовно питання про етіологію раку, то маємо право твердити, що рак є поліетіологічним захворюванням, яке може бути

викликане хемічними, фізичними і біологічними факторами. Канцерогенні чинники умовно поділяють на ініціатори і промотори раку. Тобто такі, які є обов'язковими й умовними причинними факторами і діють на різних фазах малігнізації клітини. Особлива роль онковірусів (робота лауреата ННП 1966 р. П. Рауса). Вивчення вірусної концепції етіології раку дало дуже цікаві результати для розуміння патогенезу раку, тобто механізмів реалізації хемічних, фізичних та біологічних канцерогенів. З допомогою методів молекулярної біології знайдено трансформувальні гени в пухлинних вірусах. Цитогенетичними методами виявлено активацію таких генів у ділянках хромосомних транслокацій лейкоемічних клітин. Клітинна біологія засвідчила кореляцію між факторами росту (або їх рецепторами) і трансформувальними генами, а також можливість активації останніх хемічними канцерогенами прямої дії у дослідях

„in vitro“. Код трансформувальних генів у онковірусах і пухлинних клітинах виявився аналогічним або дуже подібним. З'ясовано, що „онкогени“ не обов'язково — „зловіще патологічне“ утворення, а що вони є постійною складовою нормальних хромосом. Вони регулюють ріст, поділ і диференціацію клітин у нормі. Такі онкогени називають протоонкогенами. Вони є важливими регуляторами біологічних процесів і локалізуються в різних стадіях клітинного циклу. В клітині виявлено багато „німих“ генів, які можуть спричинити ракове переродження, якщо їх змусити функціонувати на вищому рівні від нормальних генів. Дослідження останніх років свідчать, що для того, щоб „запустити“ канцерогенез, потрібна експресія кількох різних генів у клітині. Ці знахідки узгоджуються з концепцією ініціації — промоції і багатостадійності канцерогенезу.

Місце онкології серед біологічних і медичних наук особливе⁴. Вона чутливо реагує на нові відкриття в галузі фундаментальних досліджень

і дуже швидко робить спроби застосувати їх у медичній практиці. Сучасні досягнення в ділянці молекулярної генетики роблять реальним перехід діагностичного процесу з II—III стадій раку, що є сьогоденною реальністю, на рівень „cancer in situ“, тобто доінвазивного раку або навіть молекулярних змін, що вже можливе при деяких локалізаціях пухлин (наприклад, ідентифікація генів BR-CA-1 і BR-CA-2 та інших при ракові грудної залози). Спостерігаємо зародження „таргетної терапії“⁵ злоякісних пухлин, яка дає можливість сповільнити або повністю загальмувати канцерогенез на різних шляхах його реалізації.

Онкологія поволі звільнюється від похмурого іміджу безнадійної професії, об'єктивні успіхи в галузі теоретичних знань і в їх практичному застосуванні дають можливість оптимістичніше дивитися у майбутнє⁶.

Борис БІЛИНСЬКИЙ

Деякі наукові праці та монографія з онкології

³ Белинский Б. Т., Володько Н. А., Шпарик Я. В. Иммунологические механизмы естественной противоопухолевой резистентности.— К., 1991.— 245 с.

⁴ Бережная Н. М., Чехун В. Ф. Иммунология злокачественного роста.— К., 2005.— 790 с.; Білинський Б. Проблеми і досягнення теоретичної і клінічної онкології (стратегія і тактика).— Львів, 2007.— 20 с.; його ж. Науково обґрунтована стратегія — основа сучасного лікування злоякісних пухлин // Онкологія. Вибрані лекції.— К., 2010.— С. 530—553; Онкологія / За ред. Б. Білинського, Ю. Стернюка, Я. Шпарика.— К., 2007.— 528 с.

⁵ Пономарьова О. В., Боднарук О. С., Носко М. М. Принципи таргетної протипухлинної терапії // Онкологія. Вибрані лекції.— К., 2010.— С. 554—568.

⁶ Див. також: Chaplin D. D., Fu Y. X. Cytokine regulation of secondary lymphoid organ development. // Curr. Opin. Immunol 1998, 10, 289-297 p.; Cancer. Principles and Practice of oncology. 4-th Eds. T. Devita, S. Hellman, S. A. Rosenberg.— Philadelphia, 2007.— 2747 p.; Magrath J. New Directions in cancer treatment.— Berlin; Heidelberg, 1999.— 630 p.; Pinedo H. M., Longo D. L., Chabner B. A. Cancer chemotherapy and biological response.— Amsterdam, (N. J.); Oxford, 2001.— 595 p.; Tennock I. F., Hill R. P., Bristow R. G., Harrington L. The basic science of oncology. 4-th ed., 2005.— 558 p.

ЗАБУТІ ІМЕНА В УКРАЇНСЬКІЙ НАУЦІ ТА КУЛЬТУРІ

АНДРІЙ АНДРЕЙЧИН І ТВОРИ ЙОГО ЛІТОГРАФІЧНОЇ РОБІТНІ У ЛЬВОВІ

На долю українців кінця XIX — початку XX ст. випали непрості роки життя та реалізації суспільно-громадських і культурних починань. Тодішнє покоління працювало в умовах різних політичних укладів, державних устроїв, у психологічному кліматі інколи протилежних світоглядно-ідеологічних та морально-етичних спрямувань і поглядів, що часто впливали з умов поділу країни та її бездержавності. Водночас це була епоха нового

бачення народом української дійсності (принаймні від 1830-х рр.), який, наслідуючи новою енергією чину, самопосвятою та жертвенністю, намагався, незважаючи на труднощі, підтримувати та сприяти розвитку українства.

Велику роль у поступі українства після 1867 р. відіграла друкарська справа, а в ній пізніше літографічна робітня Андрія Андрейчина (*2 вересня 1865 р., с. Устя-Руське Горлицького повіту Краківського воєводства на Лемківщині (тепер Польща) — † 4 січня 1914 р., Львів) — знане літографічне підприємство у Львові кінця XIX ст.— 1914 р.

Андрій Андрейчин — відомий друкар-літограф, художник-гравер, видавець та громадсько-культурний діяч західноукраїнських земель. Це, як відзначають біографи, „небуденна і знана поstatt не тільки в Галичині, але й в українському культурному середовищі Наддніпрянщини. Його праці плідно і багатогранно сприяли розвитку національної демократичної культури кінця XIX — початку XX століття“¹. А. Андрейчин належав до того покоління, яке формувало свій світогляд та естетичні погляди на основі творчості І. Франка і М. Грушевського, провідних діячів „Просвіти“ і шкільництва. Взоруючись на них, західноукраїнське громадянство з ентузіазмом поринуло у вир суспільно корисної праці „для народного добра“. Власне так оцінював свою працю на ниві поліграфії й А. Андрейчин, глибоко розуміючи нагальну потребу своїх співвітчизників у якісній художньо-поліграфічній продукції, яка могла б сприяти зростанню культурно-освітнього рівня та самосвідомості українського народу. Великий вплив на формування його світогляду мали О. Барвінський, В. Вахнянин, І. Труш та інші діячі НТШ, про-

фесійна праця Ф. Сарницького, А. Хойнацького, К. Беднарського та ін.

Батьки Андрія Андрейчина — Михайло і Наталія (з роду Лукачинів) — були селянами, предки їхні служили громаді війтами (солтисами) в с. Усті-Руському. „Не щадячи зусиль і своїх дрібних заощаджень, родичі — свідомі патріоти своєї землі, чл. „Просвіти“, аби забезпечити своєму синові краще майбутнє, постановили послати Андрія в школу“.

Він закінчив тривіальну, чотирикласну (народну) школу в містечку Горлицях, згодом його записали в гімназію у Новому Сончі, там, однак, навчання тривало недовго. Взимку 1879 р., будучи гімназистом другого року навчання, А. Андрейчин покинув навчальний заклад і без згоди батьків та будь-яких засобів до життя пішки (як на прощу) відправився до Києва. Подорож із великими пригодами і зупинками тривала понад місяць. У Києві „щасливим випадком“ зайшов у друкарню Григорія Корчака-Новицького, який, розпитавши про все, прихистив А. Андрейчина, а згодом, уважніше придивившись до юнака та його мистецького таланту, до його ретельності та обов'язковості, почав ним опікуватись. Це було, зокрема, сприяння у вступі А. Андрейчи-

на до Київської рисувальної школи Миколи Мурашка, яку юнак, завдяки знову ж таки старанням Г. Корчака-Новицького, відвідував протягом двох років коштом Є. Чикаленка. Повернувшись 1881 р. до Львова, А. Андрейчин спершу працював у майстерні вивісок, а після року практикував у літографії Львівського промислового товариства, технічним керівником якої був українець Антін Пришляк. У нього здобув чимало фахових навиків. У той же час для поглиблення своїх умінь у рисунку і загальних мистецьких знань А. Андрейчин записався на навчання до Художньо-промислової школи (з 1890 р.— Державна промислова школа). Закінчивши її, потрапив на військову службу (з 1886 р.) і, перебуваючи у Кракові два роки (майже до 1889 р.), працював у військовій корпусній літографії, де освоїв літографію різномасштабних карт. Восени 1889 р. для „доповнення своєї фахової освіти“ (вивчення нових технологій у поліграфіч-

Андрій Андрейчин. Початок XX ст.

* Похований А. Андрейчин (разом із дружиною Анною) на Янівському цвинтарі у Львові.

¹ Саноцька Х. Постаць галицького літографа Андрія Андрейчина (До історії літографічного друку в Галичині XIX — поч. XX ст.) // Палітра друку (К.).— 1994.— № 1.— С. 43.

ному процесі) А. Андрейчин ненадовго виїжджає до Відня, звідки через Дрезден, Вроцлав і Краків повернувся до Львова. Тут він продовжив працювати в А. Пришляка, але через рік знову виїхав до Відня, де як гравер-літограф влаштувався на роботу у велику літографію Й. Шітца. Згодом, здо-

Логотип літографічної робітні А. Андрейчина

бувши фах, опинився в Будапешті, в німецькій художній літографії „М. Deutsche art Install. Budapest“ та в одному з найбільших в Угорщині літографічному інституті Цетеля і Дейча². Отримавши свідоцтва про закінчення фахової освіти 1893 р. (що давало право на створення самостійного підприємства), А. Андрейчин відкрив у Львові власну літографію (спочатку у спілці з К. Піллером, згодом з фірмою „Піллер-Найман“). Назбиравши трохи грошей, він придбав для літографії високотехнологічне обладнання і почав виготовляти у Львові (незважаючи на велику конкуренцію) якісну та завжди вчасно готову продукцію, завдяки чому літографія здобула визнання, а сам А. Андрейчин — популярність. За експоновані на Крайовій виставці 1894 р. у Львові праці А. Андрейчин отримав бронзову медаль (вдруге дістав срібну медаль на Крайовій господарській виставці в Стрию 1906 р.)³. Тоді „вже знала громадськість А. Андрейчина і його здібності та солідність фірми у всій Галичині“.

Із літографічної робітні (в ній працювало до 18 осіб) виходила у світ різноманітна продукція:

Реклама літографії А. Андрейчина, вміщена в Календарі „Просвіти“. Львів, 1900 р.

книжки, репродукції з різножанрових картин відомих українських художників, оригінальні твори, що ілюстрували наукові праці, картини на історичну тематику, альбоми. Чимало праць, які сходили з „каменів“ лі-

тографії стосувалось музикалій: ноти солоспівів і хорових творів, оркестрові партитури. Водночас А. Андрейчин друкував кольорові афіші, плани міст, альманахи, календарі. Від початку, однак, чи не найбільше він орієнтувався (це тривало до Першої світової війни) на малі літографічні форми: поштівки, візитівки, нагородні листи, запрошення, бланки, грамоти, програми зібрань, лотерейні та інші „білети“, оголошення тощо. Друкував вишивки, багатокольорні карти. Загалом літограф А. Андрейчин чи не основний акцент робить на національну, українськомовну продукцію.

Усі літографічні твори, що їх видав А. Андрейчин, посідають нині виняткове місце серед збереженої у бібліотеках друкованої продукції. Багато з них уже стали музейною рідкістю.

Найвагоміше місце у літографічній практиці, отже, й творчості А. Андрейчина, посідають **твори на історичну тематику**, оперті переважно на роботи різних українських художників. Найкращі літографії пов'язані з історичними подіями давньої України: „Хрещення Руси за Св. Володимира Великого, великого князя київського“, „Бій з татаро-монголами біля Десятинної церкви“ (інша назва — „Оборона Десятинної церкви“), „Посли папи римського вручають корольську корону князю Данилу Галицькому“, „Данило Галицький приймає послів від угорського короля“, „Стріча князя Данила Романовича з угорським королем“ (1896). У другій половині 1890-х рр. літографічна робітня друкувала також портрети: „Антоній Печерський“, „Св. Антоній і Теодосій Печерський“, „Роман Мстиславич“, „Данило Романович, князь галицький“, „Богдан Хмельницький“ (в овалі) тощо.

Одночасно з виданими (на окремих аркушах) творами А. Андрейчин готував серії літографій (об'єднані альбомами), які присвячені історичним особам та будівлям східноєвропейських земель. Мистецьке та загальнокультурне значення цих літографій було високо оцінене ще за життя літографа. Більша частина їх основана на картинах земляка А. Андрейчина художника Антона Пилиховського (1860—1921)⁴. Співпраця між цими митцями була тривалою і дуже плідною, зокрема в 1890-х рр., коли вони служили своєю працею образотворчому мистецтву, мали подібні зацікавлення історією України та були однодумцями у вирішенні багатьох практичних питань. Результатом цього став вихід у світ групового портрета „Київські і галицькі князі“ (25 облич на тлі різних історичних будівель) та багатоаркушного альбому „Козацькі гетьмани“ (1896 р., 12 портретів)⁴.

Плідною була співпраця літографа і художника в 1895—1897 рр. щодо популяризації подій історії, зафіксованих в Іпатіївському літописі, та давніх архітектурних пам'яток. В альбомі „Рисунки знаменитих церков Малої, Великої і Білої Руси“

(40 арк., 1896 р.) вміщено літографії, виконані на основі картин А. Пилиховського, із зображеннями храмів у Києві (Собор св. Володимира, Десятинна церква, Києво-Печерська лавра, Софійський собор, Золотоверхий Михайлівський монастир), Чернігові (Церква Богоявлення), Херсоні (Церква св. Володимира), Почаєві (Почаївська лавра), інших українських містах, а також у Вільні, Гродні, Москві, Суздалі, Володимирі-на-Клязьмі, Петербурзі. Доповнює цей ряд альбом літографій (10 арк.), на яких зображені львівські храми: Онуфріївський монастир, каплиця Трьох святителів, церкви св. Параскеви, св. Миколая, св. Петра і Павла, св. Юра, церква „руської семінарії“, церква при Народному домі та ін. Дослідники відзначають, що „по тих картинах вивчали в Галичині історію давньоминулих літ, саме вони допомагали зберегти пам'ять про славні часи державності і уникнути денаціоналізації народу в умовах чужоземного поневолення і тим несли особливе виховне значення“⁵.

На кошти Ставропігійського інституту у Львові А. Андрейчин разом із А. Пилиховським видає „Руський календар з зображеннями святих й празників“ (1896). Тоді ж з'являється альбом „Князі греко-католицької церкви від часів відновлення Галицької митрополії“. У „Временнику Ставропігійського інститута“ за 1899 р. на титульній сторінці подано виконаний у літографії А. Андрейчина кольоровий портрет з написом: „Русская женщина неизвѣстнаго имени из XVII ст., похороненная в гробницѣ под помостом св. Успенской городской церкви во Львовѣ. Портрет, живописанный на

Наклад образків святих становив близько 60 тисяч відбитків⁶.

Літографія А. Андрейчина впродовж багатьох років видає „цілу бібліотеку“ **музичних творів** авторства українських композиторів, зокрема, оркестрових партитур, солоспівів, хорових партій.

Хрещення Руси за св. Володимира Великого, великого князя київського. Літографія А. Андрейчина. 1890-ті рр.

Замовниками цих видань були культурно-освітній і музикологічний товариства та організації, також приватні особи. Нотні видання належать творчості майже 30 авторів, професіоналів і аматорів — М. Вербицькому, Б. Вахнянину, М. Гайворонському, М. Лисенкові, Ф. Колессі, Є. Купчинському, О. Нижанківському, П. Ніщинському, К. Стеценкові, В. Матюкові, С. Людкевичу та ін. Багато з них готувалось у видавництві „Музикальна бібліотека“, яку заснував О. Нижанків-

ський 1885 р. Напередодні Першої світової війни в літографії А. Андрейчина виходили твори, що підготовлялись у „Музичній бібліотеці „Львівського бояна“. А. Андрейчин літографував твори С. Людкевича „Косар“ (сл. Т. Шевченка) для чоловічого хору з фортеп'яно (1912), „Вечір в хаті“ (для мішаного хору з фортеп'яно) (1913); І. Лаврівського „Заспівай ми Соловію“ (сл. Я. Гловацького) для мішаного хору а capella (1912) та ін.

Чимало музичних творів, що їх літографував А. Андрейчин, супроводжує гриф „Накладом Товариства „Львівський боян““. О. Нижанківський. „Коляди“ [1893] (друге видання „з віньєстою“ С. Качора-Батовського); П. Ніщинський. „Закувала та сива зозуля“ (для чоловічого хору в супроводі фортеп'яно з опери „Назар Стодоля“) (1893), „Квартети на хор чоловічий“ (1896), „Збірник квар-

Обкладинки музичних творів українських композиторів, надруковані в літографічній робітні А. Андрейчина. 1895—1899 рр.

блясѣ, был прибит к домовинѣ покойной“. А. Андрейчину належать рідкісні літографії знаменитих „натрунних портретів братчиків Ставропігійського братства“ при Успенському соборі у Львові. Видруковано також чимало жіночих і чоловічих світських портретів XVI—XVII ст. пензля невідомих українських живописців. Замовлення Ставропігійського інституту були на той час великими.

тетів на чоловічий хор. Партитура., вип. 1. Під ред. О. Нижанківського“ (1896) та ін. Замовляло праці в А. Андрейчина маловідоме Товариство „Співець Львівського Бояна“. Під цим грифом видав твір Ф. Колесса „Якби мені черевички“ (сл. Т. Шевченка) для мішаного хору з фортеп'яно (1912). Раніше Ф. Колесса друкував у літографічній робітні А. Андрейчина „Обжинки. Картина етнографічна

² Левицкий И. Е. Андрейчин Андрей Мих[айлович] // Прикарпатска Русь в XIX-м вѣѣ в біографіях и портретах ее дѣятелей ... на підставѣ автографичних записов и архивально-библіотечних матеріалів.— Львів, 1898.— Т. I.— Вип. 1.— С. 47—48; Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі — ЛННБ України), відділ „Палац мистецтв“. Архів Х. Саноцької, спр. 855, арк. 2.

³ ЛННБ України, від. „Палац мистецтв“. Архів Х. Саноцької, спр. 484, арк. 7.
* Тут і далі подані назви картин не завжди збігаються з назвами оригіналів. Не всі твори вдалося оглянути de visu, оскільки деякі вже не збереглися.

** Деякі історики образотворчого мистецтва переконані, що А. Пилиховський не був би таким „відомим“ (а може, й забутим) наприкінці XIX — на початку XX ст., якби не високопрофесійні, виконані А. Андрейчином літографії його творів, що постійно популяризували творчість художника.

⁴ Див. також перелік портретів у: Галичанин (Львов).— 1896.— Ч. 26.

⁵ ЛННБ України, від. „Палац мистецтв“. Архів Х. Саноцької, спр. 484, арк. 3.

⁶ Левицкий И. Е. Андрейчин Андрей Мих[айлович].— С. 48.

у піснях народних на хор мішаний в отлученнї з хорами, жіночими солами і рецитацією...” (1898).

А. Андрейчин приймав заявки на видання „Українського народного театру“, для якого друкувалася партитура до вистави за твором М. Старицького „Ой, не ходи, Грицю“, „Ніч під Івана Купала“ (пісні у супроводі малого оркестру). Водночас з’являються літографовані композиції Р. Ганітчака „Куди ти йдеш“ (сл. Ю. Федьковича; тенорове соло у супроводі фортеп’яно) (1896); М. Вериківського „Ой гори, гори“, „На городі та все білі маки“ і „Коломийки“ (для мішаного хору); В. Вахнянина „Дума з „Невольника“ (сл. Т. Шевченка; для мішаного хору) (1905); М. Вербицького „Заповіт“ (сл. Т. Шевченка; соло-спів).

Нотні видання замовляло також Товариство „Бандурист“: „Збірка похоронних пісень на хор чоловічий. Партитура“ (1912, 1906), М. Гайворонський „Ой у саду“ (сл. Т. Шевченка; для мішаного хору) (1914).

Літографічна робітня виконувала чимало зразків музичних творів на приватні прохання авторів без посередництва видавництв: В. Матюк „Веснівка“ (сл. М. Пашкевича) (1894), „Піснь на Рождество. Коляди в музику на мішаний хор по народним напівам“ (1895); О. Нижанківський „Минули літа молодії, сл. Т. Шевченка. Сольо тенорове з супроводом скрипки і фортеп’яна“ (1895). З друкарні НТШ вийшла книжка композитора П. Бажанського „Русько-народна музикальна гармонія“ (1900), зразки нот до якої також „відбив Андрей Андрейчин, літограф у Львові“. Також були літографовані твори С. Абрисовського „Sans réciprocity. Valse pour cithare, par Savine Abryssovskij. Publié par l’auteur“ (1899), „Vogue la galère! Valse pour cithare“ (1899); С. Купчинського „Руський цитрист. Збір композицій на цитру“ (1902, зощ. 1); С. Маре-

на, а саме альбом „Вишивки Всхідної Галичини“ (виконані на основі публікації рисунків Антона Хойнацького) і підготовлені „заходом товариства „Клубу рисунок у Львові“ (1895). Зразки вишивок походили з Товмацького, Надвірнянського, Калуського, Снятинського, Підгаєцького повітів.

Поява збірки викликала позитивні відгуки у пресі, зокрема, в часописах „Зоря“ (1895, ч. 23), „Учитель“ (1896, ч. 1), у газетах „Діло“ (1895, ч. 241), „Галичанин“ (1895, ч. 253). Через рік у літографії А. Антоновича з’явилася інша збірка „Українські монограми для вишивок хрестиками і гафтом“, видана заходами і коштами А. Андрейчина та К. Паньківського (1896 р., 23 арк.). Останній альбом широко анонсувався і рецензувався у часописах. Рецензенти зауважують:

„Ті роботи під оглядом технічного і естетичного виконання сміло можуть конкурувати з подібного роду європейськими видавництвами, а навіть о много перевищують подібні видавництва київські, одеські і петербурзькі“⁷. 1909 р. заходом „Клубу рисунок у Львові“ вийшов новий альбом під такою ж назвою. 1911 р. літографія А. Андрейчина виготовила четвертий за порядком (третьою частково повторював другий) „альбом вишивок“ під заголовком „Буковинські гуцульські вишивки“. Його упорядником стала Е. Стернюкова. Альбом виданий заходами „Жіночої громади“ на Буковині.

Літографія А. Андрейчина виконувала **картографічні твори**. Чи не найпершим такого типу твором стала „Народописна карта Руси-України“, яку підготував у НТШ Г. Величко. Її надруковано коштом і заходом товариства „Просвіта“ (1896). Карта, крім основного полотна, має чотири додатки: 1. „Гіпсометрична карта малоросійських земель“, 2. „Край Амурський“, 3. „Осади малоруські в губернії Самарській і Оренбурзькій“, 4. „Осади

дання на її зображувальному полі явищ неодноразово обговорювалися на різних наукових засіданнях, починаючи з 1889 р., у т. ч. в НТШ, з участю А. Вахнянина, Ю. Целевича, О. Калитовського, В. Коцовського. Листовно у справі видання карти велись консультації з М. Драгомановим⁹. 1897 р. до „Календаря ілюстрованого, народного Товариства „Просвіта“, друкованого в НТШ, додається зменшений варіант основного аркуша карти Г. Величка під назвою „Мала народописна карта українського народу“, який також видала літографічна робітня А. Андрейчина.

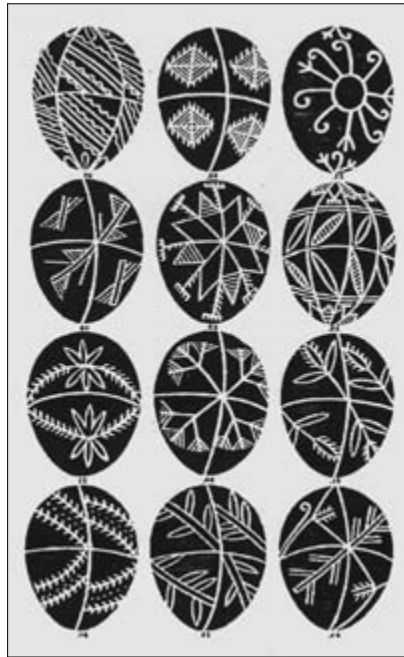
Відома також карта Гуцульщини Ф. Вовка, яку друкував А. Андрейчин. Збереглося листування між Ф. Вовком і В. Гнатюком з 1905 і 1908 рр. у справі літографування карти¹⁰. Виконавська майстерність цих карт, як відзначалось, отримала високу оцінку в пресі та спеціальній літературі. Карта з’явилася друком у робітні А. Андрейчина у Львові не пізніше 1908 р. під назвою „Антропологічна карта Гуцульщини по дослідам Ф. Вовка“ (23 × 28 см). Вона є ілюстрацією до праці Ф. Вовка „Антропометричні дослід українського населення Галичини, Буковини й Угорщини. Типи гуцулів“, уміщеної у виданні НТШ „Матеріали до українсько-руської етнології“. На карті легенда: „Гуцули галицькі, буковинські, малярські, мішані (давня гуцульська територія)“¹¹.

А. Андрейчин і його літографічна робітня неодноразово фігурують у надрукованих „Планах міста Львова“.

З-поміж літографічних праць А. Андрейчина вирізняються **кольорові ілюстрації до наукових праць**. Тут, звичайно, йдеться не про обкладинки до різних, у т. ч. наукових видань (їх було чимало, і вони заслуговують на окреме дослідження), а про вкладки або додатки до тексту. Це, зокрема, малюнки до праці М. Кордуби „Писанки на Галицькій Волині“, підготовці якої, в т. ч. „таблиць писанок“ М. Кордуби, літографованих А. Андрейчином, активно сприяв М. Грушевський¹². 35 цих „таблиць“ (дехто добірку вважає альбомом) опубліковано НТШ у 1-му томі „Матеріалів до українсько-руської етнології“ (1899). Як твердять деякі дослідники, працю „до сьогодні можна вважати добрим посібником по вивченню орнаментального мистецтва українських писанок [...] добірка може і сьогодні задовільнити вимогливі смаки шанувальників народного мистецтва“¹³.

Тоді ж А. Андрейчин літографував ще якусь іншу працю для НТШ. У листі від 23 травня 1900 р.

до Виділу НТШ з проханням виділити гроші він писав: „Нижше підписаний знаходиться в клопотах грошових, проте осмілюється просити Світлий Виділ біжучих робіт 300 крон, підписаний має тепер 2 роботи для Світлого Товариства в себе, а в короткім часі має бути ще одна праця, на тій під-

Сторінка ілюстрацій до статті М. Кордуби „Писанки на Галицькій Волині“, надрукована в літографії А. Андрейчина. 1899 р.

ставі підписаний осмілюється просити о уділення му визше згаданого конта. Котре то зобов’язується як найсовісніше відробити. З високим поважанням Андрей Андрейчин, літограф“¹⁴.

А. Андрейчин видав дуже популярну в той час літографію картини „Галілки на Лемківщині“, яка спирається на однойменний кольоровий твір авторства А. Пилиховського. Друк за виконанням належить „до кращих літографій цього жанру“. Свого часу критика зауважила: „Добра композиція твору і весняний настрій святковості, торжество молодості і радість воскреслої природи навколишньої і до того добрий друк що тонко передає градації модуляції форм світлотінню спричинилися до популярності цієї репродукції в народі“¹⁵.

Обкладинки музичних творів українських композиторів, надруковані в літографічній робітні А. Андрейчина. 1898–1902 рр.

нича „Соловейко або збірничок напівів до поезійок і молитов Букваря“ (1896) та багато інших.

Видання вишивок. Загальне захоплення викликали дві об’ємні літографічні праці А. Андрейчи-

малоруські в Угорщині Полудневій“. Твір є першою великою етнографічною картою українського народу (79 × 130 см), виконаною 19-ма фарбами і наклеєною на полотні⁸. Зміст карти і форма по-

⁷ Левицкий И. Е. Андрейчин Андрей Мих[айлович].— С. 48.

⁸ Про підготовку карти див.: Величко Г. Деякі замітки до етнографічної карти Руси-України // Діло (Львів).— 1893.— 6 (18) берез.— Ч. 52.— С. 1—2; Б[ел]ей І. Етнографічна карта // Зоря (Львів).— 1893.— 15 (27) марта.— Ч. 6.— Річн. XIV.— С. 122.

⁹ Вихід у світ карти мав чималий науковий резонанс в Україні та за кордоном. У 1896 р. з’являється повідомлення Ф. Вовка про карту у французькому Товаристві антропологів „Bulletin de la Société d’ Anthropologie“. До тексту повідомлення додана репродукція карти Г. Величка французькою мовою. Водночас у листі Ф. Вовка до М. Грушевського зголошене прохання надсилати карту у різні наукові інституції і музеї Франції (Ровенчак І. Григорій Величко — український географ і картограф України // Історичне картознавство України / Редкол.: Я. Дашкевич, П. Сохань, О. Шаблій та ін.— Львів; Київ; Нью-Йорк, 2004.— С. 283—286). Карта також рецензувалася, див.: Кониський О. [Рец. на:] Народописна карта українсько-руського народу / Зладив [доктор] Гр. Величко.— Львів, 1896 // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1897.— Т. XVI, кн. II.— С. 42—45; Romer E. [Рец. на:] Weliczko Gr. Narodopisna karta ukraińsko-ruskoego narodu. Nakładem Towarzystwa „Proświta“ we Lwowie (1896), wykonano w zakładzie litograficznym Andrejczyna // Kwartalnik Historyczny.— Lwów, 1897.— Roczn. XI.— S. 392—396 та ін. Відомі відгуки Василя Лукича (Вол. Левицького) у: Зоря (Львів).— 1896.— Ч. 7.— С. 139; та М. Драгоманова у: Жите і слово.— 1897.— Т. VI.— С. 145—161.

¹⁰ Листування Ф. Вовка з В. Гнатюком.— Львів; К., 2001.— С. 51, 67.

¹¹ Матеріали до українсько-руської етнології: Видання Етнографічної комісії.— Львів, 1908.— Т. X.— Сторінки не номеровані.

¹² Центральний державний історичний архів України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 551, арк. 29—31 зв., 135—136.

¹³ ЛННБ України, від. „Палац мистецтв“. Архів Х. Саноцької, спр. 484, арк. 8.

¹⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 304, арк. 3.

¹⁵ Там само.— Арк. 9.

Поважне місце у творчості А. Андрейчина як графіка-оформлювача та друкаря літографічних праць посідають **книжкові видання та брошури**. Відзначимо альманах Маркіяна Шашкевича

Фантові лотереї, друковані в літографічній робітні А. Андрейчина

„Русалка Дністрова”, виданий удруге, але вже в Україні, „з нагоди столітніх уродин” поета (Тернопіль, 1910), за ініціативою Інституту жіночого ім. княгині Ярославни¹⁶. До цього ряду належать згадувані календарі, Статут Товариства гімнастичного і пожарного „Січ” (б. р.), „Регулямін для урядників „Дністра” (б. р.), а також праці П. Стебельського: „Карне право. Спеціальна часть”. Накладом „Гуртка правників” (1914); „Австрійське карне право. Загальна і спеціальна часть. 2-е видання”. Накладом „Гуртка правників” (1914). У робітні А. Андрейчина вийшла „Грамота Гедео-на Балабана, основувача братства церковного для передмість адамоцевських в Бережанах. З нагоди тристаїття 1603—1903” (1905 р.; підготував її до друку Йосиф Застирець, у серії „Жерела до історії церкви в Галичині”, вип. 1).

Літографував А. Андрейчин різні польсько-, німецько-, французькомовні видання; наприклад, книжку „Białe Kruki”, підготовлену К. Бадєцьким. Оформлення праць у літографії А. Андрейчина високо оцінювала польська критика¹⁷: це стосувалося насамперед виконання замовлень Львівського університету та Львівської політехніки.

А. Андрейчин брав **участь в оформленні й ілюструванні журналів**. Поряд із художниками Г. Коваленком, Т. Копистинським, І. Косиним, Я. Струхманчуком, польським графіком В. Вигжівальським він ілюструє статті, розміщені в дитячому журналі „Дзвінок”, а інколи й оформляє його. Це часто стосувалося розміщення тексту, залежно від змісту, в одну чи дві колонки, добору шрифтів, а головне — ілюстрування. Загалом на час співпраці в ньому А. Андрейчина журнал „Дзвінок” відо-

бражає „прогресуючий рівень розвитку видань галицької української періодики”¹⁸.

Значне місце у творчості А. Андрейчина посідають також **малі форми літографічного друку**. Цей тип літографій хоч друкувався в робітні великими тиражами, проте нині часто відомий з поодиноких примірників. Такі твори, як відзначалось, різні змістом — від діловодних бланків, за-прошень, лотерейних „білетів” до поштів, нагородних листів, грамот. Серед них, для прикладу, були: Шевченківська листівка 1900 р. (друга листівка на Шевченківську тематику; автор Є. Спжарський); добірка поштових листівок 1902 р. з зображеннями історичних постатей та інших рисунків альбому „З української старовини” (21 шт.; автори С. Васильківський, М. Самокиш, на замовлення гімнастичного Товариства „Сокил” у Львові); поштівка „фантової лотереї” Товариства „Сокил” у Львові 1902 р. Відомі також літографії листівок творів А. Манастирського, І. Труша, О. Кульчицької та ін.¹⁹

Літографічна робітня А. Андрейчина діяла 46 років. Він очолював її в 1893—1914 рр., а в 1914—1939 рр. — його син Володимир (1893—1947).

Розміщувалась робітня у Львові за різними адресами. Для неї ще до Першої світової війни А. Андрейчин придбав значний інвентар, обладнання вартістю близько 5 тисяч золотих ринських. У робітні працювали машини найкращих зарубіжних марок, гравірувальний верстат, чотири ручні преси, 300 літографських каменів. З приходом радянської влади літографію Андрейчина націоналізовано і ліквідовано, фактично пограбовано.

Нині життя і праця видатного друкаря-літографа належать історії. У всі часи друкарсько-видавнича справа в Україні мала своїх подвижників, до їх когорти від 1890-х рр. і до 1914 р. належав Андрій Андрейчин. Його забуте ім’я нагадуємо нашій громадськості, тим паче, що цього року виповнюється вже 147 років від народження цього видатного сина свого народу, який усе життя служив національній культурі.

Олег АНТОНОВИЧ

Нагробний пам’ятник А. Андрейчину і його дружині на Янівському цвинтарі у Львові

¹⁶ Русалка Дністрова. Вдруге видана з нагоди столітніх уродин Маркіяна Шашкевича. (З портретом і подобиною письма поета).— Тернопіль, 1910.— [Ювілейна бібліотека.— Т. 1].— XXIII + 95 + [1] с. Див. рецензії на це видання Н. Петровського (Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук.— СПб., 1911.— Т. XVI, кн. 3.— С. 326—328), М. Возняка (Записки НТШ.— Львів, 1911.— Т. CVI, кн. VI.— С. 218—219), В. Шурата (Учитель.— Львів, 1911.— Ч. 1 і 2.— 20 січ.— С. 30—31). Також див.: Возняк М. Слідами Маркіяна // Неділя (Львів).— 1911.— № 45.— С. 8; Медведик П. Вперше на Україні // Вільне життя (Тернопіль).— 1986.— 26 листоп.— № 226.

¹⁷ Пор.: Brückner A. [Рец. на:] Białe Kruki. Wydawa Karol Badecki. 1. Lament chłopski na Pany. Wydał Józef Kallenbach. Lwów: Nakładem Zienkowieza i Chejcińskiego, 1910, 25 s. // Pamiętnik Literacki.— Lwów, 1910.— Rocz. 9.— S. 141.

¹⁸ Передирій В. А. Становище української періодики для дітей (на матеріалах журналу „Дзвінок”, 1890—1914 рр.) // Збірник праць науково-дослідного центру періодики ЛННБ України ім. В. Стефаника / Ред. М. М. Романюка.— Львів, 1997.— Вип. 3—4.— С. 122—123.

¹⁹ Україна у старій листівці: Альбом-каталог / Упоряд. М. Забочень, О. Поліщук, В. Яцюк.— К., 2000.— С. 75, 82, 232, 274.

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛАРИ

одній з анкет наприкінці 1990-х рр.

Історик, громадський діяч, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (від 1972 р.), іноземний член НАН України проф. Аркадій Жуковський відсвяткував свій 90-літній ювілей. Народився ювіляр 12 січня 1922 р. у родині православною священника в м. Чернівцях. Рідне місто та Буковину загалом проф. А. Жуковський надзвичайно любить і часто, якщо не щоденно, згадує. Це можуть потвердити всі, кому доводиться спілкуватися з цією непересічною людиною. Буковинці для нього не просто земляки, це його велика родина. За часів незалежності громада та міська влада Чернівців поцінували цю довголітню любов та приязнь свого видатного сина — 1997 р. проф. А. Жуковського обрано почесним громадянином його рідного міста і почесним доктором університету, в якому він починав свої студії. Відповідаючи на одне з запитань згаданої анкети, А. Жуковський писав: „Далеко від рідних земель, у Парижі, десять років я присвятив обороні моєї рідної Буковини, боротьбі з зазіханнями щодо цієї споконвічно української землі. Небезпека ще і сьогодні цілком не відійшла. Є сили, що продовжують висловлювати претензії відносно Буковини...” Книга „Буковина — її минуле і сучасне”, яку підготував учений разом зі своїми земляками і видав 1956 р. в Парижі,— наочне потвердження слів А. Жуковського. Після закінчення ліцею з румунською мовою навчання 1940 р. він вступив на філософський факультет Чернівецького університету. Однак студії перервав початок Другої світової війни. Родина Жуковських залишає рідне місто й виїздить до Австрії. Аркадій продовжує навчання, щоправда, вивчаючи вже інженерну справу спочатку в м. Вроцлаві (Польща), а пізніше — у Граці (Австрія), де у квітні 1949 р. отримав диплом інженера-будівельника. Економічна ситуація в повоєній Австрії спонукала шукати кращу долю за її межами. Жуковський виїздить до Франції, де мешкає й нині. Десять років він працював за фахом у французькій будівельній фірмі, однак зацікавлення наукою, зокрема історією та українознавством, знайомство з багатьма українськими науковцями, а також активна діяльність в Організації українських націоналістів, до якої вступив ще до початку Другої світової війни, спо-

нукали А. Жуковського до пошуку викладацької роботи та початку наукових досліджень. 1969 р. він здобув докторат в Українському вільному університеті (УВУ) за працю „Петро Могила й питання єдності Церков” (Париж, 1969; перевид: Київ, 1997). 1976 р. А. Жуковський захистив у Сорбонні докторську працю про Києво-Могилянську академію як культурний і освітній осередок Східної Європи. У 1960—1988 рр. він викладав українську географію, історію, мистецтво в Інституті східних мов та цивілізацій Паризького університету; водночас від 1969 р. був професором, згодом — деканом філософського факультету УВУ. На цей час припадає початок співпраці А. Жуковського з редакцією Енциклопедії українознавства (ЕУ), приятелювання, а згодом і дружба з її головним редактором — Володимиром Кубійовичем. А. Жуковський — автор багатьох статей у цій енциклопедії, член редколегії (від 1971 р.), а від 1985 — її головний редактор. Саме йому довелося закінчувати основний проект життя В. Кубійовича — ЕУ та підготувати й видати 11-й доповнювальний том енциклопедії. З підготовкою цього тому пов’язаний початок співпраці проф. А. Жуковського з науковцями Національної академії наук України в енциклопедичній галузі. Успішне закінчення проекту ЕУ-2 надихнуло А. Жуковського розпочати підготовку спільного енциклопедичного видання НТШ і НАН України, що отримало назву ЕУ-3, а нині всім відоме як Енциклопедія сучасної України, де від 1998 р. він є співголовою головної редакційної колегії.

Понад півстоліття А. Жуковський працював у Науковому товаристві ім. Шевченка в Європі: у 1968—1987 рр. був його науковим секретарем, а в 1987—1997 та 1999—2009 рр.— головою. Від 2009 р.— почесний голова. Про становлення та діяльність НТШ у Європі видав у 2000 р. „Нарис історії Наукового товариства імені Шевченка в Європі”. Майже 10 років (1983—1995) А. Жуковський був президентом Бібліотеки ім. Симона Петлюри у Парижі. Та й пізніше він продовжував піклуватися про цей осередок українського життя у Франції.

Проф. Жуковський зробив вагомий внесок у популяризацію правдивої історії України у франкомовному світі. Низка його праць, виданих французькою мовою (Contributions à l’histoire de l’Académie de Kiev (1615—1817), centre culturel et d’enseignement en Europe Orientale. Paris, 1976, vol. 1—2; L’Ukraine dans les années 1917—1933: aspect historique // La Renaissance nationale et culturelle en Ukraine de 1917 aux années 1930. Actes du Colloque. Paris, 1986; Histoire de l’Ukraine. Paris, 1993, 2005) у Парижі, допомагала й допомагає звільнитися французькому читачеві від тенденційних, неправдивих інформацій про історичне минуле і сьогодення України. До таких видань належать також брошури, видані французькою мовою про Петра Могила, Михайла Грушевського, Тараса Шев-

ченка. Жуковський писав про українських письменників до франкомовної антології „Patrimoine littéraire européen”, виданої Лювєнським університетом у Бельгії. Йому належить ідея видання антології української літератури французькою мовою („Antologie de la littérature Ukrainienne du XI-e au XX-e siècle”, 2004), за яку він отримав премію Івана Франка.

Професор А. Жуковський добре знаний не лише у французькому науковому світі, а й в урядових колах. Під час першого і єдиного до сьогодні офіційного візиту Президента Франції Жака Ширака в Україну А. Жуковський був у складі офіційної французької делегації й багато зробив для позитивного налаштування керівництва французької держави до України. Цьому сприяла й поява у 2001 р. книжки „Україна і Франція: нариси багатовікової історії відносин”, одним із авторів якої був А. Жуковський.

Читаючи опубліковані матеріали „першої зустрічі істориків з двох світів”, яка відбулася у Славську 4—6 вересня 1990 р., де вчений керував „круглим столом” з проблеми „Релігійне життя на Україні”, а також брав активну участь у роботі семи інших проблемних груп, що працювали у рамках цієї зустрічі, нам впала в око широта поглядів проф. Жуковського: він виступав і з приводу ставлення сучасних істориків до схеми історії України, яку свого часу запропонував М. Грушевський, і з питання періодизації історії та найменувань цих періодів, і у „справі історії і політики”. Щодо останньої проблеми, то цікавою є його думка, яка ілюструє не лише бачення проф. Жуковським цієї проблеми, а й свідчить про власну „лабораторію” вченого: „Історіографія — це не тільки факти і події, вона є також досвідом історичної науки. У досвід історичної науки вже входить ідеологія, ну, і якимось чином й політика. Так що не біймося того, тільки маймо міру. Якщо ми будемо історію нагинати до виключно політичних наших цілей, то ми розминемося з історією, і всі нас засудять. Але як ми це зробимо делікатно, розумно, значить, об’єктивно і т. д., то не біймося того. І ще одне, наша історія не розвивається ізольовано від інших історій, і я не хочу сказати, що рекоманом чи бумерангом ми повинні йти від того, що робить російська історія, чи польська, чи якась інша. Але як ми будемо робити історію виключно абстрактною наукою, то значить, що тільки ми будемо в мінусі, і тільки нас наші сусідні історії можуть у такий чи інший мірі відсунути на задній план”. Очевидно, небагато знайдеться студентів та учнів, що студіювали на початку 1990-х років, які б не пам’ятали „Нариси історії України” за авторства Аркадія Жуковського та Ореста Субтельного. Це була перша незаангажована, правдива історія України, видана масовим тиражем, перші десятиліття перекручень і брехні. Це була книга, яку читали не лише студенти і школярі, а й їхні батьки, дідуся, знайомі їхніх родин.

Стосовно проблеми „Історія козаччини”, яка порушувалася на згаданому „круглому столі”, то А. Жуковський говорить про світовий резонанс цього явища. Він пригадав, що для франкомовної спільноти „козацтво є символом чогось дуже слав-

ного, цікавого”. Боплан, Шевальє, Меріме — далеко не повний перелік імен, що зверталися у своїх студіях до цього феномену української і світової історії.

Саме на цій зустрічі істориків А. Жуковський оприлюднив свій намір видати однією книгою листування Бориса Грінченка й Михайла Драгоманова, а 1994 р. у Києві вийшла друком збірка полемічних статей Б. Грінченка й М. Драгоманова „Діалоги про українську справу”, яку упорядкував ювіляр. Питанню поширення праць істориків XIX—XX ст. проф. Жуковський надавав величезного значення, й це не випадково, адже він добре знав стан української радянської історіографії: ті неймовірні лакуни, „білі плями”, а часто й цілі пласти української історії, що „випали” з поля зору науковців у радянський час, були під суворою забороною або трактувалися з позицій марксистсько-ленінської методології, а дослідження зарубіжних, зокрема й українських істориків та істориків добільшовицької доби, трактувалися однозначно як погляди буржуазних націоналістів.

Не можна не згадати здобутків А. Жуковського у царині історії українського релігієзнавства. Це не лише його вже названа праця про Петра Могили (до речі, саме А. Жуковський домігся проведення року П. Могили під егідою ЮНЕСКО, а згодом канонізації цього визначного релігійного діяча Українською православною церквою Київського патріархату), а й низка публікацій, як-от: огляд „Сучасний стан релігії й Церкви під Советами, зокрема в УРСР”, надрукований у „Записках НТШ” за 1966 р., передмова до 1-го тому „Мартирології українських церков” (Торонто; Балтимор, 1987). Нарешті, його участь у виданні двох перевиданні „Требника Петра Могили” (Канберра, 1988; Київ, 1996). У вступній доповіді „Релігійне життя в Україні”, на вже неодноразово згадуваній зустрічі істориків у Славському, проф. Жуковський наголосив на кількох, на наш погляд, важливих аспектах: поширення екуменізму в Україні, стан дослідження історії Української церкви, питання християнізації України і певні спекуляції навколо нього. Ідея релігійної толерантності пронизувала виступ вченого, що було надзвичайно актуально на час проведення зустрічі, коли були певні тертя поміж українцями-православними й українцями-греко-католиками.

А. Жуковський завжди був активним у громадському і політичному житті: від участі в українських студентських організаціях — голова Союзу українських студентських товариств у Австрії (1947—1949) і студентського товариства „Зарево” (1955—1958) до члена Сенату ОУН.

В інтерв’ю „Українському тижневі” французький режисер і сценарист Режис Варньє на запитання про нинішню ситуацію в Україні сказав: „...нині спостерігається певна реакція. Тож думаю, що вам дуже важливо на всіх щаблях захищати українську ідентичність”. А. Жуковський робив це завжди, нині це роблять його праці, і можливо, саме вони вплинули на режисера Варньє, який, завершуючи інтерв’ю, сказав про Україну як важливу частину його життя і творчості.

Микола ЖЕЛЕЗНЯК

Проф. Павло Джуль — талановитий лікар, відомий громадський діяч, щедрий меценат української науки та культури: координатор надання гуманітарної допомоги вищим навчальним закладам, „Просвіті”, НТШ та іншим установам в Україні; ініціатор та керівник низки проєктів перекладу українською мовою американських наукових видань, співредактор і жертводавець у виданні багатьох українських медичних словників та книжок.

Історія і щоденна діяльність Українського лікарського товариства і Лікарської комісії НТШ тісно пов’язані з ім’ям д-ра Павла Джуля. Його самовіддана праця заслуговує на найвищу оцінку.

Народився ювіляр на Тернопільщині 1921 р. Медичні студії розпочав у Львові, продовжив у Граці, а закінчив в Інсбруку. До Америки емігрував 1949 р.

Диплом лікаря одержав, маючи 27 років в Інсбруку, а рік пізніше, вже у США (Детройт), закінчив однорічну інтернатуру і нострифікував диплом. Тоді розпочав медичну практику. Після трирічної спеціалізації склав іспити з отоларингології і, починаючи з 1960 р., створив велику інституцію: вісім отоларингологів і 30 осіб допоміжного персоналу, тоді отримав посаду клінічного професора. Він також працював клінічним професором факультету отоларингології Вейнського університету.

Вчений активно займався громадською роботою. Був президентом Світової федерації українських лікарських товариств (СФУЛТ), президентом Мічиганського та Детройтського отоларингологічного товариств. А також членом Редакційної колегії ювілейного збірника „25-ліття УЛТПА”, головним редактором збірника „Матеріали до історії української медицини” (1988, т. 2), ювілейного збірника з нагоди 40-ліття УЛТПА (1990), головним редактором „Пропамятної книги святкування 1000-ліття хрещення Руси-України в Детройті”, членом редакційної колегії „Лікарського збірника”, присвяченого 100-літтю УЛТ (2010).

Упродовж 30 років П. Джуль виконував обов’язки головного редактора журналу „Лікарський вісник”, відзначений високою нагородою Папи Римського Івана Павла II. „Лікарський вісник” протягом 40 років минулого століття був єдиним речником вільної думки українських лікарів. Уже сама його поява на чужині була доказом самостійного існування української лікарської громади. Намагання записати тяглість історії української

медицини проявилось і в тому, що ще 1991 р. на Конгресі СФУЛТ, який проходив у Києві та Львові, два видатні авторитети в діаспорі Ахіль Хрептовський і Павло Джуль радилися, як згадати заповіт Романа Осінчука — засновника УЛТПА. Створюючи УЛТПА в діаспорі, Р. Осінчук говорив, що товариство є продовженням розпочатої в Україні праці лікарів, яка з огляду на історичні обставини не могла і не може здійснюватися в УРСР, тому традиції повинні бути збережені, а згодом перенесені там, де вони народилися.

Протягом десятків років професор Павло Джуль працював над створенням української медичної термінології. Зорганізував переклад і видрук українських словників, очолив Американсько-українську медичну фундацію (АУМФ), яка для української медицини і науки та взагалі культури зробила безцінний дар, а саме: переклади сімнадцяти медичних підручників, крім того, Англо-український словник медичної термінології, Англо-український медичний словник Дорланда, українсько-англійська версія медичного словника Дорланда, видання „Анатомічного атласу людини” Ф. Неттера. Для навчальних закладів фонд АУМФ передав 5000 медичних книжок як подарунки українським студентам. Для бібліотек Львова і Києва здійснена передплата медичних журналів, закуплено 75 поліграфічних устаткувань для шкіл в Україні. Діяльність професора Павла Джуля була спрямована не тільки на теперішніх лікарів і студентів, але й на майбутнє покоління медичних працівників, яке буде здобувати і будувати незалежну науку та виховувати вільну людину для сильної і незалежної України.

Головна управа УЛТПА відзначила Павла Джуля почесною грамотою (1980), надала йому звання почесного члена УЛТПА (1985), головна управа УЛТ у Львові вибрала його почесним членом після відновлення товариства в незалежній Україні, Лікарська комісія Наукового товариства Шевченка у Львові відзначила вченого Почесною грамотою (2010). А управа УЛТ нагородила П. Джуля медаллю ім. Мар’яна Панчишина як одного з найактивніших членів редакційної колегії Лікарської комісії НТШ за внесок у редагування і організацію видруку „Лікарського збірника”, присвяченого 100-літтю створення УЛТ.

Ми радіємо Вашій творчій енергії, вельмишановний професоре Павле Джуль, активній науковій та редакційній діяльності, непосильній громадській роботі та зичимо з нагоди поважного ювілею міцного здоров’я, бадьорости, ширости душі. Ваші подарунки для молоді у вигляді численних підручників, перекладів, словників, увійдуть в історію освіти майбутнього покоління лікарів.

Від Лікарської комісії НТШ
Зиновія СЛУЖИНСЬКА

Відомому українському філософові, докторові філософських наук, професорові, завідувачу кафедри історії філософії, першому деканові відновленого філософського факультету Львівського національного університету ім. І. Франка Андрієві Івановичу Пашуку цього року виповнюється 85 років.

Андрій-Ярослав Пашук народився 29 травня 1927 р. в с. Скориках Підволочиського р-ну Тернопільської обл. Дідо ювіляра, Дем’ян Пашук, був заможним господарем і громадським діячем у Збаразькому повіті. Батько Іван Пашук очолював місцевий революційний комітет у с. Скориках, який поширював свою діяльність на територію гміни

(громади), яка охоплювала сім сіл (бо Збаразький повіт ділився на такі громади-гміни). Коли утвердилася Річ Посполита, Івана Пашука заарештували й відправили до Тернополя для слідства. Врятував Івана Пашука від смерти Вацлав Малаховський. У хаті Пашуків традиційно зберігався дух українства, тут був свого роду осередок духовно-громадського життя. Батько передплачував газети „Неділя“ і „Новий час“. Справді, це була просвітницька хата-читальня. У такій духовній атмосфері домашнього життя і родинних традицій проходило дитинство шановного ювіляра, складалося морально-духовне ество молоді людини.

Закінчивши 1950 р. історичний факультет Львівського університету, Андрій Пашук мав намір вступити в аспірантуру на кафедру філософії, якою керував завідувач професор А. Брагінець. Проте він одержав рекомендацію на республіканські курси підготовки викладачів суспільно-економічних наук при Київському університеті, організовані міністерством освіти. Після закінчення навчання на філософському відділенні одержує скерування на роботу у Львівський університет на кафедру філософії, де в 1951 р. обійняв посаду старшого викладача. Так почалася трудова діяльність Андрія Пашука у Львівському університеті, яка триває донині.

Окрім навчальної, важливою складовою діяльності ювіляра стає наукова робота. 1955 р. він захищає кандидатську дисертацію з філософії, з 1959 р. отримує вчене звання доцента. Основною діяльністю зацікавлені Андрія Пашука стала історія української філософії. Але як виявилось — це був нелегкий хліб. В умовах русифікації і неослабної патологічної боротьби проти „українського буржуазного націоналізму“ дослідження української культури, історії, філософії вже само собою вважалося проявом націоналістичних настроїв.

Проте відступати від української тематики і розмінюватися на формування „нової людини“ чи „нової спільноти радянського народу“ було для А. Пашука немислимим і він знаходив непрямі способи, щоб залишатися в цій ділянці української суспільно-політичної думки. Молодий вчений нарощує науковий потенціал дослідженнями української філософії XVI—XVII ст. У коло його зацікавлень потрапляють Іван Вишенський і полемісти (згодом видає монографію), він вивчає філософські погляди Г. Сковороди, І. Франка, Лесі Українки, П. Грабовського, Т. Шевченка, С. Подолинського, М. Павлика та інших, пише численні статті.

Згодом Андрій Пашук написав докторську дисертацію на тему: „С. А. Подолинський та ідеологічна боротьба на Україні в 70—80 роках XIX ст.“ Проте політична ситуація в Радянському Союзі знову змінилася на гірше. У 1965 р. виходить друком монографія „Соціологічні та суспільно-політичні погляди С. А. Подолинського“. Захист докторської дисертації планувався у 1966 р. на філософському факультеті Київського універси-

тету імені Тараса Шевченка. Але почалися нові перешкоди. В Україні ускладнюється суспільне життя: всі його ділянки проймаються ідеологічною боротьбою з так званим українським буржуазним націоналізмом, розгорнутою новим політичним керівництвом у Москві, до якого наввипередки підлаштовувалися деякі особи в Києві і Львові. І після нелегких випробовувань, аж 12 квітня 1967 р., відбувся захист докторської роботи, а згодом А. Пашукові присуджено науковий ступінь доктора філософських наук. У січні 1971 р. Андрій Пашук одержав звання професора, але до керівних посад дорога була закрыта.

Новий період у творчому житті ювіляра розпочався зі змінами, викликаними перебудовою й відновленням Української держави. 1988 р. проф. А. Пашука обирають завідувачем кафедри філософії. Вибори відбувалися не без інтриги: вперше в реальній конкурсній боротьбі колектив кафедри більшістю голосів, проти волі тогочасних партійних функціонерів, підтримав його на посаду. 1992 р. відновлюється філософський факультет Львівського університету й проф. Андрій Пашук стає його першим деканом. А 1991 р. у Львові створено Клуб Григорія Сковороди. На правах громадської організації і його президентом обрано А. Пашука.

1989 р. А. Пашука обирають Головою ради трудового колективу університету.

Андрій Пашук плідно працює в науковій ділянці: продовжує досліджувати історію філософії, особливу увагу зосереджує на проблематиці античної, середньовічної й української філософії. У його творчому доробку понад 200 наукових праць, серед них п'ять монографій і фундаментальний підручник з історії філософії середніх віків. Під його керівництвом захистилося майже тридцять кандидатів наук і п'ять докторів наук.

Праця шановного ювіляра здобула належну оцінку й визнання серед наукової громадськості і в державі. 28 березня 1992 р. Андрій Пашук стає дійсним членом НТШ. 1999 р. йому надано звання Заслужений діяч науки й техніки України, з 2001 р. він — Заслужений професор Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2011 р. нагороджений орденом „За заслуги“ (III ступеня).

Сьогодні професор Андрій Пашук сповнений творчих сил і життєвої бадьорості, він завжди був і залишається серед нас доброю і чуйною людиною з послідовними етичними принципами у ставленні до людей. Він є прикладом високошляхетної, гідної людини, яка глибоко вболіває за долю свого народу і найближчого оточення — чи це стосується факультету, університету або рідного села.

Цікаво, що кожна нова вага монографія А. Пашука, починаючи з монографії „Соціологічні та суспільно-політичні погляди С. А. Подолинського“ стає подією не лише у філософському, але духовному житті України. Для творчої лабораторії А. Пашука характерні широта дослідницьких інтересів, яка охоплює широке поле філософського знання: від історії середньовічної філософії до проблем онтології, гносеології, філософії культури і релігії; особливе і визначально-вагоме місце в філософській творчості професора посідають дослідження філософської і культурологічної думки України. Його працям притаманне поєднання досконалого проникнення в актуальний матеріал предмета дослідження та його оригінальну раціо-

нальну реконструкцію. Крім того, філософські пошуки професора не абстрактні, а завжди з чіткою громадянською, державницькою позицією. Показовими в цьому контексті є монографії А. Пашука „Церква і незалежність України“ та „Філософія Івана Франка“.

Роздумуючи над життєвою долею проф. Пашука, аналізуючи його вагомий науковий доробок, доходимо висновку не лише про софійність його творів, але, що головне, сквородинську позицію професора. Мовиться про те, що в історії світової філософії налічується чимало видатних постатей — та лише одиниці гуманістичний пафос своїх творів переводили в свою життєву долю, „будували“ життя відповідно до цінностей своїх філософських систем. Таким був Григорій Сковорода, який здобував істини філософської науки і перекладав їх у правду як принципи своєї життєдіяльності.

Попри різнобічну діяльність на ниві музичного мистецтва: навчально-педагогічну, критично-публіцистичну, редакторську, організаційну, виконавську, дослідницьку, наукова праця Олександри Цалай-Якименко стала головним осердям усього її свідомого життя.

Народилася О. Цалай-Якименко 27 березня 1932 р. у м. Лубнах на Полтавщині. Тоді цей район був епіцентром Голодомору. Батько закінчив Московський інженерно-технологічний інститут, а мати навчалася у Київському університеті, де її професорами були Сергій Єфремов, Микола Зеров, а співкурсником — Григорій Кочур (пізніше мати 35 років працювала вчителькою української мови та літератури). 1940 р. батьки переїхали до Львова, де пройшла основна частина життя й наукової праці О. Цалай-Якименко. Тут вона навчалася у школі, згодом — у Музичному училищі й Університеті ім. Франка (два роки на фізикоматематичному факультеті), а пізніше вибрала остаточно свій фах — музику й музикознавство (закінчила консерваторію за двома спеціальностями — фортеп'яно і музикознавство). Потім аспірантура в Київській консерваторії, де написала й захистила блискучу працю про інтерпретацію Шевченкового „Заповіту“ у музиці (серед її опонентів була незабутня Михайлина Коцюбинська).

Ще в консерваторії під керівництвом проф. Станіслава Людкевича проявилися її унікальні теоретичні здібності, особлива працьовитість і винахідливість спрямованість у досягненні поставленої мети. Вже у дипломній праці про Симфонію невідомого автора з початку XIX ст., загальнознану як Овсяннико-Куликовського, проявилися її наукові здібності, а праця з проф. Людкевича збагатила не лише музикознавчий світогляд, але й сформулила наукову методологію, що, безсумнівно, стало головною причиною подальших наукових успіхів.

Повернувшись до Львова до рідної консерваторії, швидко здобуває високий викладацький і

Саме таким шляхом іде Андрій Пашук. Чесний і відповідальний у науці, і такими ж мірилами обстоює, виборює правду і вартості свого життя. Правда Андрія Пашука — бути чесним і гідним українцем, професійним і відповідальним філософом. А філософія для професора не лише предмет дослідження і педагогічної діяльності, але й спосіб та суть життя.

Грунтовна компетентність, багатогранна ерудиція, незмінні толерантність та доброзичливість, непідробна інтелігентність здобули Андрію Івановичу щире повагу колег та студентської молоді.

Вітаємо шановного вченого з його ювілеєм і від усієї наукової громади НТШ бажаємо міцного здоров'я, плідної творчої праці, радості в родині і довгих років життя!

Анатолій КАРАСЬ, Володимир МЕЛЬНИК

науковий авторитет. Особливо яскравим став курс аналізу музичних форм, викладання якого вражало не лише студентів, але й професорів і не лише у рідному місті. Одночасно за порадою Віри Свенціцької та Ярослава Ісаєвича із великим здивуванням і захопленням відкриває для себе давні обрії української музики — Микола Ділецький і музично-теоретична думка барокової доби, церковна монодія (ірмолонний спів).

Та настали „холодні часи“ політичних репресій, які зачепили й О. Цалай-Якименко. У розквіті творчих сил змушена покинути консерваторію, переїжджає до Києва й працює редактором видавництва „Музична Україна“. Однак наукову працю не покидає й завзято працює над матеріалами Київської школи музики XVII ст., яка побачила світ у видавництві НТШ аж 2002 р. Поступово визріває думка практичного втілення минулого освітньо-педагогічного досвіду в сучасну музичну педагогіку. Іде працювати у Мар'янівську музичну школу під Києвом, де народився славетний Іван Козловський. За його підтримки, а також інших відомих музикантів, зокрема С. Ріхтера, Мар'янівка стає важливим центром впровадження нових методів навчання дітей музики й співу.

Згодом ювілярка працює у музичній школі в Долині на Прикарпатті. Зі середини 1990-х рр. О. Цалай-Якименко знову працює у Львівській консерваторії. Тут вона обіймає посади доцента, професора, захищає докторську дисертацію, а також поглиблює й завершує багато своїх наукових напрацювань: у Працях Музикознавчої комісії „Записок НТШ“ публікуються її цінні наукові розвідки, виходять дослідження окремими книжками. У співпраці з О. Цалай-Якименко в консерваторії створюється кафедра музичної україністики та медієвістики, на якій вона успішно працює й досі. Вона — дійсний член НТШ від 22 жовтня 1998 р.

Насамперед відзначимо, що О. Цалай-Якименко притаманні глибоке осмислення методологічних засад науково-дослідної праці як праці наукової: струнка логіка наукових теорій, чіткість викладу, міцна опора на попередні здобутки і висновки, широкі аналогії з суміжними науковими дисциплінами, апеляція до наукових конструкцій математично-природничих наук. І все це без гучного

наукового пафосу і термінологічної забави. Досконалість в усьому, прискіпливість, гострота спостережень, винятковий музично-аналітичний метод, максимально спрямований на розкриття таїни музично-образного змісту, є головним у її науковій методології пізнання музики як одного з найвищих проявів людського духа.

Олександра Цалай-Якименко розуміє музикознавство у широкому гуманітарному контексті: у поєднанні історії, мистецтвознавства, філології, естетики. Водночас вона постійно застосовує єдність різних підходів в оцінці явищ. Це є головною ознакою високої якості вивчення музичного мистецтва. Досліджуючи будь-яке музичне явище, всесторонньо аналізує його музичні складові, вписуючи його у певний історичний контекст. Як наслідок, відбувається дифузія від часткового, конкретного й теоретично осмисленого, через широкі історичні паралелі і контексти до побудови стрункої теоретичної концепції — ідеал, який був підвладний хіба що таким велетням музикознавства, як Ріман чи Б. Асаф'єв.

Тематика наукових зацікавлень О. Цалай-Якименко охоплює насамперед давню українську музику: теоретичну думку ранньомодерної України, музичну освіту і педагогіку, творчість Миколи Ділецького, партесний спів, церковну монодію. А ще добу раннього класицизму в Україні: творчість Березовського, Бортнянського, Симфонію невідомого

автора. Особливою темою дослідниці стала музичальність поезії Шевченка.

На формування наукового і життєвого світогляду О. Цалай-Якименко вплинули музикознавці та музиканти, представники інших гуманітарних наук. З-поміж них насамперед її вчитель, наставник і порадишник Станіслав Людкевич. Вона тісно співпрацювала також з акад. І. Крип'якевичем, Я. Ісаєвичем, В. Німчуком, Д. Лихачовим, а також Я. Дашкевичем і Л. Махновцем, В. Свенціцькою і В. Овсійчуком, О. Мацюком і О. Купчинським, Л. Коць-Григорчук і У. Єдлінською та багатьма іншими. А також була поціновувана такими визначними особистостями, як О. Шреєр-Ткаченко, М. Гордійчук, І. Ляшенко, Н. Горюхіна, А. Котляревський, Н. Герасимова-Персидська, С. Скребков, А. Дмитрієв, Ю. Холопов. Серед музикантів її особливо заохочували й підтримували А. Кос-Анатольський та І. Козловський. У спілкуванні з цими людьми сформувалися такі основні наукові засади Олександри Цалай-Якименко, як правда, глибина аналітичних спостережень, широта висновків, переконливість й глибока аргументація наукових результатів.

Вітаємо Олександрю Сергіївну з ювілеєм і зичимо їй міцного здоров'я, щасливого довголіття та плідної праці.

Юрій ЯСІНОВСЬКИЙ

Цього року виповнюється 80 років професорові Львівського національного університету ім. І. Франка Миколі Крикунові, який понад півстоліття плідно працює на історичній ниві.

Народився ювіляр 1932 р. на Житомирщині. У важкий для українського народу рік Голодомору М. Крикуна немовлям віддали до дитячого

будинку (з 1937 р. місцем проживання став Житомир). Сиротинське життя, сповнене випробувань та незгод, загартувало, але й наклало певний відбиток на характер Миколи Крикуна — відкритий, відвертий, безкомпромісний і в той же час схильний до замкнутості та усамітнення або дуже невеликого кола друзів.

Дитячі роки в сиротинці та ще й у сталінські 1930-ті рр., звичайно ж, важко назвати легкими, але, як відомо, завжди може бути ще гірше — так сталося, коли почалася війна. Дітей з дитячого будинку евакуювали — почалася мандрівка на Схід (Сталінградська й Астраханська обл., Узбекистан), а це супроводжувалося недоїданням, важкою працею, втратою друзів (була висока смертність). Лише влітку 1945 р. Микола Крикун повернувся в Україну, до Стрия, де 1951 р. закінчив навчання у середній школі № 2.

Навчання на історичному факультеті Львівського університету (1952—1957) було часом остаточного формування особистості і заклало добрі

професійні підвалини для подальшої наукової праці. Першорядну роль у тематиці наукових зацікавлень та виборі кафедри історії південних і західних слов'ян відіграв професор цієї кафедри Дмитро Похилевич, який упродовж багатьох років був наставником Миколи Григоровича. Саме під його керівництвом учений написав кандидатську дисертацію „Народонаселення Подільського воєводства у XVII—XVIII ст.“ (1965). Відтоді Микола Крикун невтомно досліджує історію України.

Певний час після захисту дисертації вчений досліджував Поділля, друкував неопубліковані матеріали та посилено працював в архівах та рукописних відділах бібліотек. 1968 р. з'явилася друком піонерська розвідка „Подимні реєстри XVII ст. як джерело“. Певним її продовженням стала публікація статей „Подимні реєстри першої і початку другої половини XVIII ст.“ (1972) та „Реєстри димів Правобережної України XVIII століття“ (1999).

З початку 1970-х рр. і далі, працюючи над демографічною проблематикою, М. Крикун розширив терени дослідження на всю Правобережну Україну. Варто зазначити, що студіювання зазначеної тематики надзвичайно важке, вимагає кропіткої праці, яку, на перший погляд, складно оцінити зі статистичного текстового чи табличного матеріалу. Архівні студії з цієї теми зайняли 70-ті та початок 80-х рр. XX ст. У процесі роботи з'ясувалося, що демографія тісно пов'язана з адміністративно-територіальним поділом і вчений з головою поринув у вивчення цього складного питання. Готуючи докторську дисертацію з демографії Правобережної України, дослідник вирішив окремий розділ присвятити адміністративно-територіальному

устрою, але невдовзі це питання так захопило М. Крикуна, що впродовж 80-х — початку 90-х рр. побачила світ низка найвищої наукової проби статей: „Границі і повітовий поділ Брацлавського воєводства в XVI—XVIII ст.“, „Кордони і повітовий поділ Волинського воєводства в XVI—XVIII ст.“, „Матеріали розмежувань Речі Посполитої з сусідніми державами на українських землях у 70—80-х рр. XVIII ст.“, „Початки подільського повітового устрою“, „Повітовий поділ Київського воєводства в останній третині XVI—XVIII ст.“ Підсумком цих студій став вихід монографії „Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV—XVIII ст.“ (1992) і цього ж року в Києві відбувся захист докторської дисертації, який знаменував певний рубіж наукової роботи вченого. Саме 90-ті рр. XX ст. і початок XXI ст. стали науково найбільш плідними для Миколи Крикуна. Розкриваються нові грані творчості вченого. За його редакцією вийшло ряд випусків „Вісника Львівського університету. Серія історична“, „Україна модерна“ та 14 монографій таких відомих учених, як В. Інкін, П. Кулаковський А. Васіляускіне, М. Долинська, А. Каппелер та ін.

У 1990-х рр. Микола Григорович зацікавився новою для себе козацькою тематикою і опублікував серію надзвичайно вартісних статей, які увійшли до книжки „Між війною і радою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII — на початку XVIII ст.“ (2006).

Ще однією гранню творчості вченого стала археографічна діяльність. М. Крикун — співакладач та редактор збірки документів „Селянський рух на Україні (1569—1647 рр.)“ (1993). Упродовж останнього десятиліття побачила світ низка важливих документів з козацької тематики та парламентаризму на українських землях, супроводжена детальними коментарями. У 1996 р. Микола Крикун здійснив перевидання праці М. Грушевського „Барське староство“, уклавши до неї необхідні коментарі, покажчики та вмістив новаторську розвідку про магістерську дисертацію М. Грушевського.

Результатом багаторічної копіткої праці вченого став вихід у світ монументального збірника „Документи Брацлавського воєводства 1566—1606 рр.“ (2008). Розлога, майже монографічна за обсягом передмова цього видання та корпусна публікація документів обсягом понад тисячу сторінок стали

вичу.

Народився ювіляр 5 квітня 1937 р. у м. Львові. 1958 р. закінчив з відзнакою радіотехнічний

непересічною подією в історичній науці. Того ж року вийшла друком книжка „Брацлавське воєводство у XVI—XVIII століттях“. 2009 р. Микола Крикун видав окремою книгою „Інвентар Меджибізької волості 1717 року“.

Багато зусиль М. Крикун віддав педагогічній праці. Його лекції були завжди цікавими та змістовними, а на наукових семінарах студенти за своювали основи наукової роботи та завжди мали змогу отримати фахові консультації. Зрештою, за консультаціями до професора приходять як молоді, так і вже досвідчені та зрілі викладачі. Певною даниною викладацькій роботі була підготовка та вихід у світ книжки (у співавторстві з Л. Запшкільняком) „Історія Польщі“ (2002), яка отримала схвальні відгуки науковців як України, так і Польщі.

Науковий доробок Миколи Крикуна вирізняється найперше фаховістю. Все опубліковане ним є результатом вичерпних архівних та літературних студій, філігранного, вдумливого опрацювання цих матеріалів. За, можливо, дещо сухуватим (насправді академічним) текстом завжди проглядається його логічність, послідовність і, що, важливо, доказовість. Варто зазначити, що вчений велику увагу приділяє джерелам, які завжди були основою його праць. Як мало хто з українських істориків, Микола Крикун знає і використовує джерельну базу української історії. Серед опублікованих праць ученого немає жодної, яку можна було б назвати поверхневою чи кон'юктурною. Різноманітне наукове надбання вченого (демографія, адміністративно-територіальний устрій, парламентаризм, історія козащини, джерелознавство, археографія) високо цінують не лише українські історики, але й колеги у Польщі, Білорусі, Росії, Литві.

Останніми роками багато оригінальних праць М. Крикуна опубліковано у „Записках НТШ“. Відзначаються, зокрема, унікальністю реєстри населених пунктів Правобережної України XVII—XVIII ст.

23 листопада 2002 р. НТШ обрало вченого дійсним членом. Відрадно, що у свій 80-річний ювілей Микола Крикун сповнений нових задумів та ідей. Здоров'я Вам, снаги і творчих успіхів, шановний Ювілярє!

Андрій ЗАЯЦЬ

факультет Львівського політехнічного інституту за спеціальністю „Радіотехніка“. Цього ж року вступив до аспірантури при Фізико-механічному інституті АН України, де під керівництвом професора Б. Блажкевича працював у галузі аналізу нелінійних електричних кіл, результати цих досліджень покладені в основу його кандидатської дисертації (1964).

Науково-виробничу діяльність Р. Базилевич розпочав 1958 р. в Інституті машинознавства та автоматики АН України (з 1964 р. — Фізико-механічний інститут АН України) молодшим та старшим науковим співробітником. З 1967 р. працює у Львівському політехнічному інституті доцентом кафедри конструювання та технології виробництва радіоапаратури. 1982 р. у Ленінградському електротехнічному інституті захистив доктор-

ську дисертацію у галузі комп’ютерних наук та автоматизованого проєктування. В 1984—1990 рр. завідує кафедрою прикладної математики. Для забезпечення потреб регіону в підготовці висококваліфікованих розробників сучасного програмного забезпечення з ініціатииви Романа Базилевича у Львівській політехніці в серпні 1990 р. створено одну з перших в Україні кафедр програмного забезпечення. Гостре зростання потреб та відсутність належних фахівців зумовили початок підготовки інженерів у цій новій перспективній галузі. За перші п’ять років завідування проф. Базилевича кафедра була атестована за четвертим рівнем акредитації, забезпечила успішну підготовку бакалаврів, спеціалістів, магістрів та аспірантів.

В 1995—1996 рр. Р. Базилевич виконував наукові дослідження в Каліфорнійському університеті Сан-Дієго та в 2000—2001 рр. як переможець конкурсу ім. Фулбрайта уряду США проводив наукові дослідження в Гарвардському університеті.

На формування наукового та життєвого світогляду вченого великою мірою вплинули його вчителі — професори Б. Блажкевич, Ю. Величко та Є. Замора. Р. Базилевич ініціює та розвиває дослідження в царині автоматизованого проєктування електронних схем та їх конструкцій. Для розв’язання задач автоматизованого проєктування РЕА вчений розробив методи, що не мали аналогів в Україні та світі, зокрема методи оптимального згортання схеми, ієрархічного розміщення з багаторівневою оптимізацією, сканувальної сфери, гнучкого трасування, синтезу плоских укладок на багато років випередили подібні дослідження інших учених та стали загальноновизнаними. Ці методи увійшли в навчальні посібники і їх використовують провідні фірми світу, зокрема ALTIUM (США) та FreeStyle (Росія). Конкурентноздатність розроблених дослідником методів підтверджена багатьма програмними засобами, що реалізували його учні та які лягли в основу їхніх дисертацій.

Роман Базилевич ініціював проведення об’ємних наукових досліджень у галузі комп’ютерних наук у „Львівській політехніці“. На початку 1970-х рр. створив тут першу наукову групу з автоматизованого проєктування, де підготовлено багато висококваліфікованих спеціалістів — розробників складних програмних систем. Створив власну наукову школу в галузі комп’ютерного проєктування, математичного моделювання складних технічних об’єктів та розв’язування важковирішувальних комбінаторних задач високих розмірностей — класу NP.

Р. Базилевич є ініціатором відкриття і головою Комісії інформатики та кібернетики Наукового товариства ім. Шевченка від часу його відродження 1989 р. у Львові, а також п’яти міжнародних науково-практичних конференцій з проблем українізації комп’ютерів, чим сприяв справі національно-культурного відродження України. У 1979 р. організував першу і подальші конференції з авто-

матизованого проєктування, в лютому 2000 р. — регіональну конференцію із сучасних проблем у комп’ютерних науках. Є ініціатором створення у Львові Центру Інституту інженерів-електриків Великобританії (1996) та відділення Американської комп’ютерної асоціації (1999), які очолив.

1995 р. Р. Базилевич ініціював відкриття та очолив докторську спеціалізовану раду для захисту дисертацій зі спеціальностей „Математичне моделювання“ та „Математичне та програмне забезпечення обчислювальної техніки“. Під його науковим керівництвом виконано понад 70 науково-дослідних проєктів на замовлення Комітету з науки та технологій України, Міносвіти та Міноборони України, ряду провідних проєктних організацій Києва, Москви, Санкт-Петербурга, Мінська, Львова, а також міжнародні проєкти з Університетом Бордо (Франція) та Об’єднаним інститутом проблем інформатики Національної академії наук Білоруси. 2003 р. став переможцем конкурсу наукових робіт фірми INTEL.

Вчений виступав на із науковими доповідями в багатьох провідних університетах світу: Берклі, Массачусетському, Нью-Йоркському, Каліфорнійському, Артуа, Бордо, Делі, Москви, Санкт-Петербурга, Любліна, Ряшева та на багатьох міжнародних конференціях (у США, Індії, Франції, Чехії, Словаччині, Німеччині, Росії, Латвії, Литві, Естонії, Вірменії, Грузії, Узбекистані). Є членом організаційних та програмних комітетів низки українських та міжнародних конференцій. Член редакційної ради журналу „Управляющие системы и машины“ НАН України, член редколегій кількох наукових видань. Є експертом Єврокомісії з проблем інформатики.

Дослідник написав понад 400 наукових праць, у тому числі чотири монографії, два препринти, отримав 11 патентів на спеціалізовані цифрові пристрої, підготував 13 кандидатів наук, двоє з яких захистили докторські дисертації (Р. Мельник, Ю. Романишин).

Р. Базилевичу притаманні широка ерудиція дослідника й організатора, принциповість і вимогливість, що поєднуються з умінням створити в колективі умови для наукової творчості. За плідну наукову та науково-організаційну працю нагороджений знаками Міносвіти „Відмінник освіти України“, „За наукові досягнення“.

Захоплюється альпінізмом (кандидат у майстри спорту), гірським та водним туризмом, проводить значну громадську роботу для розвитку цих видів спорту у Львові.

Учні та колеги щиро вітають дійсного члена НТШ, професора кафедри програмного забезпечення Національного університету „Львівська політехніка“ Романа Базилевича з ювілеєм і зичать йому міцного здоров’я, благополуччя та щасливої долі на многії літа!

Роман МЕЛЬНИК

21 березня 2012 р. виповнилося 75 років дійсному членові НТШ (від 26 листопада 2011 р.), д-ру філологічних наук, професорові, академіку АН вищої освіти України, члену НСПУ — Романові Гром’яку.

Р. Гром’як — відомий літературознавець, публіцист, критик, педагог, громадсько-політичний діяч. Народився у старовинному с. Глушині Бродівського р-ну Львівської обл. у сім’ї столяра-тесляра. Навчався у місцевій школі, згодом — у

Бродівському педагогічному училищі, яке закінчив з відзнакою в 1955 р. й вступив на історико-філологічний факультет Львівського педагогічного інституту. Вже студентом проявив інтерес до наукової роботи. За розвідку „Літературна еволюція у повісті І. Франка „Воа constritor“ одержав диплом першого ступеня на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт (1958). Навчання у вищій школі закінчив 1960 р. у Дрогобичі, куди було перебазовано Львівський педуніверситет.

Згодом учителював на Хмельниччині та Тернопільщині, служив у війську. Протягом 1964—1967 рр. навчався в аспірантурі при Львівському державному університеті ім. Івана Франка. Викладав на кафедрі естетики й теорії літератури Донецького університету. Згодом працював доцентом, деканом фінансово-економічного факультету Тернопільського фінансово-економічного інституту. Від 1975 р.— у Тернопільському педагогічному інституті (нині — Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка): доцент, завідувач кафедри української літератури, декан філологічного факультету, від 1995 р. й дотепер — завідувач кафедри теорії літератури та порівняльного мовознавства. У 1997—2000 рр.— надзвичайний професор УВУ в Мюнхені (Німеччина), професор Ягеллонського університету в Кракові (Польща). Темою докторської дисертації Р. Гром’яка були „Методологічні засади літературно-художньої критики“ (1982). Ця праця була помітним внеском в українське літературознавство, на неї часто посилаються науковці. Спираючись на ґрунтовні знання філософії та філології, вчений виробив власний спосіб осмислення творів українських письменників. Привертають увагу його гострі аналітичний розум, висока культура мови й неабиякі ораторські здібності.

Багато часу й енергії Р. Гром’як віддав громадсько-політичній та адміністративній роботі в роки відновлення та зміцнення української державності: з 1988 р.— перший голова ради Тернопільської обласної організації Товариства української мови ім. Т. Шевченка; 1989—1991 рр.— народний депутат СРСР, член Комісії з питань правового виховання і громадського порядку Тернопільської облради; 1992—1994 рр.— представник Президента України в Тернопільській обл. Цей період свого життя ювіляр правдиво і з гумором чи сарказмом описав у книгах спогадів-роздумів „Вертеп-1, або Як я став депутатом СРСР і що з того вийшло“ (1992) і „Вертеп-2, або У хащах влади“ (1995).

Нині Р. Гром’як — авторитетний теоретик літератури, літературний критик і публіцист, автор понад 400 наукових праць. Про наукові зацікавлення й досягнення вченого свідчать такі його найголовніші монографії та книжки: „Літературно-художній образ“, „Естетика і критика“, „Громадськість і професіоналізм: соціальна відповідальність критики“, „Що доведено життям: актуальні проблеми літератури і літературної

критики“, „Давнє і сучасне. Вибрані статті з літературознавства“, „Орієнтації, розмисли, дискурси“, „Історія української літературної критики: Від початків до кінця XIX ст.“, „Літературознавчий словник-довідник“, „Культура. Політика. Інтелігенція: Публіцистика літературознавця“.

Як учений-філолог, Роман Гром’як органічно поєднав цілісний філософський світогляд з історико-теоретичним вивченням явищ культури і мистецтва слова (кандидатську дисертацію захистив із філософії, а докторську — з теорії літератури). Його науковий дискурс охоплював такі напрями літературознавства: історія літератури, теорія літератури, літературна критика, компаративістика, рецептивна естетика. Орієнтуючись на досягнення світового літературознавства, вчений одним із перших в Україні запровадив такий його напрям, як літературознавча компаративістика, тобто порівняльне літературознавство. Він розробив такі засади компаративістики: літературознавство набуває статусу порівняльного літературознавства тоді, коли виходить за межі однаціональної літератури і розглядає явища словесності у контексті іншої літератури або світової літератури; дослідник письменства може здійснювати компаративні дослідження, якщо володіє не лише однією мовою, адже він зіставляє оригінальні національні світи, створені щонайменше двома мовами, а відтак і перекладні версії. Науковець вважає, що літературознавча компаративістика повинна органічно взаємодіяти з теорією перекладу, враховувати досвід перекладознавства і входити в систему науки про літературу як складник духовної культури. Предметом компаративістики є зіставлення і простеження контактено-генетичних зв’язків, типологічних відповідностей чи розбіжностей художніх світів творів митців.

Вагоме місце в науковому дискурсі Романа Гром’яка посідає рецептивна естетика, тобто різновид естетичної теорії, яка з’ясовує естетичне сприймання художніх текстів реципієнтом, себто читачем. Низка праць науковця присвячена кореляції у системі автор — твір — читач як важливого чинника, що дає можливість збагнути реципієнтові інтенції автора, адекватного прочитання та інтерпретації тексту, його комунікативні функції, своєрідний діалог між текстом й читачем. Р. Гром’як є прихильником естетико-функціонального підходу до вивчення художньої літератури, оскільки в художньому світі твору всі його складники функціональні і мають певне естетичне навантаження.

Директор Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, акад. М. Жулинський, вітаючи ювіляра з 75-річчям, так оцінив його досягнення в галузі теорії літератури: „Ви зробили видатний внесок у розробку проблем літературної критики, історії української літератури, гостро актуальної публіцистики і стали помітною постаттю серед українських письменників, зокрема критиків і науковців. Роман Гром’як — це звучить авторитетно, вагомо, достойно“.

Тернопільський осередок НТШ, численні учні, колеги та друзі вітають Романа Гром’яка зі славним ювілеєм і бажають йому здоров’я та нових творчих досягнень на благо нашого народу.

Михайло АНДРЕЙЧИН

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

The Collins Atlas of Bible History / Edited by James Pritchard with Nick Page. Атлас біблійної історії. Переклад з англійської Миколи Климчука і Тараса Цимбала. Відп. ред. Олена Король, Вероніка Радченко. Наук. консультант Й. Петровський-Штерн.— К.: ДНВП „Картографія“, 2010.— 192 с.

Пропонований огляд „Атласу біблійної історії“ — „захоплива мандрівка на Стародавній Близький Схід“. У ньому більшу частину біблійних сюжетів та історичних реалій, відомих із різних історичних джерел, ретельно перенесено на карти та карто-схеми. З них дізнаємось, „якими дорогами ходив Ісус та новозавітні апостоли, як рухалися армії завойовників, чому за негостинний палестинський ландшафт точилися такі криваві війни?“ Кожну карту чи картосхему супроводжує текст, створений на основі біблійних записів та інших джерел; його часто уточнюють таблиці, графіки та спеціальні анотації. Поставили перед собою автори „Атласу...“ й таке питання: „Чи відповідають правді записи Біблії, якщо докладно простежити біблійні події по карті?“

„Атлас...“ містить понад 120 карт і картосхем, десятки зображень реконструкцій стародавніх монастирів, підготовлених на основі археологічних досліджень, стародавніх будівель, замків і фортець, а також креслення оборонних земляних укріплень.

Щоб розкрити на картах та картосхемах біблійну історію, автори запропонували структуру „Атласу...“ в десяти розділах (частинах): 1. Час і місце дії; 2. Патріархи; 3. Єгипет і Вихід; 4. Завоювання та зайняття; 5. Об’єднане царство; 6. Роз’єднане царство; 7. Між заповітами; 8. Палестина під владою Риму; 9. Рання церква; 10. Післябіблійні часи.

Розпочинається „Атлас...“ короткою передмовою, а закінчується підрозділами „Хронологія подій“ (С. 180—181), „Бібліографія“ (С. 181—184) та „Тематичний покажчик“, у який входять названі на сторінках праці теми („Абетка-абетковий клинопис“, „Археологічні пам’ятки“, „Гебрейська мова“, „Землеробство“, „Релігії“) й фіксуються різні події — битви, історичні об’єкти, періоди Нового Заповіту і т. д.

Наскільки ґрунтовно висвітлені питання на сторінках „Атласу...“, вказують не лише кольорові карти та картосхеми, але й великий текстовий супровід до них. Він, з одного боку, як відзначалось, створив основу для картографічного зображення біблійної історії, а з другого — допомагає читачеві у сприйманні картографічних матеріалів. Ідеться про вичерпне розуміння Біблії як істориком, так і богословом, розуміння її історичного контексту. Виняткове значення „Атласу...“ має для студентів.

Такою, правдоподібно, була мета авторів. Текстова частина „Атласу...“ становить короткий виклад біблійної історії. Це хронологічно упорядковані розповіді „про події біблійних часів, війни, подорожі, переселення, повстання і завоювання, які завдяки відомостям із біблійних та позабіблійних текстів кидають світло на життя людей, землі та культуру біблійного світу“ (Передмова).

Для прикладу наведемо зміст двох розділів:

Розділ 1 (вступний) — Час і місце дії: [Загальний опис] краю; Нанесення біблійних оповідей на карту; Історична географія і археологія; Письмо, архіви й бібліотеки Стародавнього Близького Сходу; Біблія і стародавня історія; Язичницькі культи та релігійні практики; Шляхи та віддалі.

Розділ 8 — Палестина під владою Риму: Римська експансія; Царство Ірода; Єрусалим за Ірода Великого; Сувої Мертвого моря та їхні автори; Римська влада після Ірода; Галілея та проповіді Ісуса; Останні дні Ісуса.

„Атлас...“ перекладено з англійської мови. В українському виданні взято за основу текст Біблії у перекладі І. Огієнка. Більша частина назв місцевостей, подій, народів збігається з текстом цього перекладу.

В поодиноких випадках використаний переклад Біблії І. Хоменка, який містить переклади ойконімів та інших власних назв, що більше „відповідає сучасному рівню і вимогам знань про Біблію, ніж у давньому перекладі І. Огієнка“. Основна частина перекладеного тексту є, звичайно, відповідником англійського оригіналу, який на академічному рівні здійснили М. Климчук і Т. Цимбал.

„Атлас...“ охоплює усю біблійну історію в її історично-географічному контексті — від найдавніших слідів перебування людини на території Стародавнього Близького Сходу до створення царства юдеїв та виникнення християнської церкви. На його основі оживає і стає зрозумілою та близькою біблійна історія — коліска перших цивілізацій і арили зіткнень між великими імперіями.

Видання „Атласу...“ свідчить про високий видавничий і редакційний рівень не лише щодо донесення змісту до читача, але й стосовно поліграфії. „Атлас...“ видрукувано на замовлення українського науково-виробничого підприємства „Картографія“ у Гонконзі.

О. К.

Надія Супрун-Яремко. Музикознавчі праці.— Рівне: видавець О. Зень, 2010.— 574 с.; ноти, світлини

Наукові праці Надії Супрун-Яремко широко відомі як в Україні, так і за її межами. І це не випадково. Не тільки виняткова працелюбність, відданість професії музикознавця, але й обрані нею шляхи та об’єкти дослідження сприяють успіхові талановитого вченого і педагога, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка. Наукове видання „Музикознавчі праці“ виразно окреслює коло наукових інтересів авторки.

Насамперед зазначимо, що серед кубанознавців Н. Супрун-Яремко посідає особливе місце. Кубань — це її батьківщина, де вона народилась, сформувалась як особистість, навчаючись на фортепіанному відділенні Краснодарського музичного училища. В Україну вона приїхала наприкінці 1960-х рр., коли вступила до Харківського інституту мистецтв ім. І. Котляревського на спеціальність музикознавця-теоретика. Кафедра теорії музики тоді була представлена учнями видатного професора Семена Богатирьова. Тема кандидатської дисертації Н. Супрун-Яремко продовжила творчі зв’язки з Харковом, бо предметом наукової роботи стало вивчення трагічних сторінок музичної культури цього міста. Вчена досліджувала творчість Гната Хоткевича, представника розстріляного українського відродження 1930-х рр. Збираючи і вивчаючи багатий музичний й науковий спадок цієї харизматичної особистості, архівні й документальні матеріали щодо її багатоаспектної діяльності, молода дослідниця, науковим керівником якої був лєнінградський вчений Ігор Мацієвський, зробила чимало цінних відкриттів. Низка хоткевичезнавчих статей, опублікованих у збірнику, побачила світ у різних виданнях попередніх років.

Сподвижник першого українського відродження, Гнат Хоткевич зробив вагомий внесок у розвиток української органології, надав їй системності, значно випередивши свій час за масштабом поставлених і розв’язаних проблем. І досі шляхи дослідження як категорії музичного інструмента, так і системи українського інструментарію не освоєні повною мірою. Як слушно відзначає авторка збірника, монографія Г. Хоткевича „Музичні інструменти українського народу“ є класичною працею європейської і слов’янської органології (С. 6). Низка наукових статей Н. Супрун-Яремко, присвячених Хоткевичу, змальовує незвичайну особистість видатного бандуриста, який „комплексно поєднував у собі органолога-дослідника, віртуоза, інтерпретатора та імпровізатора, що давав друге життя стародавньому інструментові“ (С. 9). Вказуючи на органологічні нововведення, які посилювали роль інструментального супроводу, у статті „Гнат Хоткевич — практик і теоретик кобзарського мистецтва“ вона відзначає пересічення стабільних, мобільних та синтезованих елементів під час виконання Хоткевичем бандурних творів, що сприяло становленню його власної інтерпретаторської кон-

цепції. Із співвідношення професійної академічної музичної творчості виникає особливий музичний універсалізм Хоткевича, його виконавська естетика. Як просвітитель і організатор, діяч змальований у статті „Кобзарський збір 1902 р.“, присвячений XII всеросійському Археологічному з’їздові. У четвертому розділі „Етномузикознавство“ Н. Супрун-Яремко розглядає розроблену Хоткевичем методику вивчення українського фольклору в музичних закладах України і науково-методологічних принципів його дослідження в польових умовах (С. 341—348).

До другого розділу збірника музикознавчих праць увійшли статті, присвячені дослідженню пісенної традиції українського субетносу Північно-Західного регіону Краснодарського краю Російської Федерації. Десять літньо-зимових фольклористичних експедицій авторка провела у 62-х поселеннях 20-ти районів Краснодарського краю (1990—1996). Як наслідок, зібраний багатий музично-поетичний матеріал: понад 1000 українських пісень, які ре-

презентують духовну культуру кубанського козацтва. Транскрибовані Н. Супрун-Яремко, вони частково (400) увійшли до її монографії „Українці Кубані та їхні пісні“ (2005), а всі — до докторської дисертації. Кубанознавча тема підіймається в багатьох статтях збірки „Музикознавчі праці“. Дослідниця ретельно вивчає досвід популяризаторів народнопісенної творчості на Кубані (стаття „Піклувальники духовного добробуту українців на кубанській землі“), торкається проблем етномузикологічного дослідження сирітських весільних пісень, реконструкції старокозацького весілля, розглядає виконавські локальні стилі українсько-кубанської етнопісен-

ної традиції. Детально автор аналізує збирання та творчу діяльність у цьому регіоні українського диригента О. Кошиця, описуючи особливості його етномузикознавчого методу, що дав можливість визначати мелодичний архетип пісні з-поміж низки записаних ним пісенних варіантів. Зазначимо, що цей метод є близьким і Н. Супрун-Яремко, котра в своїх працях вирішує завдання типологізації фольклорних явищ та їх моделювання.

Третій розділ книжки — „Музикознавство“ — репрезентує праці авторки у галузі поліфонії, якою вона зацікавилась ще під час навчання у Харкові у класі відомого педагога-поліфоніста Л. Решетникова. Чільне місце в статтях цього розділу належить методу поліфонічного аналізу звукової тканини творів різних епох, жанрів та стилів. Тут уперше опубліковані і студентські роботи Н. Супрун-Яремко, в яких розглядаються особливості поліфонії О. Скрибіна. Становлять інтерес і вперше опубліковані праці пізнішого, зрілого періоду, в яких розглядаються поліфонічні прийоми в релігійних творах М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Яциневича, О. Кошиця та ін. Дослідниця простежує еволюційні процеси в станов-

ленні української церковної музики XVII—XX ст. (зокрема, на матеріялі творів невідомих авторів, М. Ділецького, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя).

У п'ятому розділі — „Творчі портрети“ — талановито змальовані особистості її рідних, земляків, друзів студентських років, педагогів, у яких вона навчалась. Серед яскравих замальовок — статті до ювілеїв землячки, оперної співачки Лариси Штанько та видатного представника теоретичного музикознавства Харкова Леоніда Решетнікова, творчі портрети рівненських музикантів Богдана Яремка, Михайла Довганича, Олександра Тарасенка, Галини Топоровської, гуцульського мультиінструменталіста Василя Івасишина та ін.

Юрій Ясіновський. Візантійська гімнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу.— Львів: Поліграфічний центр Вид-ва Львівської політехніки, 2011.— 468 с. (Історія української музики: Дослідження, вип. 18)

Важливим внеском у розбудову української медієвістичної науки стала монографія дійсного члена НТШ Юрія Ясіновського „Візантійська гімнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу”¹, у якій автор пройшов зворотній хроносу шлях до джерел національної культури. У праці автор зосередив увагу на ранньомодерній добі та її знаковому явищі — нотолинійному Ірмолої, а також на візантійському обряді, звідки молода Київська держава прийняла християнську віру”². І саме в цій книжці визначено ті важливі віхи в історії української культури, що закарбували її „лінії долі” на віки і в майбутньому стали символом національного мистецтва.

У „Записках НТШ” опубліковано три статті вченого, які стали основою монографії: „Візантійська гімнографія як мистецтво слова і співу”, „Кулізм’яні нотовані пам’ятки княжої доби”, „Український нотолинійний Ірмолой як тип гімнографічного збірника: зміст, структура”³.

Підґрунтям християнського обряду була гімнографія, тобто співані літургійні тексти, які не лише вибудовували новий світогляд, але водночас катехизували парафіян, навчали основ Христової віри, виховували і залучали до високовартісного мистецького стилю. Як пише Ю. Ясіновський: „Гімнографія словом і співом утверджувала хрис-

Н. Супрун-Яремко з особливою відповідальністю ставиться до жанру відгуків і рецензій на автореферати дисертацій, наукові симпозиуми, філармонійні концерти, творчі звіти студентської молоді, вкладаючи в них кропітку роботу, виражаючи захоплення та доброзичливість (шостий розділ).

Видання „Музикознавчі праці” Надії Супрун-Яремко зацікавить представників академічних установ, фольклористів, культурологів, істориків, музикознавців, викладачів й студентів вищих та середніх навчальних закладів. Уже сьогодні воно входить у мистецьку навчальну та художню практику.

Неоніла ОЧЕРЕТОВСЬКА

тианську онтологію про Всесвіт і світовий порядок, прославляла Вседержителя, оповідала про сотворення світу, небесну ієрархію, світ видимий і невидимий. Ці теми й образи стають провідними у християнській гімнографії, підсилюються вишуканим артистизмом і яскравими музично-поетичними засобами” (С. 22). Все це заклало міцні підвалини подальшого розвитку національної культури молодій державі. Тож велика увага автора до візантійської гімнографії не випадкова. Цю тему Ю. Ясіновський висвітлює у першому розділі: Візантійська гімнографія; Слов’янська рецепція візантійської гімнографії та літургійного співу; Літургійні нотовані книги княжої доби*. Так послідовно розкривається яскравий образний, поетично-музичний світ візантійської гімнографії, на підвалинах якого зростала Київська церква та її літургійно-співна практика — сакральна монодія. Це був перший етап утвердження на Русі-Україні нового світогляду, який охопивши всі сфери духовної діяльності, найповніше проявився у ранньомодерну добу, зокрема, у повнозвуччі ірмолойних піснеспівів Української церкви.

У другому, основному розділі монографії, детально досліджено новацийне явище в українській літургійній практиці ранньомодерної доби — Ірмолой*. Тут автор ще раз наголошує на усвідомленні

тягlosti змісту цього збірника і візантійської практики, де й формувалися основні типи літургійних нотованих книг: „Виникненню Ірмолая передувало тривалий час пошуків універсальної гімнографічної нотованої книги. Тут переплелися давня візантійська спадщина та її південнослов’янська і давня руська рецепції, жива місцева практика, ранньомодерні європейські впливи” (С. 112). Тож не випадково автор розпочинає другий розділ параграфом „Витоки і структурна організація нотолинійного Ірмолая” із подальшою деталізацією історії сховищ та збірок давньої книжності, описів і каталогів рукописних книг, кодикологічних аспектів їх вивчення. Такий підхід дає можливість вдумливого читачеві дослухатися тонкощів архівної справи задля розуміння її складності і потреби, задля усвідомлення великої потреби в укладанні та опрацюванні правдивих „скарбів нації”.

Безперечно, виникнення нотолинійного Ірмолая не випадкове, про це свідчить тривалий шлях його створення й універсальні властивості збірника, в якому зосереджено основний відібраний літургійний репертуар. Ірмолой також представив нову форму запису півчих текстів київською п’ятилінійною нотою, що давало можливість не лише точно відчитувати музичний матеріал, але й швидше ним опановувати завдяки простоту і зрозумілому нотному письму. В цьому проявився також і вплив європейського Ренесансу, що разом із багатоголосими формами імпортував до України різні способи запису музичних текстів. Усе це „зумовило рішучий музично-стильовий злам на порозі барокової доби та при цьому Україна й Білорусь зуміли зберегти свої давні форми церковного співу як органічну частку візантійського обряду” (С. 238).

Дослідженню Ірмолая Ю. Ясіновський присвятив довгі роки наукової праці в архівах і бібліотеках колишнього радянського простору. Автор віднайшов і описав понад тисячу збірників, що увійшли до Каталогу⁴, написав десятки статей, організував і завершив розробку комп’ютерної бази даних ірмолойних піснеспівів⁵ та разом із німецькими колегами підготував до друку факсимільне видання найстаршого Львівського ірмолая останньої чверті XVI ст.⁶ Все це багатство напрацьованих десятиліттями матеріалів, набувши досконалої форми, склало основу монографії, головний зміст якої вибудовано навколо розуміння україн-

ського Ірмолая як однієї з найяскравіших вершин еволюції візантійської спадщини. При цьому розкриваються найдрібніші фрагменти широкого кола питань: виникнення, побутування та сама сутність збірника, його літургійної, мистецької та педагогічної вартостей. Всі ці питання послідовно викладені у таких параграфах другого розділу: Палеографія словесного тексту, Палеографія київської ноти, Даткування і локалізація ірмолойів, Творці-переписувачі ірмолойів, Мистецький декор, Маргінальні записи, Перші друковані видання ірмолойів.

Ірмолой розглядається не лише як літургійний збірник і рукописний кодекс, а й як фундаментальне явище української культури, що мало великий вплив на розвиток освіти, мистецької і релігійної свідомості, а його „поширення на всіх етнічних землях українців є переконливим свідченням культурно-національної єдності народу, півчою традицією, що згуртувала роз’єднаний політичними обставинами народ” (С. 364). З цієї причини автор спирається на майже вичерпне коло джерел, яке охоплює всю територію українського етносу, включно з білоруськими пам’ятками, переконуючи в існуванні єдиного півного стилю сакральної монодії ранньомодерної доби. А поряд із узагальненим стилем проявлялися індивідуальні риси кожного збірника, відбиваючи як творчий метод переписувача, так і особливості місцевої богослужбової практики. Тут допомагають дослідження репертуару ірмолойів, манери письма переписувачів, маргінальних записів, мистецького декору, ілюстрацій, передмов тощо, що вирізняють кожний список з тисячі інших.

Високу наукову вартість засвідчує останній додатковий розділ монографії, в якому виокремлені такі списки:

Словник переписувачів українських і білоруських ірмолойів⁷, Показчик місцевостей перепису ірмолойів, Список рукописних джерел, Бібліографія, Показчик імен, Показчик географічних назв, Список ілюстрацій (С. 127). На окрему увагу заслуговують джерельні та бібліографічні матеріали, окремо зібрані на 50-ти сторінках, що вказують на ґрунтовну обізнаність автора, а водночас і постійне зацікавлення науковців медієвістикою. Отже, монографія Юрія Ясіновського — особливо актуальна в наш час праця, яка привертає увагу до виняткового явища української культури — Ірмолая.

Наталія СИРОТИНСЬКА

¹ Див.: Ясіновський Ю. Виправлення, уточнення і доповнення до Каталогу нотолинійних Ірмолойів // КАЛОΦΟΝΙΑ.— Львів, 2004.— С. 157—193; 2008.— С. 197—209.

² Ушкалов Л. Мелетій Смотрицький: релігійна полеміка як чин себепізнання // Львівська медієвістика: Біла джерел українського бароко. Вип. 3.— Львів, 2010.— С. 7.

³ Ясіновський Ю. Український нотолинійний Ірмолой як тип гімнографічного збірника: зміст, структура // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Праці Музикознавчої комісії.— Львів, 1993.— Т. ССХХVІ.— С. 41—55; його ж. Кулізм’яні нотовані пам’ятки княжої доби // Там само.— 1996.— Т. ССХХХІІ.— С. 7—40; його ж. Візантійська гімнографія як мистецтво слова і співу // Там само.— 2009.— Т. ССLVIII.— С. 7—17.

⁴ Питання походження писемних літургійних пам’яток княжої доби та їх територіальній локалізації Ю. Ясіновський приділяє особливу увагу, зазначаючи, що під час вивчення нотованих книг цієї доби актуальне питання їх південноруської локалізації. Таким чином, створюється враження, що в XI—XIII ст. гімнографія та її співні форми (церковна монодія) розвивалися переважно на північних землях Русі (С. 103).

⁵ Зазначимо, що у заголовках використаний саме такий термін визначення книжки „Ірмолой” і лише в тексті трапляється другий відповідник — Ірмологіон, що також правильно, але перший варіант є винятково

національною формою назви збірника, тоді як другий відповідає також визначенню одножанрового збірника ірмосів, що існував у візантійській практиці і, відповідно, в київську добу. Тож виокремлення форми „Ірмолой” не випадкове: воно засвідчує свідомий авторський крок задля акцентування на дослідженні саме нотолинійного збірника ранньомодерного періоду в Україні.

⁴ У Каталозі Ю. Ясіновський описав 1111 нотолинійних Ірмолойів (див.: Ясіновський Ю. Українські та білоруські нотолинійні Ірмолойі 16—18 ст.— Львів, 1996), а пізніше виявив та описав ще 40 таких рукописів (див.: його ж. Виправлення...— С. 57—193; с. 197—209)

⁵ Бондаренко В., Ганнік К., Ясіновський Ю. Репертуар української і білоруської сакральної монодії: комп’ютерна база даних [буклет].— Львів, 2003.

⁶ Das Lemberger Irmologion. Die älteste liturgische Musikhandschrift mit Fünfiniennotation aus dem Ende des 16. Jahrhunderts / Herausg. und eingeleitet von J. Jasinovs’kyj, Übertragen und kommentiert C. Lutzka / Львівський ірмологіон. Давній літургійний музичний рукопис п’ятилінійної нотації кінця 16 століття / Ред. і вст. стаття Ю. Ясіновського, транскрипція і коментарі К. Луцької (Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B: Editionen, Bd. 24).— Köln; Weimar; Wien, 2008.— 509 S.

⁷ Вперше словник переписувачів нотолинійних Ірмолойів Ю. Ясіновський опублікував у 2008 р. (див.: Ясіновський Ю. Переписувачі нотолинійних ірмолойів // КАЛОΦΟΝΙΑ.— Львів, 2008.— Ч. 3.— С. 197—209).

Стефан Козак. Християнство — романтичний месіанізм — сучасність. Статті. Розвідки. Лекції.— К., 2011.— 336 с.— (Студії з україністики. Вип. IX).

Рецензована праця видатного українознавця з Польщі проф. Стефана Козака представляє Україну та світ і в проблемно-тематичному, і в методологічному, і в полемічно-дискусійному ракурсах.

Книжку формують статті різних років написання, даючи яскравий образ кристалізації неповторного наукового фокусу Стефана Козака, зумовленого межовою специфікою власне літературознавчої проблематики чи ширше — культурологічної, який також характеризується міждисциплінарними методологічними напрямками, необхідними у кожній конкретній науковій ситуації.

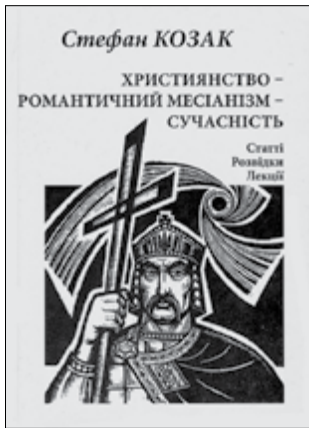
Можливо, саме біографічний хронотоп С. Козака „запрограмував” у доброму значенні цього слова його на увагу до складних, неоднозначних, межових питань через накладання геополітичних, культурних, етнічних, візійних намірів українців, поляків, росіян, німців та інших на простір власних, реальних і бажаних рубежів. Адже він як уродженець села Вербиці Люблінського воєводства відчув на собі наслідки сумнозвісної операції „Вісла” наприкінці червня 1947 р., коли його з родиною було переміщено у колись східнопруське місто Лідзбарк-Вармінський Ольштинського воєводства. Навчання на філологічному факультеті Київського університету, згодом в аспірантурі, яка припала на роки шістдесятницької відлиги, дали поштовх його гуманістичним, етнопсихологічним та національно-екзистенційним дослідницьким установкам. І, відповідно, — ідеологічним оцінкам тогочасної влади. Ось такий промовистий факт із життєпису професора С. Козака епохи „хрущовської відлиги” і „брежнєвського застою” — у Польщі, популяризуючи імена заборонених в Україні митців, він друкував на шпальтах тогочасних видань їхні твори, і через те, „за вказівкою посольства Радянського Союзу у Варшаві, його спершу звільнили з роботи у журналі, а потім у Києві з’явилася розгромна стаття про самого Стефана Козака, але найбільшій і найневиправданішій стає шістнадцятилітня заборона в’їзду на територію України. Ця заборона не зневірила його, навпаки — додала натхнення і сил”, — зазначає Р. Радішевський у передмові до видання (С. 7).

Проблемно-тематичний спектр книжки розгортається послідовно за хронологією — від епохи Київської Русі до наших днів, і загалом дає неповторну візію чи не всієї історії української літератури, яку дослідник інтерпретує через концепт національного мислення, національної історії, історії, що є не лише набором подій і фактів, а розповіддю народу про себе і світ у питомій лише для нього системі знаків, як ментальна тяглість, як ментально-мовленнєва традиція. При цьому відбувається зіставлення української менталь-

но-мовленнєвої літературної та усної традиції із синхронними їй польською та російською також із похибкою на дух часу і рух ідей в європейській культурній свідомості. Таким чином, українська літературознавча проблематика висвітлюється у широких генетично-типологічних зв’язках, не втрачаючи при цьому власної екзистенційної органічності.

Однак центральною темою книжки є епоха Романтизму. Це закономірно, адже їй С. Козак присвятив основну струну своєї наукової ліри у розвідках „Типологія польсько-українських літературних взаємин у першій половині XIX століття” (1967), „Біла джерел романтизму і новочасна суспільна думка в Україні” (1978), „Українські змовники та месіаністи. Кирило-Мефодіївське братство” (1990), „Український преромантизм. Джерела, становлення, контексти, витоки” (2003), „Поляки й українці. В колі думки і культури прикордоння: епоха романтизму” (2005), „3 історії України: релігія, культура, суспільна думка” (2006). Автор захоплений українським національним бажанням етнічного самоусвідомлення і поширення, яке спалахнуло у письменстві епохи Романтизму, захоплений його етичною прозорістю, боголюбством і толеранцією до народів-сусідів попри деякі територіальні тертя. Дослідника цікавлять його секрети, джерела, перспективи.

Накреслюючи парадигму українських націєтворчих факторів, автор виділяє християнізацію як рушій ментального і літературного поступу, „книжність” середньовічного українського мислення, органічні зв’язки художньо-літературного дискурсу із фольклорним, зокрема із козацьким епосом, відкритість української інтелектуальної свідомості до європейської філософсько-культурної думки. Однак саме християнство, доводить дослідник, релігійна концепція людської екзистенції і її призначення та сутності, дало поштовх ідеї людини та її розвитку, яка згодом проявилася у цивілізаційній свідомості українців, а початки поетичної рефлексії, що дає русько-київська культура, теж сягають корінням у Біблію. Саме український романтизм, який виростає не лише з духу часу, європейського мислення, революційних суспільних поглядів, на думку С. Козака, артикулював ідею українського месіанства, що, як побачимо згодом, в українській історіософській поезії XX ст., українській поезії опору, виявиться надзвичайно організуючим національним психологічним чинником. Як приклад, що підтверджує це судження, автор уміщає статтю про поезію Остапа Лапського, „варшавського барда в українській поезії XX ст.” (С. 326), „патріарха українських поетів у Польщі” (С. 325). Однак українське месіанство спирається на продуктивні христологічні формули і біблійний епос, доводить на оригінальному

текстологічному матеріалі проф. С. Козак, попри геополітичну нестабільність, чи, точніше, безперспективність українства у XIX ст. У Правді, Слові, Законі, Благодаті артикульовано українську історіософську парадигму, її націотворчу перспективу, яка прозвучить у „Заповіті” безсмертного Тараса Шевченка, у „Мойсеї” Івана Франка. Варто погодитися, що козацький героїчний епос був продуктивним джерелом героїчної психологічної домінанти у національній свідомості. Цікавим видається погляд на частку присутності соціальної свідомості у національній, що демонструють історичні пісні, зокрема у тематичному етапі українсько-польських стосунків. Якщо у сучасному філологічному світі громадянська тематика відійшла у студіях на задній план, якщо б не сказати, за лаштунки, то у студіях С. Козака українська героїка справедливо потрактована як національна потреба народу в умовах розвитку його ментальності, психології, а не лише умовами бездержавності і звичайними антиколоніальними тенденціями.

В парадигмі українського месіанства виокремлено відчуття посланництва, певної історичної місії, яка не принижує жодного з інших народів слов’янського світу. Український месіанізм, що його несли представники „громадівства”, Кирило-Мефодіївського товариства, спадщина Тараса Шевченка, був наділений „почесною місією реа-

лізувати принципи шляхетної ідеї людяності” (С. 87). Дослідникові важливо наголосити на окремішності українського месіанізму від того, що його артикулювало у той час російське самодержавство, позбавлене етичної енергії. Концепт сучасності, наше національне „тут і тепер” (Зенон Гузар), який уповні проявлений у методологічній базі книги, дає можливість авторові бути переконливим в обстоюванні продуктивності і русько-київської доби, і романтичної епохи в формуванні сучасної української національної свідомості, її поступу в усіх культурних сферах.

Жанр літературного портрета, поряд із оглядовою статтею, теж є органічним у дослідницькій палітрі С. Козака. М. Грушевський, М. Костомаров, М. Максимович, Д. Чижевський, О. Лотоцький, О. Довженко розкриваються читачеві з несподіваного боку.

Велика ерудиція, енциклопедизм, виняткова джерельна база, звернення до першоджерел, оригіналів, неймовірна текстологічна ретельність у парі із філігранним мікроаналізом та панорамністю культурно-історичних узагальнень, багатий словник, орієнтування у сучасних літературознавчих тенденціях, етичність, науковий критицизм, об’єктивізм відзначають науковий стиль професора Стефана Козака, який він присвячує і Україні, і світові.

Ірина ЯРЕМЧУК

Галина Чуба. Українські рукописні учительні Євангелія. Дослідження, каталог, описи.— К.; Львів: Вид-во „Свічадо”, 2011.— 224 с.

Вийшла друком унікальної вартості монографія, присвячена рукописним Учительним Євангеліям, тобто збірникам недільних, а також читаних або виголошуваних на релігійних святах проповідей.

Перші Учительні Євангелія відомі з IX ст., наприклад, укладене на основі творів отців церкви Костянтином Преславським. Є відомості про цей жанр творів і в X—XIV ст. Особливо активно Учительні Євангелія почали з’являтися і поширюватися на українських землях у другій половині XVI ст. під впливом західноєвропейських країн, зокрема Чехії, Польщі, і ренесансних віянь, головню реформачії. 1569 р. Учительне Євангеліє вже було надруковане в друкарні Г. Хоткевича в Заблудові (вперше). Нове „простомовне” видання з’являється 1637 р. у друкарні Києво-Печерської лаври з передмовою Петра Могили.

Сьогодні рукописні Учительні Євангелія, — зауважує автор книжки, — „незаслужено забута сторінка історії українського церковного учительства [...] Їх активно переписували у середовищі православних...” (С. 11)

Що стало підставою для широкого розповсюдження цього жанру церковних книг в Україні у другій половині XVI—XVIII ст.? Насамперед поширення в Україні (це стосується й інших східнослов’янських земель) тенденцій до „нових вір”, що супроводжувалося появою великої кількості проповідницької літератури, а також, що

деколи було визначальним, щораз глибші конфесійні протистояння у середовищах церковної верхівки, відповідно й населення. Укладачі Учительних Євангелій „мали на меті пояснити своїм слухачам біблійний текст, витлумачити основні християнського вчення, дати прості й зрозумілі відповіді на запитання щоденного життя”. Г. Чуба зауважує, що „Конфесійне протистояння загостило необхідність науки Божого слова, оскільки проповідь ставала чи не єдиною зброєю у цьому майже дослівному „змаганні за душі вірних”. Наука вірних у церквах дедалі частіше набувала форми промови до слухачів, а не, як було раніше, читання уставного (вважай: також догматичного) уривка і ставала обов’язковим елементом церковної практики” (С. 9). Тим часом М. Кучинська мовить, що укладачі і переписувачі, пізніше видавці мали чисто прагматичні цілі: „...відрізати протестантські впливи на православне проповідництво, вибити з рук вірних протестантські постили — лютеранські та кальвіністські — представити ортодоксальні основи віри, врешті, допомогти священикам у створенні власних доповідей” (С. 9). Важливо, що у цій „дискусії” почали з’являтися щораз частіше Учительні Євангелія українською, зрозумілою для широких мас населення, т. зв. простою мовою („руською мовою та простим викладом”). Отже, з одного боку, вміщені в цих збірниках проповіді засвідчують просте і доступне пояснення євангельських сюжетів та коментування

цих фрагментів, з другого — показують мову народу різних територій. Не слід забувати, що у цих писаних Учительних Євангеліях „навіть там, де в титулі виставлено якогось святого отця,— зауважує І. Франко,— можна здібати вставки самого переписувача, черпані з найрізніших джерел, не виключаючи й народних традицій та вірувань”¹. Часто тематика у цих читаннях виразно віддалена від екзегетичного, апологетичного, тим більше, догматичного характеру і стосується „щоденних релігійних практик, відносин у подружжі, виховання дітей, норм поведінки“ (С. 22). Учительні Євангелія нині становлять один із „найбільших текстових корпусів епохи“ українською мовою, що у XVI—XVIII ст. відіграло виняткову роль в установленні української „простої“ мови та її загальної „посполитизації“.

Загалом рецензоване видання займе виняткове місце в історичній і мовознавчій історіографії. Особливо книжка зацікавить істориків мови. Вона порушує кілька аспектів науки, насамперед джерелознавчий і загальноісторичний, особливо, що стосується історії Української церкви, зачіпає засновки окремих історичних дисциплін.

У своєму монографічному виданні Г. Чуба аналізує тексти Учительних Євангелій і вміщає найповнішу досі відому добірку цих творів, які в минулому розійшлися по світу, а нині розпорошені по різних книгозбірках України, Польщі та Росії. У пропонованій монографії автор докладно аналізує Учительні Євангелія, робить ґрунтовний опис великої кількості пам’яток (чи не вперше в національній науці), залучаючи літературу, а також намагається визначити загальне їх місце в культурі. Автор водночас акцентує на значенні Учительних Євангелій для розвитку української „простої“ мови.

Книжка складається з таких основних частин: **1.** Вступ, власне, вступне дослідження під заголовком „Рукописні Учительні Євангелія в історії українського проповідництва“ (С. 5—28); **2.** Каталог — центральна частина книжки (С. 29—177); **3.** Показчики. Всі названі частини доповнюють одна одну.

1. У вступній частині визначається жанр Учительних Євангелій, подана інформація про перші пам’ятки цього жанру церковної літератури, перші видання. Окремо обговорюється мета появи Учительних Євангелій як протидії православ’я „іншим вірам“, а також тематика проповідей Учительних Євангелій відповідно до свят церковного календаря і їх тлумачення.

2. У другій частині дослідження Г. Чуба вмістила Каталог виявлених і описаних нею Учительних Євангелій. Передусє їх спискові „Перелік джерел“, „Принципи опису пам’яток“ і використовувані в тексті каталогу „Скорочення“. Далі подано за хронологією опис 96 Учительних Євангелій (писаних 1585 р.— наприкінці XVIII ст.). На окрему увагу бібліотекарів, архівістів і взагалі кодикологів у запропонованому каталозі Г. Чуби заслуговують засади (принципи) опису Учительних Євангелій. Насамперед відзначимо, що майже кожний із за-

пропонованих елементів опису належить до ґрунтовних, сумлінно виконаних, опертих на окремих дослідженнях автора. Кожна стаття опису містить назву пам’ятки, час написання (часто переписування) і місце написання пам’ятки та ім’я переписувача (якщо воно фіксоване). Всюди зазначено місце зберігання — бібліотеку, музей, а далі назву і номер фонду, номер пам’ятки. Нерідко фіксовані старі номери бібліотек і бібліотечні помітки.

Окремо подано формат, розмір конволюта, кількість його сторінок. Тут же зазначено характер письма, навіть кількість рядків на сторінці. Конкретно аналізуються письмо та його особливості, зазначено наявність одного або кількох переписувачів (якщо це вдається встановити).

В описовій статті подана інформація про стан збереження пам’ятки, часто до найдрібніших деталей, а також характеристика паперу, на якому писаний конволют, його водяні знаки (подекуди виявлений на папері водяний знак допомагає авторові реконструювати дату написання пам’ятки).

Автор звертає увагу на художнє оформлення рукопису — наявність заставок, ініціалів, художньо оформлених кінцівок та їх стиль, техніку і т. д. А також оправу конволюта. Якщо її нема, то це обумовлено окремо.

З усього сказаного у кожній статті опису особлива увага звернена на зміст пам’ятки. „Коротко перераховано всі вміщені в списку статті. Жанровий визначник читань подано в сучасному перекладі... Окремо зазначено лакуни тексту“. У цій частині подані покрайні записи XVI—XX ст. зі збереженням оригіналу письма.

Описова стаття каталогу закінчується бібліографією.

3. У третій частині монографії уміщені Показчик читань за рухомим [церковним] календарем (від Великодня (Пасхи) і Страсного тижня); Показчик празничних читань (подає

свята та імена святих за сучасним правописом, у датах зберігає старий стиль) (С. 187—190), Показчик тематичних читань (С. 191). Велике значення для культурологічних досліджень, також богослужбової літератури має Показчик авторів та творів. Далі поданий Іменний і Географічний показчики, куди включені всі власні назви, а щодо географічних — наводиться оригінальна назва зі записів, яку супроводжує сучасне звучання та адміністративна належність на сучасному етапі. Закінчує названу частину монографічного дослідження Показчик церков, у яких були Учительні Євангелія; Показчик списків за місцем збереження та перевідна Таблиця старих та нових шифрів рукописних Учительних Євангелій з фондів Національної бібліотеки у Варшаві, а також мікрофільмів.

Стосовно недоглядів, то, на нашу думку, слід було дати більше відомостей про мову тих Учительних Євангелій, які досліджувалися, діакронно локалізувати мовні питання, тим більше, що пам’ятки належать до різних територій. Очевидно, автор підготовляє окреме дослідження. З об’єктивних причин (про це автор згадує) поза увагою залишилися збірки Праги (Слов’янська

бібліотека), Рима (зокрема Ватиканські бібліотеки), Москви, Нью-Йорка, можливо, Стенфорда, Мінесоти, Вашингтона (про приватні колекції не йдеться). А напевно, примірники Учительних Євангелій ще десь зберігаються. Виняткова вагість запропонованого опису пам’яток (зокрема, стосовно повноти його елементів опису), хоча раніше у структурі опису мав би у них виступати зміст. Подекуди формально подані сучасні населені пункти, у церквах яких писалися чи зберігалися пам’ятки і т. д. (напр., 8 „мѣстечкѣ Пѣсечѣ“) (ойкомічний полонізм), сьогодні не „Пісечна“, а „Пісочна“ (С. 91—92).

Лариса Масенко. Суржик. Між мовою і языком.— К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія“, 2011.— 136 с.

Тема, напрями якої визначають ключові слова *суржик*, *суржикізація*, *суржикумовні*, останнім часом активізувала багатьох дослідників на пошуки ознак цих реалій українського мовного життя, причин їх виникнення, сфер побутування, на визначення місця суржику серед інших різновидів змішаних мов та навіть на те, щоб дати відповідне тлумачення термінові *суржик*.

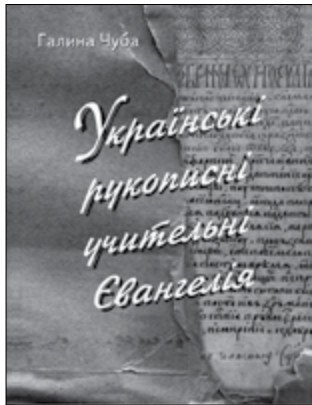
У рецензованій книжці відомий соціолінгвіст Лариса Масенко узагальнює здобутки „суржикузнавців“, виокремлює важливі, з її погляду, проблеми, над якими ще варто попрацювати.

Якщо лінгвісти, визначаючи ознаки суржику, намагаються не виявляти свого негативного ставлення, прагнуть зберегти нейтральність висловів, безсторонність термінів (*мішаний субкод*; *мовний гібрид*; *субкод*, *позбавлений на рівні ідіолекту стабільного узусу*; *безсистемне поєднання елементів двох мов*; *неорганічна українська мова тощо*), то всі інші — серед них письменники, освічені пересічні громадяни — називають це явище, не шкодуючи найчорніших барв: *сором української мови*, *явне зіпсуття*, *химерний мішанець*, *кровозмісне дитя білінгвізму*, *нечиста мова*, *брудна мова*, *вульгарний діалект*, *спалюжена мова*, *скалічена гібридна мова*, *мовний покруч*, бачать уже *академічний суржик* та ін. Щоправда, чуємо й провокативні гасла „Хай живе суржик!“

Однією з важливих проблем є термінологічне визначення цього специфічно українського явища мовної комунікації, певна чіткість щодо місця суржику в системі субмов змішаного типу (*піджин*, *креолізація*, *регіональне просторіччя*, *койне*). До речі, аналогічний мовленнєвий феномен витворився у Білорусі і називають його *трасянка* (первинне значення — неякісний корм для великої рогатої худоби, в який до сіна „натрушують“ соломую). Авторка, зіставляючи погляди різних дослідників, шукаючи аналогій, розмірковує про сутність самого поняття. Вона солідаризується з твердженням Ю. Шевельова, що „історії суржика чи суржиків на Україні ще не написано“ (йдеться й про українсько-польські суміші XVI—XVII ст., і про церковнослов’янсько-староукраїнські мішанки доби Київської Руси). Л. Масенко обмежує вжи-

Загалом видання є вагомим внеском у національну науку, окрасою серії таких видань на сучасному етапі. Воно водночас є специфічною мандрівкою автора у дивовижний світ науки у контексті Учительних Євангелій. Книжка під кожним оглядом свідчить про високі наукові параметри його автора — Галини Чуби, ад’юнкта кафедри українознавства Ягеллонського університету у Кракові, автора численних публікацій, присвячених розвитку українського проповідництва XVI—XVIII ст., в яких завжди прикута увага до джерел.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

¹ Франко І. Карпаторуське письменство XVI—XVII вв. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1981.— Т. 32.— С. 212.

зиваючи себе українською, ігнорує все українське і зі своїми вірними веде діалог мовою чужинцею, кою, всупереч прийняттю у сучасному релігійному світі тенденціям. Однак про це лінгвісти поки що щотливо мовчать.

Вдало дібраний цитатний матеріал не лише підкріплює відповідне положення авторки, а й дає імпульси для роздумів, додаткових висновків, асоціацій, спонукає до чину. Приміром, на с. 18—19 відомий єврейський діяч Володимир Жаботинський з приводу „недоладної суміші двох мов“, яку він почув від українського простолуду, подорожуючи Придніпров'ям, писав 1904 р.:

„Мене вразила їхня говірка — явне зіпсуття, явна хвороба української мови. Хохли просто сипали великоруськими словами, великоруськими зворотами, а основна мова та її склад були українські; виходило дещо досить потворне [...]. Занепадає говір, що ним розмовляли впродовж сторіч мільйони живих людей, і розмовляли не з примусу, а тому, що з ними цей говір народився і з ними зріс, тобто віддзеркалив у собі всі звиви й ухили психіки цього народу... Коли у вагоні третьої класи вслуховувався в цей сором української мови, мені — хоч я сам не малорос і не слов'янин — кортіло гукнути на цілий слов'янський світ: „Чому ви дозволяєте? Адже тут перед вашими очима стається збиток і згуба слов'янського добра!“ (С. 18—19).

Хоч і болісно сприймати ці слова сьогодні, однак переконалися: тільки подвижницька, жертвна праця, запліднена „міццю духу“, „силою любові“ (Іван Франко) великої спільноти інтелектуальних сил здатна перемагати підступні дії, вигравати битву за мову і повсякчас записувати її нестерпні сліди „самостійно між культурні мови“.

Ми, галичани, повинні бути вдячні цьому мудрому і проникливому євреєві за глибоко людське розуміння наших справ і за такі його слова з цієї статті:

„...вона [мова.— О. С.] вмирає. Чи зникне остаточно, чи ще прокинеться й буйно розквітне — інше питання: адже не можна забувати, що українські мовляни живуть не лише в Росії, — а галицькі русини плекають свою мову, створюють нею літературу і не дозволять їй згаснути навіть тоді, коли останній Остапенко в Росії перехреститься на Євстафієва“.

Щоправда, і Галичина іншою стала, і мовна стійкість тут похитнулася. І про це також є факти в книжці (С. 37).

Окреме важливе питання, яке дослідниця розглядає, це лінгвістичний підхід до вивчення українсько-російської субмови. Професор називає українських „суржикознавців“, аналізує їхні праці, визначаючи внесок багатьох із них у вивчення проблеми, робить огляд праць західних славістів (російських, польських, німецьких, американських), показує їхні здобутки, виділяє слабкі моменти (С. 47—63).

Надзвичайно важливо для автора рецензованої книжки — встановити шляхи розрізнення поняття *білінгвізм* — *інтерференція* — *змішування мов*. Відповідно до класифікації Е. Гаугена, в ситуаціях поширення двох контактних мов дослідниця розрізняє 1) перемикання кодів, 2) інтерферен-

цію і 3) повну інтеграцію кодів. Лариса Масенко твердить — і має для цього всі підстави: „Якщо в свідомості носіїв координативного білінгвізму дві мовні системи співіснують автономно і це дає їм можливість попеременно вживати то одну, то другу мову [...], то в свідомості носіїв суржику відсутнє чітке розрізнення двох мовних систем, що спричиняє хаотичне змішування елементів обох мов“ (С. 64). Отже, усвідомлене й контрольоване володіння двома мовами (яке згодом стає автоматичним) усуває можливість вживання суржику, свідомість блокує процес стихійного змішування мов.

У теоретичному плані розставлено відповідні акценти. Однак мовна практика постійно постачає факти хворобливого стану мовлення окремих її носіїв, де не так легко діагностувати. Приміром, маємо порушення норми на рівні орфоєпії, які перераховує авторка, характеризуючи мову політиків. Це вимова А на місці ненаголошеного О; м'яка чи пом'якшена вимова твердих приголосних, оглушення дзвінких приголосних, невміння артикулювати український нескладотворчий [ў], додамо до цього горизонтальний тип мовлення, т. зв. хвилеподібне мовлення, яке виникає через невластиве для української мови скорочення складів та порушення типу наголошування — замість напружено силового, відчутний тільки силовий наголос.

Можливо, такі „зсуви“ в артикуляційному механізмі, у природній вимові результат не лише інтерференції, може, це невміння перемикає коди, „ремонтувати“ зламаний код, опанувати артикуляційним кодом? Адже витвір голосових зв'язок разом з іншими органами мовотворення — це не те саме, що творіння руки, яка пише і має змогу ще й редагувати. Мабуть, серед мовних гібридів, зокрема в усному варіанті, треба бачити якісь про-

міжні типи. А з авторкою слід погоджуватися в тому, що для досліджуваного явища — суржику важливим завданням лишається встановити критерії інтерферованого та змішаного мовлення. Досліді на багатому фактичному матеріалі, зокрема на польових текстах, допоможуть, на переконання Лариси Масенко, спростувати твердження про тотальне домінування суржику.

Рецензована книжка дає підстави стверджувати, що світло в тунелі все-таки можна розгледіти, з уваги хоч би на те, що, як свідчить опитування, серед різних соціальних верств у різних регіонах нашої держави *суржик трактують як непрестижний мовний гібрид* — і не тільки українці, а й опитувані росіяни. Отже, не лише зростає освіченість серед нашої людності, а й формується, навіть у багатьох стає стійким, відчуття естетики слова, до розуму приєднується вухо, яке вчиться чути красу людського слова, звуку.

Найважливіші положення.

1. Серед людності поширеним має бути переконання в тому, що мова — не лише засіб спілкування. Вона нерозривно пов'язана з культурою людини, свідомістю. Мова — символ державності і нашого буття у світі.

2. Мішане мовлення формує етномаргіналів, відбувається залучення до іншої культури, дуже поверхневе; це призводить до знекультурення людини, люмпенізації населення.

3. У мовленні частини людності, сформованої

в деспотичній системі, суржик тісно пов'язаний з брутальною лайкою. Це не тільки світоглядна і культурна убогість, а й соціальний цинізм його носіїв. Однак не кожна всяка перша-ліпша мовна помилка — це вже суржик.

4. Зупинити патологічне шкідництво, хворобливі мовно-культурні процеси денаціоналізації і соціальної деградації може лише мобілізація всіх інтелектуальних сил суспільства, що особливо важ-

ливо нині, коли державні структури усунулись від свого прямого обов'язку.

5. Ряд причин обумовив те, що центри міжособистісних і міжкультурних контактів переміщуються до Інтернету. Отже, першочергове завдання української інтелігенції — розширення в Інтернеті українського сегмента, що стане однією з важливих протидій свідомим русифікаторам.

Олександра СЕРБЕНСЬКА

Лідія Коць-Григорчук. Дипінті українських середньовічних ікон.— Львів: Вид-во „Літопис“, 2011.— 400 с.

Рецензована книжка — підсумок довголітньої і сумлінної наукової праці відомої української вченої, знавця чималої кількості мовознавчих і споріднених ділянок українознавства, проф. Лідії Михайлівни Коць-Григорчук. Видана вона солідно й бездоганно, навіть з естетичного погляду.

Лідія Коць-Григорчук — колишня студентка і вірна послідовниця відомого львівського мистецтвознавця Іларіона Свенціцького та близька співпрацівниця його доньки Віри, теж видатного мистецтвознавця, зокрема в ділянці сакрального мистецтва. Вона була вірною сподвижницею діяльності й особистою приятелькою внучки Івана Франка, Зиновії, разом із якою починала свою наукову працю під опікою відомого філолога Лукії Гумецької. Лідія Михайлівна закріплювала пам'ять про проф. Івана Крип'якевича, Івана Ковалика, Всеволода Ганцова і ряд інших визначних постатей української науки, у численних згадках та розвідках.

Л. Коць-Григорчук відіграла визначну роль і в створенні „Атласу української мови“ (1988), особливо його другого тому, де опубліковано 86 її карт. Слід також відзначити, що Лідія Михайлівна була редактором цього тому, проте у зв'язку з репресіями її прізвище викреслено. Відомі теж численні інші наукові праці Коць-Григорчук із мовознавства.

У рецензованій книжці матеріал згрупований професійно й доцільно, із широким науковим апаратом (примітки, пояснення скорочень, іменний покажчик, бібліографія використаних джерел). До текстів доданий альбом світлин описуваних ікон та написів на них (з палеографічними опрацюваннями), незвичайно дбайливо викінчених і старанно анотованих.

Тема праці вимагала від автора глибоких і широких знань не лише з мовознавства із широким розгалуженням його спеціальностей, а й з історії нашого народу, його церков та взагалі духовного життя, а ще й мистецтвознавства, релігійних течій та проблем тогочасної України і суміжних земель.

Мабуть, і сама назва опрацьовуваного предмету „дипінті“ не надто звична. Такі написи на ста-

ровинних іконах тривалий час були поза увагою мистецтвознавців. Попри те, Л. Коць-Григорчук виявила джерело відомостей про наше середньовічне культурне образотворче життя, постаті творців та місця постання творів, а також про розвиток мови, письменства, навіть форм письма, вживаних на нашій землі. Дас, наприклад, теж новий, такий важливий підхід до предмета студій, можливості слідкування за ранніми процесами проникання української живої мови у правданню церковнослов'янську. Автор підтверджує поширеність письменності тогочасної України (для кого ж були вміщені численні дипінті і на іконах сільських церков!?) і багато інших знахідок, цінних для пізнання наших духовних джерел давніх століть.

У книжці всі ці аспекти взяті до уваги на тлі описуваних тодішніх складних історичних культурних та релігійних відносин, що відбулося на ментальності, а тим самим і на творчості нашого народу, і тому вимагає точного наукового розгляду.

Довголітні студії автора, проваджені на основі розгляду написів на стародавніх іконах у численних львівських та інших, навіть закордонних музеях та церквах, давали їй можливість пізнання потрібних матеріалів студій „de visu“. Ці знахідки, підкріплені відомостями з доступних численних джерел, дали свої передбачені плоди. Ось у багатій бібліографії цього видання подані статті із українських, польських, російських, англійських джерел, а в бібліографіях при інших її виданнях (як-от „Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору“ видання Наукового товариства ім. Шевченка (Львів, 2002) також німецькі, білоруські, чеські, словацькі, французькі. Такі широкі горизонти знання давали авторів далекосяжні можливості порівнювати й узгоджувати різноманітні інформації, погляди та завершити ці здобутки добре обґрунтованими логічними висновками.

Автор вміло й переконливо полемізує із доточасними знавцями цієї широкої теми, наприклад, виводить початки українського друкарства від ді-

яльності маловідомого досі першодрукаря з України Степана Дропана майже на століття перед приходом Івана Федорова.

Точними науковими доказами заперечує Лідія Коць-Григорчук теорію польської дослідниці Яніни Клосінської про „карпатський (національно точно невизначений) регіон“ тогочасного мистецтва. Автор рецензованої праці включає це поняття у територію чисто українського творчого процесу.

Лариса Купчинська. Українські меценати Іванна і Мар'ян Коці: подарована колекція творів мистецтва XVIII—XX століть. Каталог.— Львів: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділення „Палац мистецтв імені Тетяни та Омеляна Антоновичів“, 2011.— 316 с., 125 кол. іл.

Каталог „Українські меценати Іванна і Мар'ян Коці...“, що вийшов друком у ЛННБ України, претендує на видання для професійного дослідження української образотворчості XVIII—XX ст.

Праця Л. Купчинської вирізняється фаховим рівнем наукової атрибуції, культурою подачі та оформленням представленого матеріалу. У ній вичерпно розглянуто колекцію творів мистецтва XVIII—XX ст., які подарували ЛННБ України українські меценати Іванна та Мар'ян Коці. В такому повному форматі ця збірка представлена вперше.

Праця складається із трьох частин: перша — у вигляді передмови — „Видатний подвижник національної культури“, друга — за свідчує опис збірки творів (каталог), та об'ємний розділ — „Вибрана бібліографія“. Це загальнонавчальна структура подачі матеріалу: вступна частина, біографічні довідки, якісно зроблені ілюстрації творів, великий розділ присвячений бібліографічним даним, що становлять основу теоретичної частини видання. Виділяємо як важливі матеріали у вигляді цитат про творчість художників і скульпторів, твори яких входять у пропоновану збірку.

Вступна частина присвячена меценатові, талановитій та непересячній особистості Мар'янові Коцю, пріоритет якого — всіма доступними засобами допомагати у справах, що пов'язані з українством. Це насамперед стосується громадської та видавничої діяльності, зокрема, йому належить ініціатива щодо підняття питання Голодомору в Україні на міждержавному рівні. Трагічним подіям історії українського народу 1921—1922, 1932—1933, 1946—1947 рр. присвячено низку видань: „Голод в Україні. 1946—1947 рр.: Документи і матеріали“, „Чорні жнива: Голод 1932—1933 років у Валківському та Коломийському р-нах Харківщини: (Документи, спогади, списки померлих)“, „Голодомори в Україні

Така книжка, як „Дипінті українських середньовічних ікон“ в українській науці, зокрема при широкому й синтетичному підході автора до нової, багатогранної теми, це справді новина й знакова подія. Її поява — ще один вияв нашої глибинної сили духа, непропащої за ніяких обставин. Вона дає скріплення нашої самовпевненості у невичерпних життєвих, етично-релігійних та інтелектуальних енергіях і потенціях, закладених у генах нашого етносу.

Леся ХРАПЛИВА-ЩУР

1921—1923, 1932—1933, 1946—1947: Злочин проти народу“ та ін. Підтримуючи наукові дослідження геноциду українського народу, М. Коць друкував збірники міжнародних конференцій, які відбувалися і в Україні, і за її межами.

У видавничій діяльності М. Коця окрему вагому рубрику займають видання, присвячені антології української музики: друкування музично-етнографічних збірників, нотних видань із українськими народними мелодіями, дослідження галицької професійної композиторської школи під назвою „Піонери музичного мистецтва в Галичині“

З. Лиська, наукові розвідки із рубрики — історії національної музики „Максим Березовський. Життя і творчість“ В. Витвицького, „Історія української музики“. Л. Корній, „Словник співаків України“ І. Лисенка та ін.

Мар'ян Коць був також видавцем і праць із образотворчого мистецтва: Соколюк Л. „Графіка Бойчуків“, Федорук О. „Микола Бутович: життя і творчість“.

Наприкінці 1990-х рр. М. Коць розпочав тісну співпрацю із Львівською науковою бібліотекою України ім. В. Стефаника. Його коштом здійснено реконструкцію будівлі на вул. Ковжуна, до бібліотеки подаровано 8500 примірників унікальних книжкових і періодичних видань

української діаспори, до фондів бібліотеки на постійне збереження передано мистецькі твори приватної колекції родини Коців. Це доволі велика колекція, яка представляє цікаву та різноманітну збірку, в яку увійшли імена відомих та малодосліджених українських художників XVIII—XX ст. Саме ця частина каталогу включає дослідницьку, наукову та популяризаційну працю Л. Купчинської.

В огляді колекції, яка зберігається у фондах бібліотеки, автор подає відомості про близько 70 художників і скульпторів. У колекції — твори

Т. Шевченка, Т. Копистинського, С. Васильківського, І. Труша, О. Кульчицької. У ній фігурують і такі представники національної мистецької культури, як О. Архипенко, Я. Гніздовський, О. Грищенко, Л. Гец, В. Кричевський, Е. Козак, О. Дядинюк, С. Литвиненко, А. Малюца, М. Черешньовський і багато інших. Розділ побудований за алфавітом прізвищ авторів, які супроводжують обширні статті-біографи з інформацією про їхні мистецькі здобутки. Тексти про авторів підсилюються висловами інших дослідників про творчість цих митців. Окремо слід підкреслити якісно підготовлені у каталозі репродукції творів, відзначена також їх техніка виконання. Кожна стаття-біограма супроводжується коротким резюме англійською мовою (переклад І. Дробіт). Дослідниці вдалося зібрати та впорядкувати об'ємний матеріал, який доповнює, конкретизує, аналітично характеризує окремі факти з життя та мистецьких надбань художників. У каталожній частині праці Л. Купчинська часто подає свою, авторську концепцію бачення та розуміння окремих сторінок творчої біографії того чи іншого митця, цікаві аспекти творчості.

Опрацьовуючи біографи художників і скульпторів, дослідниці трактує національні мистецькі досягнення в широкому історичному контексті. В побудові статей-біограм про авторів, твори яких входять у колекцію, авторка використовує тео-

ретичні засновки про постійну еволюцію мистецтва і його історичну обумовленість, про взаємодію різних об'єктивних і необ'єктивних процесів у творчості кожного митця в контексті високих параметрів образотворчого мистецтва. Л. Купчинська зуміла виявити найістотніше, що розкриває тяглість та безперервність мистецького поступу рідного народу, на яких би континентах його представники не проживали.

Вагомим надбанням цієї наукової праці є розділ „Вибрана бібліографія“. У ньому автор представила літературні джерела, присвячені творчості художників, роботи яких вміщені у каталожній частині. Це доволі великий перелік джерельних матеріалів. Щоправда, до представленої бібліографії маємо побажання: у літературних джерелах слід було залучити дослідження львівського науковця Ю. Ямаша, який, на наш погляд, найбільш ретельно вивчає творчість Івана Труша: „Труш малює Італію“ (2005), „Труш малює Каменяр“ (2008).

Каталог „Українські меценати Іванна і Мар'ян Коці...“ Лариси Купчинської є науково осмисленою, вартісно опрацьованою працею. Скрупульозне вивчення колекції та гарно виданий каталог дає можливість авторові продемонструвати збірку мистецьких творів ЛННБ України як вагому джерельну базу для глибших наукових досліджень.

Ірина ГАХ

Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu / Oprac. Andrzej Kaszlej.— Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2011.— 335 s., 32 il. (Inwentarze rękopisów Biblioteki Narodowej. 2)

Книжка присвячена описові рукописної збірки бібліотеки Перемишльського греко-католицького капітулу, яка тепер зберігається в Національній бібліотеці у Варшаві. Ці рукописи містять цінну інформацію з історії Перемишльської єпархії Православної та Унійної (Греко-Католицької) церков від пізнього середньовіччя і до початку XX ст., а також є джерелом дослідження багатьох питань історії України зазначеного часу. Левова частка колекції — це кириличні рукописні книги релігійного змісту, які становлять найбільший масив таких рукописів у Польщі. Серед них одна з найцінніших у кодикологічному та мистецькому аспектах пам'яток слов'янської писемної спадщини — Євангелія тетр або „Перемишльське Євангеліє“ XIV ст., а також важливі три Октоїхи, Апостол та Євангелія тетр з XV ст. Крім книжок, у колекції містяться документи. Значна частина документів бібліотеки Перемишльського капітулу писана латинською, німецькою та польською мовами, серед яких одинадцять опрацьованих конволютів XII—XIV ст. із монастиря цистеріанців Рейні поблизу м. Граца в Австрії, та одна з найдавніших пам'яток польської мови — „Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa“ (поч. XVI ст.).

У Вступі (С. 7—27) до „Інвентарю...“, який поділений на кілька тематичних розділів, його упорядник, науковий співробітник Відділу рукописів

НБ у Варшаві Анджей Кашлей, висвітлює історію бібліотеки Перемишльського капітулу, робить спробу упорядкувати відомості про неї. Спершу він приділив увагу питанню шляхів її поповнення. Основою збірки стали книги і рукописи Перемишльської православної унійної катедри (642 томи), яка згодом поповнювалася приватними книгозбірнями, подарованими діячами Греко-Католицької церкви XVIII—XIX ст. (деканом Онуфрієм Кабаєвичем (147 томів), єпископом Іваном Снігурським (2 096 томів, 1833 р.), каноніком Іваном Лаврівським (14 139 томів, 1846 р.), єпископом Юліаном Пелешем (391 том і 10 рукописів) та ін.). У ній також зберігаються менші за обсягом книжкові і рукописні колекції приватних осіб та установ. Бібліотека значно збільшилася на зламі XIX—XX ст., коли за вказівкою єпархіяльних властей у парафіях Перемишльської єпископії цілеспрямовано виявляли і передавали до неї друки, рукописи, ікони та інші предмети релігійного вжитку. Наприкінці 1930-х рр. книгозбірня налічувала приблизно 35 000 томів.

У поле зору упорядника також потрапив процес інвентаризації бібліотеки, який здійснювали кустос капітулу Тома Полянський (1846), о. Антін Добрянський (1852), о. Антін Петрушевич (1858), канонік капітулу Мирон Подолинський (бл. 1900) та невідомий бібліотекар кінця XIX — початку

XX ст. У Вступі йдеться також про справу розпорошення фондів бібліотеки після Другої світової війни. Із закриттям Греко-Католицької церкви рухоме і нерухоме майно Перемишльської єпархії передано Римо-Католицькій церкві. 1947 р. поділ бібліотеки здійснили працівники НБ у Варшаві. У її збірках залишилося бл. 850 томів, у т. ч. 210 кириличних книг. Бібліотека Католицького університету в Любліні отримала 11 775 томів. 142 стародруки і щонайменше 27, виданих після 1800 р., зберігаються у бібліотеці Національного музею Перемишльської землі, а також невелика кількість у книгозбірнях Товариства приятелів наук у Перемишлі (7 позицій) та Державного архіву (13 стародруків). Майже всі рукописи бібліотеки Перемишльського капітулу, за незначними фрагментами, які залишилися у наукових установах Перемишля (Державний архів, Національний музей Перемишльської землі), перевезено до Національної бібліотеки у Варшаві (735, із них 542 кириличні).

Окремий тематичний сюжет Вступу А. Кашлей присвятив описові рукописів перемишльської бібліотеки у Національній бібліотеці у Варшаві в другій половині 1950 — на початку 2000-х рр., їх переміщення у 1951 і 1957 рр. в межах бібліотеки і до Головного архіву давніх актів, інвентаризації (інвентарі та каталоги церковнослов'янських рукописів о. Івана Балика 1950-х рр. (опубліковані 1974 р.), Олександра Рогова 1969 р., Ярослава Шапова 1976 р., Юрія Ясіновського 1996 р., Галини Малиніної та Олександра Наумова 2004 р.). Останній інвентар під назвою „Rekopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce. Katalog” став основою для опису кириличних рукописів А. Кашлем у цьому „Інвентарі...” У 2008 р. усім документам бібліотеки Перемишльського капітулу надані постійні інвентаризаційні номери (11801—12494), отож їх відтоді налічується 725 справ у 753 томах.

Безпосередньо „Інвентар...” (С. 33—287) рукописів поділений на тематичні групи. Центральне місце відведено богослужбовим книгам, які упорядковані за типологічною ознакою: Євангелії, Псалтирі, Апостоли, Мшали, Євхологоні, Служебники, Требники, Часослови, Тріоди (Квітні і Пісні), Октоїхи, Ірмологіони, Мінеї, Устави, Прологи, Акафісти, Молитовники, Гомілеарії, Збірники (літургійні, гомілетичні, агіографічні), Пом'яники. Також інвентаризовані метрики, книги церковних братств, теологічні та догматичні трактати, підруч-

ники і конспекти з філософії, медицини та права, історична і політична *miscellanea*, матеріали церковного характеру, діловодні документи та листування консисторії і духовних осіб Перемишльської єпархії, полемічна література, літературні твори, мовні підручники та *varia*. Перед кириличними книгами подано опис згаданих 11-ти середньовічних різних документів і рукописних кодексів, які потрапили до бібліотеки Перемишльського капітулу від Івана Лаврівського.

У межах кожної тематичної групи рукописи розміщено в хронологічному порядку. Книги церковних братств (43 книги) та метричні книги (29 справ) упорядковані за алфавітом назв населених пунктів (парафій), у яких були створені. Серед матеріалів першого типу — книги братств церков другої половини XVII—XVIII ст., зокрема таких населених пунктів, як Городло, Гусятин, Дрогобич, Куликів, Перемишль, Сокаль, Яворів, Ярослав. За мовною ознакою рукописи в „Інвентарі” не поділено, а отже, кириличні та латинські рукописи не становлять окремих груп.

„Додаток” (С. 289—293) включає 22 справи, передані з Відділу рукописів Національної бібліотеки до Відділу давніх друків бібліотеки (2 справи) та Головного архіву давніх актів у Варшаві (20 справ).

Опис рукописів у „Інвентарі...” містить лише головну інформацію про нього. Він складається з таких елементів: номер Національної бібліотеки у Варшаві та формат, мова, час створення, кількість аркушів і сторінок, розмір, оправа, автор і назва, короткий виклад змісту, стан збереження, оздоблення, походження (proweniencja, відомості про місцевість та ім'я попереднього власника), давні справи, бібліографія, номер мікрофільму. Збірка рукописів мікрофільмована.

До „Інвентарю...” додано бібліографію (С. 295—297), перелік осіб та інституцій (С. 298—304), перелік назв власників (осіб та інституцій) та місцевостей (С. 305—311), у яких колись зберігалися рукописи, хронологія документів (С. 312—313), перевідні таблиці справ (С. 314—333) та список ілюстрацій (С. 334—335). Перед „Інвентарем” подано список умовних скорочень (С. 29—30) та зміст (С. 31—32).

„Інвентар...” має на меті удоступнити інформацію про рукописну збірку бібліотеки Перемишльського капітулу, звернути увагу дослідників на малознані документи, які там зберігаються, а тому він стане корисним для українських філологів, істориків, істориків Церкви, істориків мистецтва.

Андрій ФЕЛОНЮК

Літопис Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького.— [Львів], 2011.— № 8 (13).— 200 с.

Видання поділене на два тематичні блоки: історію музею як інституції і наукові дослідження про пам'ятки, що зберігаються у колекції.

Перший тематичний блок охоплює рубрики, присвячені сучасності і минулому. У першій рубриці редакторки часопису О. Біла та А. Забитівсь-

ка подали річний науковий звіт і хроніку мистецьких подій 2010 р., звернувши окрему увагу на виставку „Посвята митрополитові Андрею”. Друга рубрика присвячена історії музею. В ній опубліковано закінчення ґрунтовної розвідки Д. Посацької про втрати, які зазнали фонди музею у воєнні і повоєнні роки. Як додаток, подані копії документів про пограбування Національного музею органами МДБ та іншими структурами окупаційного режиму.

Третя рубрика — найбільша за обсягом, вона включає наукові дослідження на основі збірок музею. Рубрика розпочинається двома статтями про ікони Юрія Змієборця зі сіл Станіли та Старого Кропивника. Хоча ці ікони відомі, проте вміщені дослідження відкривають їх по-новому. М. Гелитович, порівнюючи обидва твори, вказує на відмінності між ними й пропонує погляд, що ікона зі Старого Кропивника є пізнішою реплікою ікони зі Станіли. Друга стаття про ці ікони авторства М. Друль висвітлює результати фізичних обстежень пам'яток: порівнюються ґрунти, пігменти, фотографії у рентгенівських та інфрачервоних променях. Також опублікований висновок Київської радіовуглицевої лабораторії щодо датування дощок ікон. Усе це дуже важливе для атрибуції і встановлення, а також впливає на підходи до датування й інших найдавніших галицьких ікон, цінність яких полягає не лише у старовині як такої, але часто загадковості й оригінальності зображень.

Про одну з таких загадок мовить-ся в статті М. Цимбалісти, а саме ікону св. Параскеви зі с. Ісаїв. Автор зазначає, що ця ікона виділяється, по-перше, тим, що клема лише з одного боку, а по-друге, у сценах страждань святої немає зображень катів. Вона робить ремарку про західні іконографічні джерела деяких елементів у цій іконі. Можливо, це ключ до пояснення згаданих особливостей.

Р. Косів пропонує дослідити дві ікони з с. Лопушанки-Лехнової, намальовані у 1680-х рр. одним

майстром. Особливо цікава аргументація датування ікони Покрови Богородиці на основі історичного напису, в якому чітко проступає конфесійна свідомість тогочасних парафіян Перемишльської єпархії.

С. Зінченко опублікувала статтю, яка важлива і цінна не лише для дослідників рукописів, але і для історії колекціонерства як феномену культури. Йдеться про збірку євангелій у фондах Національного музею у Львові, яка налічує 209 справ.

Стаття О. Жеплинської про творчість Олександра Скрутка — наукове відкриття, оскільки про цього художника досі були лише поодинокі згадки, які не відповідають масштабів його таланту. Автор на основі публікацій у галицькій періодиці кінця XIX — початку XX ст. виявила десятки невідомих фактів з життя художника. В статті також подано аналіз творів О. Скрутка.

О. Семчишин-Гузнер у своїй статті пише про таке важливе явище з погляду історії культури, як копіювання творів відомих майстрів. Воно вивчається на прикладі копій, які малював Модест Сосенко для митрополита Андрея Шептицького. Мовиться про такі полотна, як чотири апостоли Дюрера чи автопортрет Рембрандта.

Відомий львівський мистецтвознавець Л. Волошин публікує захопливу оповідь про представника школи Олексі Новаківського Михайла Кміта.

Далі в Літописі подано дві публікації, присвячені листуванню. З. Грушовець опублікувала листи Михайла Мороза до Олексі Новаківського, Л. Кость та О. Семчишин-Гузнер — листи Олени Кульчицької до Андрея Шептицького та Ірини Добрянської в період Другої світової війни.

А в своїй розвідці про маловідомий жанр творчості відомого українського графіка Леопольда Левицького — листівки, О. Жмурко цікаво проаналізувала символіку образів цих творів.

Назар КОЗАК

Н. Е. Кунанець. Бібліотечна справа на західноукраїнських землях (XIII ст.—1939 р.): консолідований інформаційний ресурс.— Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011.— 448 с.

У рецензованій монографії Наталії Кунанець вдалося вперше об'єднати розрізнені відомості про розвиток та функціонування бібліотек, що діяли з кінця XIII ст. — до 1939 р. у західноукраїнському регіоні як важливих соціальних інститутів, які сприяли розвитку наукової і педагогічної думки, здійснювали інформаційне забезпечення низки наукових інституцій і навчальних закладів.

Наукове видання містить ґрунтовний аналіз діяльності, еволюції бібліотечно-інформаційних ресурсів, що формувалися на західноукраїнських

землях у зазначений історичний період. Автор з'ясовує роль і місце бібліотек у соціально-комунікаційному середовищі досліджуваного періоду, процеси переосмислення національних культурних цінностей як джерела нових ідей сьогодення, запозичення певних комунікаційних моделей впливу на різні групи та профільні осередки користувачів, розширення спектра послуг із документо-інформаційного забезпечення національної освіти, науки, а водночас практики в умовах інтенсивного розвитку соціальних комунікацій сучасного інформаційного суспільства.

В надбаннях української науки досі немає комплексних системних досліджень, які б розкривали загальні тенденції, трансформаційні зміни функціонування та специфіку формування бібліотечно-інформаційних фондів у західноукраїнському регіоні, з додатком їх аналізу впливу на розвиток регіону в контексті еволюції системи документних комунікацій. Ця проблема історично сформувалася як наслідок неправильного трактування та оцінок цього періоду розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів у радянській бібліотекознавчій історіографії. Нині немає методик досліджень історії бібліотек як комунікаційних структур суспільства зазначеного історичного періоду, залишилися поза увагою науковців багато аспектів функціонування бібліотек як соціального явища, що забезпечували кумуляцію та використання книжок, які містять нагромаджені в процесі розвитку людства знання. У цьому контексті високу наукову цінність, пізнавальне і практичне значення має поглиблений аналіз історії створення бібліотечно-інформаційних ресурсів у західноукраїнському регіоні, в контексті формування соціальної пам'яті народу та соціокультурних трансформацій суспільства.

Книжка складається із дев'яти розділів, які висвітлюють різні аспекти діяльності бібліотек.

У першому розділі „Організаційні та методичні засади діяльності бібліотек на західноукраїнських землях. Фахова освіта” поданий аналіз можливостей здобуття фахової освіти на західноукраїнських землях та концептуальні засади функціонування книгозбірень означеного періоду. У бібліотеках працювали талановиті, високоосвічені співробітники, з широким спектром зацікавлень. Більшість із них згодом стала відомими діячами науки і культури. У Галичині цього історичного періоду не було навчального закладу, який готував би фахових бібліотекарів. Співробітники книгозбірень завдяки високому рівню освіченості інтуїтивно визначали напрями розвитку бібліотек, засади раціонального розміщення фондів та створення каталогів, напрями вдосконалення обслуговування читачів. Значного розвитку бібліотекознавство у Галичині набуло завдяки науково-методичним опрацюванням когорти ентузіастів, які, досліджуючи стан розвитку бібліотечної справи у світі, проєктували його на галицький менталітет і таким способом створювали посібники (переважно публікували їх у пресі), які ставали „керівництвом до дії” для багатьох поколінь бібліотекарів, а подекуди не втратили своєї актуальності і сьогодні.

У другому розділі „Бібліотеки монастирів та братств” розглядається поступальний розвиток монастирських бібліотек, які з перших років свого становлення органічно включилися у релігійні, культурні, соціальні, економічні і політичні процеси, тобто соціально-комунікаційні процеси регіону різних рівнів. Їхня культурна місія зумовлена гуртуванням навколо них освічених людей, заснуванням при монастирях скрипторіїв, друкарень та шкіл.

Третій розділ „Бібліотеки вищих навчальних закладів” містить аналіз інформації з історії книгозбірень, що забезпечували супровід навчального процесу у світських та теологічних вищих навчальних закладах.

У четвертому розділі „Бібліотеки товариств” поданий ґрунтовний аналіз інформаційних надбань діяльності бібліотек найважливіших наукових об'єднань, в яких зосереджувалися наукові сили цього регіону, формувалися наукові школи та теоретичні засади багатьох досліджень. Автор підкреслює, що розгортання бібліотек різноманітних товариств було вагомою віхою бібліотечно-го соціуму західноукраїнських земель, оскільки творча інтелігенція відчувала потребу у створенні осередків, навколо яких могла б гуртуватися. Однією із ділянок праці майже всіх наукових товариств, незалежно від напрямів роботи, була розбудова власних книгозбірень, якою користувалися його члени. Прикладом може слугувати НТШ.

П'ятий розділ „Педагогічні бібліотеки” містить аналітичний виклад діяльності провідних та дрібних педагогічних бібліотек регіону. Історія педагогічних книгозбірень України є одним з найменш вивчених питань історії бібліотек та бібліотечної справи. Інформація, яку зібрав автор із величезної кількості невеличких інформаційних повідомлень, дала змогу скласти цілісну картину діяльності педагогічних книгозбірень.

У шостому розділі „Бібліотеки установ” подано опис одинадцяти бібліотек, у т. ч. бібліотек Національного музею у Львові, Природознавчого музею ім. Дідушицьких, „Студіону”, Народного дому, Ставропігійського інституту, Національного закладу ім. Осолінських.

У сьомому розділі „Студентські бібліотеки” розглянуто діяльність студентських бібліотек як унікального явища в бібліотекознавстві України. Такого виду книгозбірні діяли лише на західноукраїнських землях і створювалися на громадських засадах студентськими спілками і громадами.

Восьмий розділ „Концептуальні засади формування фондів приватних бібліотек на західноукраїнських землях” засвідчує еволюцію бібліофілства. Серед розглянутих питань діяльність видатних особистостей та формування їхніх приватних бібліотек.

Дев'ятий розділ „Бібліографічний показник „Бібліотечна справа у Галичині”: консолідований інформаційний продукт” подає відомості про підготовку видання бібліографічного показника „Історія бібліотечної справи у Галичині” у двох версіях — на паперовому носії та мультимедійному контенті в середовищі Microsoft Access, що передбачає об'єднання кількох способів подачі інформації — тексту, нерухомих зображень (малюнки та фотографії), рухомих зображень (мультимедіація та відео) і звуку (цифровий), в інтерактивний інформаційний продукт. Використання інформаційних технологій консолідованої інформації під час створення цього інформаційного продукту дало змогу здійснювати високоякісний пошук, упорядкування і вибірку, порівняння інформації; збереження й опрацювання великої кількості інформації.

Вивчаючи й аналізуючи історію бібліотек Львова у ХІІІ — на початку ХХ ст., автор дійшла висновку, що соціально-економічний розвиток регіону, динаміка еволюції наукових знань надзвичайно позитивно вплинули на поступальний розвиток книгозбірень різних типів і спрямувань.

Н. Кунанець також підкреслює, що в умовах бездержавності та фінансової скрути українцям вдалося створити низку унікальних наукових

книгозбірень, фонди яких у складі сучасних бібліотечних інституцій стали національним надбанням України.

Володимир ГРИЦИК

Олег Шаблій. Село на золотому Поділлі: Земля і люди.— Львів: Аверс, 2011.— 712 с.

Книжку д. чл. НТШ Олега Шаблія „Село на золотому Поділлі...”, яка вийшла нещодавно, можна назвати сучасним краєзнавчим твором як за формою, так і змістом.

Наукові основи національного краєзнавства обґрунтував наприкінці ХІХ ст. І. Франко у розвідці „Галицьке краєзнавство”. Він писав: наука про рідний край — краєзнавство „дає змогу докладно ознайомитися зі своїм краєм і усією Батьківщиною, з її географічним положенням, ґрунтами, кліматом, шляхами, містами, людьми, суспільним устроєм, історією, пам'ятниками та ін. [...] Перша прикмета національної освіти — знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу і відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого і об'єднаного організму”¹.

Отже, крім пізнавального, краєзнавство виконує і важливу виховну, патріотичну функцію. Про це ще у ХVІІІ ст. наголошував Григорій Сковорода: „Пізнай свій край.., себе, свій рід, свій нарід, свою землю,— і ти побачиш свій шлях у життя...”

Думку Г. Сковороди щодо краєзнавства осучаснив італійський філософ і релігійний діяч Л. Стурцо. Він відзначив, що „людина прив'язана до землі, її життя — локальне; людина їздить по світу, але її пов'язаність зі своїми почуттями, звичками, інтересами, ніколи не обривається, все це укорінене в місці походження: дім, сусіди, краєвид, рідні, приятелі, друзі і навіть вороги — все це малий світ, який формує в нас [...] великий світ [...] — від окремого селища до цілої нації”².

Саме „від свого села до цілої нації”, точніше — від рідного села — Курівців і до всього Західного Поділля — охоплює єдиним поглядом цей історико-географічний простір автор названої монографії. Розповідь базується на добротному архівному матеріалі (ЦДІА України у Львові, Національний музей ім. Митрополита А. Шептицького у Львові; архіви Тернополя, Києва, Зборова), публікаціях із бібліотек України, Польщі, Канади та США. Автор широко цитує ці джерела, що робить його висновки достовірними. Видання — науково-популярне.

Книжка складається із семи великих розділів: 1) Походження села; 2) Географічне довкілля села і околиць; 3) Історичні особливості розвитку села; 4) Людність; 5) Церква. Освіта. Культура; 6) Вихідці з села; 7) Ad Fontes: спогади, розповіді. Кожен

розділ багатий на фактичний матеріал, роздуми автора, теоретичні узагальнення. Зміст розділів впливає з їх назв. Виділимо особливості деяких із них.

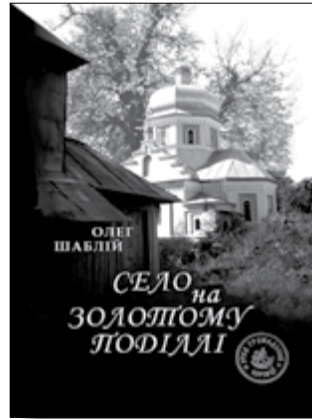
У першому розділі О. Шаблій досліджує етимологію назви с. Курівці. Спираючись на дослідження філологів-топонімистів (О. Купчинського, Д. Бучка М. Худаша), автор трактує назву „Курівці” як відпатронімну (за прізвищем чи прізвиськом засновника поселення). За даними архівів, О. Шаблій з'ясував, що першим власником земель розташування села був великопольський генерал Гурка, і дійшов висновку, що сама назва — це номінація підданих Гурки — Гура — Кура. Отже, людей цього Кура називали курівці (подібно, як людей Нестора — несторівці, Середи — серединці і т. ін.). Так, поєднуючи лінгвістичний, історичний та географо-картографічний підходи, автор висуває гіпотезу про приблизну дату заснування села — 1540 р. (тоді ж був заснований Тернопіль).

Багатий фактами і процесами розділ „Історичні особливості розвитку села і околиць” (С. 91—296). Розгляд ведеться з опису часів палеоліту і закінчується характеристикою подій та процесів Помаранчевої революції. Заслугує на увагу великий параграф про перебування у селі у травні 1898 р. І. Франка з Лесем Мартовичем. Чи не вперше публікується лист селян-радикалів до І. Франка з вибаченням за невдачу його обрання до віденського сейму.

Як своєрідний „паралельний світ”, описує автор розбудову і функціонування залізниці Львів — Тернопіль — Київ, що перетнула село з заходу на схід 1872 р., та економічні, соціальні і навіть екологічні наслідки цього на той час індустріального феномену в аграрному краї.

А період від 1939 р. до нашого часу автор відтворив великою мірою з урахуванням власних спогадів та розповідей сучасників. Інформаційно цікавою є складена автором картосхема місць загибелі односельців на фронтах Другої світової війни: мало не всі вони поклали голови у Пруссії та „республіках” Балтії — там, де опір нацистів був найбільшим і куди „доблесне” радянське командування погнало новобранців 1944 р. як гарматне м'ясо.

Великий і багатий фактами розділ „Церква. Освіта. Культура” (С. 363—512), який О. Шаблій

¹ Франко І. Я. Галицьке краєзнавство // Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1986.— Т. 46, кн. 2.— С. 116.

² Цит. за: Пахльовська О. В дорозі до світогляду // День.— 2009.— № 231.

написав на основі матеріалів візитацій єпископа М. Шадурського (1732, 1761), висвячення священників єпископом Й. Шумлянським, шематизмів Львівської консисторії, праць о. Д. Блажейовського, парафіяльних метрик та ін. Автор у своїй монографії також висвітлив драматичну боротьбу за відновлення у селі парафії Греко-католицької церкви у 1891—1898 рр. Тоді й у пізніші роки боротьби за церкву відбулося становлення громади як самостійного духовного цілого. Те саме стосується формування новітнього інституту школи та шкільництва у селі та й у Галичині загалом. У праці автор розкрив багатовимірний феномен інституту „Просвіти“, наголосивши на її вагомій ролі у розвитку загальної та аграрної культури селянина і кооперативних начал у виробництві і соціальному житті громади.

У монографії О. Шаблій опублікував і фахово проаналізував значний етнографічний матеріал села, зокрема його фольклор: пісні, в т. ч. коломийки і співомовки, приказки і прислів'я, а також особливості говірки села. Заслужують на увагу вперше описані в с. Курівцях етнографом О. Роздольським п'ять оригінальних пісень.

У розділі „Вихідці з села“ подано життєві і творчі життєписи близько тридцяти осіб. З-поміж них відомий артист М. Бенцаль, політичні діячі — чільні функціонери ОУН Ганна та Ярослав Чеме-

ринські (останній розстріляний НКВС у в'язниці на Лонцького у червні 1941 р. і тепер проходить процес беатифікації), а також учених, учителів, лікарів, інженерів тощо.

Монографія свідчить, що наше галицьке село пройшло багато щаблів самовиживання і самоорганізації. Протягом багатьох століть воно витримало важкі випробування війнами, чужинецькими окупаціями, морами і не менш жорстокими панщиною та колгоспною неволею. Хоч у ХХ ст. його населення зменшилось майже наполовину, закладений в ньому генетичний і ментальний потенціал переконують нас у незнищенності українського духу і прагнення волі. Книжка Олега Шаблія підтверджує цю думку.

Рецензоване видання ошатно оформив художник Федір Лукавий. Книжка багато ілюстрована оригінальними, нерідко унікальними фотографіями (в т. ч. кольоровими), схемами, картами. Вона містить іменний покажчик (приблизно 1000 прізвищ), п'ять додатків, у т. ч. словник вживаних у селі слів, запозичених з польської та німецької мов. Книжка призначена для краєзнавців, учителів та учнів старших класів, студентів, істориків та географів, журналістів, тих, хто цікавиться рідним краєм.

Ольга ЗАСТАВЕЦЬКА

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, АКАДЕМІЇ

4 лютого — 6 жовтня 2011 р. Український вільний університет у Мюнхені відзначав своє 90-ліття. Подаємо коротку хроніку основних заходів, присвячених ювілеєві Університету.

УВУ засновано на початку 1921 р. у Відні, відтак цілком природно, що ювілейні урочистості розпочалися саме в австрійській столиці. **4 лютого 2011 р.** на будинку Австрійського товариства архітекторів та інженерів встановлено меморіальну таблицю з написом німецькою, українською і англійською мовами: „У цьому будинку 17 січня 1921 р. засновано Український Вільний Університет“. В урочистому відкритті меморіальної таблиці взяли участь посол України в Австрії Андрій Березний, проф. Гайнц Брандль, голова Австрійського товариства архітекторів та інженерів, ректор УВУ Іван Мигул, о. Тарас Шалага, парох церкви св. Варвари, представники УВУ та австрійських наукових кіл, українська громада Відня. 5 лютого 2011 р. відбулася урочиста академія в Посольстві України в Австрії під головуванням посла-ника-радника Посольства України в Австрії Василя Кирилича, у якій взяли участь посол А. Березний, який, привітавши УВУ з ювілеєм, виголосив також лист-вітання від Міністерства закордонних справ України, ректор УВУ І. Мигул, колишній ректор УВУ Альберт Кіпа, який зачитав привітання від свого попередника Леоніда Рудницького, а проф. Микола Шафовал у своїй доповіді наголосив на значенні віденського періоду в історії УВУ.

Відзначення ювілейних урочистостей у Мюнхені розпочалося **8 лютого 2011 р.** святковою академією у приміщенні „Кардинал-Вендель-Гаус“, на якій серед понад півтисячі гостей були присутні Є. Роде, віце-президент Баварського парламенту, К.-Г. Гофман, президент Баварської академії наук, кардинал Ф. Веттер, представники дипломатичних і консульських корпусів, акредитованих у Німеччині та Австрії, професори німецьких та австрійських університетів, делегація Львівського національного університету на чолі з ректором І. Вакарчуком, професори, студенти і випускники УВУ, українська громада Мюнхена. Центральною подією свята стало вручення почесного доктора УВУ проф. І. Вакарчукові, який виступив із доповіддю „Пам'ять і повторюваність подій“. Слово про І. Вакарчука виголосив проф. УВУ о. д-р Борис Гудзяк, ректор Українського католицького університету у Львові.

У жовтні 2011 р. ювілей УВУ відзначено в США. Перша конференція в Америці, присвячена 90-літтю УВУ, відбулася 1 жовтня 2011 р. у приміщенні Посольства України у Вашингтоні з участю посла України в США Олександра Моцика, президента Світової ради Наукового товариства ім. Шевченка, ректора УВУ в 1998—2003 рр. Л. Рудницького, президента УВАН у Нью-Йорку, ректора УВУ в 2003—2007 рр. А. Кіпи, новообраного ректора УВУ Ярослави Мельник, провідників українських громадських організацій США, представників української діаспори Америки. Конференція проведена під головуванням федерального судді США, професора УВУ Богдана Футея. У приміщенні Посольства України, як і в інших містах США, де відзначали ювілей УВУ, була відкрита тимчасова виставка видань УВУ

(наукові записки й збірники, монографії, підручники і скрипти, альбоми мистецтва, серед них альбоми скульптура Григорія Крука, 100-ліття якого припадає на цей рік і ювілей якого УВУ відзначив виставкою в Мюнхені, у приміщенні УВУ на Barellistrasse, 9-A).

6 жовтня 2011 р. ювілей УВУ відзначався у Філядельфії, у Товаристві „Свята Софія“, голова якого акад. Л. Рудницький провадив ювілейну академію. Урочистий вечір молитвою та вітанням від представників духовенства та чернецтва Філядельфійської архієпархії відкрив Преосвященний Стефан (Сорока). Вітання від осередку НТШ у Філядельфії зачитав його голова д-р Ярослав Заліпський, від УВАН — А. Кіпа. Доповідь про історію УВУ виголосила Я. Мельник. Зі спогадами про УВУ виступили д-р Олександр Лужницький, д-р Ігор Мірчук, Осип Рожка, Ірина Іванкович-Бложинська, д-р Наталія Пазуняк і д-р Петро Клюк.

Наступна конференція відбулася **8 жовтня 2011 р.** в НТШ у Нью-Йорку. Ювілейні урочистості відкрив президент НТШ Америки д-р Орест Попович, який підкреслив, що УВУ — це не лише наша історія, не менш важлива присутність Університету в українському науковому світі сьогодні. Вів конференцію д-р Андрій Шуль, випускник УВУ. Він зачитав ряд вітань, які надійшли учасникам конференції, зокрема від єпископа-емерита Василя Лостена, політолога Збігнева Бжезінського, д-ра Олександра Панченка, д-ра Володимира Рака (вітання від постійного представника України в ООН, посла Юрія Сергєєва зачитала перший секретар представництва Ганна Пророк), також підкреслив, що „сєнс відзначення 90-річчя УВУ — це не сухий абстракт, а жива, активна, будуюча дійсність“. Про УВУ як про „чудо безперервної тягlosti в українській академічній науці“ йшлося в доповіді акад. Л. Рудницького, а також у слові проф. А. Кіпи, про інсинуації на адресу професорів УВУ від радянського режиму — у виступі д-ра Аскольда Лозинського, колишнього президента Українського конгресового комітету Америки і Світового конгресу українців, про Фундацію УВУ, її історію і діяльність, спрямовану на підтримку УВУ — у виступі голови Фундації УВУ маг. Теодора Воляника й у слові І. Буртика. Насамкінець Я. Мельник, висвітливши основні етапи історії УВУ, згадала слова І. Мірчука, мовлені з нагоди 35-літнього ювілею УВУ, які не втратили актуальности й дотепер: „Український Вільний Університет — це неповторне явище, це великий здобуток нашої нації. Маленький вогник, засвічений фанатиками української науки, групою вчених і журналістів [...] у Відні, не згасає й сьогодні. Наш свяятий обов'язок передати його — цей незгасимий смолоскип української науки — дальшим поколінням“. Передати, відповідаючи на виклики часу, зберігаючи, з одного боку, пріоритети, освячені національною традицією, з другого боку, враховуючи потребу вписання їх у контекст сучасного глобалізованого світу.

Ярослава МЕЛЬНИК

22 жовтня 2011 р. після Загальних зборів крайового НТШ Е, що відбулися 2 квітня 2011 р. у Сарселі (Франція), і обрання нової управи — голови С. Дуніковського (див. Вісник НТШ, 2011, № 46, с. 10), за-уважене певне пожвавлення у науково-організаційній і науково-дослідницькій праці Товариства. Відтоді і протягом усього 2011 р. організовано три засідання (інформація на кінець 2011 р.), кожне з яких репрезентувало порядок денний і окремі проекти праці на найближчий час. У них, крім наукових і видавничих питань, йшлося про ремонт будинку, який для Товариства після Другої світової війни придбав єпископ І. Бучко, і його утримання, про додаткову кодифікацію бібліотечного й архівного фондів Бібліотеки НТШ Е. На третьому засіданні управи Товариства, яке відбулося 22 жовтня 2011 р., обговорювались питання про підсумки дня „відкритих дверей“, що відбувся 8 жовтня 2011 р. у приміщенні НТШ в Сарселі; упорядкування членства НТШ Е; працю над проектом співпраці з Інститутом філології і масової комунікації Університету „Україна“; створення Комітету з підготовки скороченої енциклопедії українства французькою мовою; функціонування сайту НТШ і постійне наповнення його новою інформацією та інші поточні справи. Виголошені дані згідно з Протоколом № 3 засідання НТШ Е 22 жовтня 2011 р., підготовленого М. Довгалюком.

Редакція

27—28 жовтня 2011 р. в Івано-Франківську проходили другі „Бабенківські читання“ — традиційна науково-практична конференція, присвячена пам'яті акад. Георгія Бабенка, який створив наукову школу мікроелементології. Організували конференцію Івано-Франківський національний медичний університет та Івано-Франківський осередок НТШ.

Стан здоров'я населення великою мірою визначається поступленням в організм макро- та мікро-елементів, які відіграють важливу роль у біохімічних процесах, підтриманні гомеостазу та адаптації до впливу чинників зовнішнього середовища. Дефіцит есенціальних елементів і надмірне поступлення сполук важких металів зумовлює порушення метаболічних процесів в організмі людини та розвиток патологічних станів. У зв'язку з цим актуальна проблема розробки та впровадження доступних методів визначення рівня хемічних елементів у біологічних субстратах, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між вмістом елементів та станом здоров'я. Саме такий головний акцент читань, проведених на базі Івано-Франківського національного медичного університету.

У конференції взяли участь учені з Росії (головний співробітник Інституту токсикології РАМН, проф. А. Скальний, директор Інституту біоелементології ФДОУ ВПО Оренбурзького державного університету, проф. В. Демидов, директор Центру біотичної медицини, член правління Федерації європейських товариств із вивчення мікроелементів та мінералів, проф. М. Скальна) та України. Зареєстровано 176 учасників, програма конференції складалася з 27 доповідей.

У рамках конференції 28 жовтня започатковано проведення школи біоелементології для молодих вчених, з лекціями виступили професори А. Скальний, В. Демидов, М. Скальна.

Матеріали конференції опубліковані в журналі „Галицький лікарський вісник“ № 3—4 за 2011 р. та в окремому збірнику.

У виступах та обговореннях взяли участь: проф. А. Скальний, проф. В. Демидов, проф. Я. Гонський (Тернопільський державний медичний університет ім. І. Горбачевського), проф. В. Луцак (Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника), Ю. Свистун (Львівський університет фізичної культури, кафедра гігієни та біохемії), П. Федак (Буковинський державний медичний університет), доц. Н. Бурмас (Тернопільський державний медичний університет ім. І. Горбачевського), асистент Т. Атаманюк (Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника), вчені Івано-Франківського національного медичного університету: проф. Н. Середюк, проф. В. Боцюрко, проф. М. Оринчак, проф. В. Міщук, проф. Г. Мельничук, проф. Н. Геник, проф. А. Ерстенюк, проф. Н. Вірстюк, доц. І. Бабенко, доц. Т. Маковецька, доц. У. Сікорин, доц. Т. Михайленко, доц. В. Капечук, доц. І. Лучко, доцент А. Стецьків, доцент І. Лембрик, асистенти — Н. Хопта, А. Николин, Л. Нечитайло, Л. Курас та ін.

Про становлення наукової школи академіка Г. Бабенка розповіли проф. С. Геник, проф. А. Юрцева, проф. Л. Ханаєв, доц. З. Карплюк.

Учасники конференції ухвалили: на відзначення 90-ї річниці від народження клопотати перед органами місцевої влади про встановлення меморіальної таблиці на будинку, в якому проживав академік Г. Бабенко; клопотати перед Міністерством охорони здоров'я України про створення на базі ДВНЗ „Івано-Франківський національний медичний університет“ Національного центру біоелементології; на базі Національного центру біоелементології при науково-консультативній допомозі Федерації європейських товариств з вивчення мікроелементів і мінералів (FESTEM) створити міжнародну школу з проблем дослідження впливу довкілля на хемічний склад живих організмів, ролі біоелементів у життєдіяльності організму за умов норми та при патології.

Микола РОЖКО

3 листопада 2011 р. відбулися наукові читання, приурочені до 25-ї річниці від заснування Відділення фізико-хемії горючих копалин Інституту фізико-органічної хемії та вуглехемії ім. Л. М. Литвиненка НАН України. Наукові читання організували та провели співробітники відділення та Хемічна комісія НТШ. З доповіддю про наукові здобутки відділення виступила керівник відділення, член НТШ Галина Мідяна. Вона відзначила роль акад. Романа Кучера в створенні та розвитку відділення фізичної хемії. Працівники відділення були відзначені почесними грамотами від Обласної державної адміністрації. З привітаннями виступив декан хемічного факультету Національного університету ім. І. Франка, проф., член НТШ Ярослав Каличак. З повідомленнями виступили наукові працівники відділення О. Покуца, Ю. Медведевських, О. Хавунко, а також члени НТШ проф. М. Солтис, доц. В. Дутка та доц. М. Ковбуз. Зі змістовною доповіддю виступив дійсний член НТШ проф. Р. Стойка.

Володимир ДУТКА

3 грудня 2011 р. в Науковому товаристві ім. Шевченка Америки в Нью-Йорку відбулася наукова конференція, присвячена 200-літтю від народження зачинателя національної української літератури Галичини, речника відродження західноукраїнських земель Маркіяна Шашкевича (1811—1843). Під час конференції були виголошені доповіді: „Маркіян Шашкевич і західноукраїнське культурне та національне відродження“ (Г. Грабович), „Маркіян Шашкевич і політична думка його доби“ (А. Процик), „Мовознавчі погляди Маркіяна Шашкевича“ (С. Панько). Виголошені доповіді жваво обговорювалися. У перервах між доповідями на честь ювіляра звучала „Веснівка“ у виконанні Х. Карпевич.

Редакція

21 грудня 2011 р. у конференц-залі НТШ у Львові відбулася наукова конференція „Культурна спадщина західноукраїнського регіону 2011 р. пам'яті дійсного члена НТШ Володимира Вуйчика“. Організована вже третій рік поспіль Історичною комісією НТШ в Україні з участю Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. У ній брало участь понад 30 істориків, мистецтвознавців, археологів та архітекторів. Виголошено десять доповідей.

Під час відкриття конференції була звернута увага присутніх на те, що постать і наукова спадщина Володимира Вуйчика об'єднує навколо себе науковців різних спеціальностей, а це є доброю нагодою у рамках щорічних конференцій, присвячених його пам'яті, творити міждисциплінарне середовище дослідників культурної спадщини Західної України. Перша доповідь, як і на попередніх конференціях, стосувалася інтелектуальної біографії В. Вуйчика. І. Сьомочкін представив його праці як джерело до вивчення розвитку архітектури Львова. Джерела і методологічні підходи вивчення наукового доробку Феліціяна Лобеського висвітлила Лариса Купчинська, а про гравюри ікон у творчій спадщині Івана Филиповича розповів Юрій Мердух. Другий тематичний блок, який стосувався сакрального мистецтва, відкрила доповіддю Роксоляна Косів на тему „Євхаристійні образи Христа українських літургійних покровів на чашу і дискос у контексті сакрального мистецтва XVII—XVIII століть“. Про місце ікон Тайної вечері та архистратига Михаїла з церкви святого Дмитрія в с. Модричах у спадщині львівської

школи малярства першої третини XVII ст. говорив Р. Зілінко. Вотивні портрети у вітварі львівського костелу бернардинів стали об'єктом аналізу Б. Петришак. Третє засідання відкрила Світлана Стець доповіддю про нові атрибуції італійських, голландських та фламандських картин зі збірки Львівської галереї мистецтв. Проблему датування латинських ілюмінованих рукописів, які зберігаються у збірці Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка, представив Микола Ільків-Свидницький. Назар Козак здійснив аналіз поствізантійської системи розписів храму XVI ст. Наприкінці конференції В. Александрович виголосив доповідь „Богородична ікона початку XVIII століття з Тербовельського монастиря та її псковська іконографічна паралель XIV—XV століть: традиція княжих часів у мистецькій культурі Нової доби“. У резолюції цього річної конференції пам'яті В. Вуйчика її учасники ухвалили рішення підготувати до друку матеріали конференцій 2009—2011 рр.

Андрій ФЕЛОНЮК

26 грудня 2011 р. у рамках ювілейних заходів з нагоди 350-річчя Львівського національного університету ім. І. Франка в дзеркальній залі університету відбувся „круглий стіл“ „Академік Євген Лазаренко — ректор, учений, громадянин“. Є. Лазаренко понад 25 років працював в університеті, з яких майже половину часу був його ректором. Учений зробив вагомий внесок у розвиток Львівського університету у важкі повоєнні роки, особливо в його українське національне відродження. Велика заслуга Є. Лазаренка й у відзначенні 300-літнього ювілею університету.

У „круглому столі“ взяли участь приблизно 100 учасників, серед них доньки Є. Лазаренка — Олена, Оксана і Наталія, народний депутат України Михайло Косів, поет Роман Лубківський, акад. НАН України Михайло Голубець, чл.-кор. НАН України Мирослав Павлюк, народний артист України Юрій Брилинський, київські учні Є. Лазаренка — професор Київського національного університету ім. Т. Шевченка Володимир Павлишин і старший науковий співробітник Інституту геохемії, мінералогії та рудоутворення НАН України Юрій Галабурда, професори та доценти різних факультетів університету, науковці Інституту геології і геохемії горючих копалин НАН України.

„Круглий стіл“ розпочав ректор ЛНУ проф. І. Вакарчук. З доповідями виступили проф. Орест Матковський („Євген Лазаренко — видатний український вчений, організатор науки та освіти, людина з великої літери“) та доцент Петро Білоніжка („Ректорська діяльність Євгена Лазаренка, її вплив на українське національне відродження того часу“). Далі виступали зі спогадами Ю. Брилинський, М. Косів, В. Павлишин, М. Павлюк, Р. Лубківський, М. Голубець, Р. Зорівчак, Ю. Галабурда. Оксана Лазаренко висловила вдячність від родини за увагу та високу оцінку діяльності батька.

Учасники „круглого столу“ також відзначили важливість видання 2005 р. книжки „Академік Євген Лазаренко. Нарис про життєвий і творчий шлях, спогади, фотоальбом“ (автори і упорядники О. Матковський, П. Білоніжка, В. Павлишин, відпов. ред. І. Вакарчук).

Орест МАТКОВСЬКИЙ, Петро БІЛОНІЖКА

24 січня 2012 р. — у рамках звітної наукової конференції Львівського національного університету імені І. Франка за 2011 рік — на факультеті культури і мистецтв (вул. Валова, 18, методкабінет) відбулося засідання Підсекції театрознавства, на якому серед інших виступили члени Театрознавчої комісії НТШ.

Голова засідання, акад. Національної академії мистецтв, дійсний член НТШ, народний артист України, проф. Богдан Козак виголосив доповідь-лекцію „Перша інсценізація творів Василя Стефаника на українській сцені (Харків, 1928 р.)“. Він спростував загальнопоширену думку, нібито твори В. Стефаника вперше з'явилися на сцені у Галичині. Як свідчать віднайдені Б. Козаком документи, перші спроби інсценізувати низку новел „Співця української землі“ зроблені у Харкові — в мандрівному театрі малих форм „Веселий пролетар“ під керівництвом учня Леся Курбаса Бориса Балабана.

Голова Театрознавчої комісії НТШ, доц. кафедри театрознавства та акторської майстерности Майя Гарбузюк виголосила доповідь „Ян Непомуцен Камінський і Україна: до питання польсько-українських стосунків доби Романтизму“. Доц. Світлана Максименко доповідала про „Музичні постанови режисера Володимира Блавацького на сцені „Українського театру міста Львова“ — Львівського оперного театру (1941—1944 рр.)“. Доц. кафедри Лариса Купчинська прочитала цікаву доповідь „Літографічні портрети артистів театру у творчості львівських художників першої пол. XIX століття“, продемонструвавши плідність міждисциплінарного підходу до вивчення театру.

А секретар Театрознавчої комісії НТШ, асистент кафедри Роман Лаврентій розповів про несправедливо забуті сторінки історії одного із львівських провідних театральних колективів — „Трупі кооперативу „Український театр“ у Львові під керівництвом Йосипа Стадника (1927—1929)“. Асистент кафедри Уляна Рой поділилася своїми розвідками і здогадами зі сфери театральної-критичних зацікавлень І. Франка, проаналізувавши спектр читаної ним мистецької періодики (доповідь: „Метода театральної критики Івана Франка: австрійські джерела (1889—1891)“.

Незважаючи на те, що робота Підсекції театрознавства відбувалася не у повному складі й не всі доповіді із запланованих були виголошені, засідання пройшло на високому організаційному та науковому рівні.

Роман ЛАВРЕНТІЙ

ЗМІСТ

З поточного життя НТШ

Про Статут Світової ради крайових НТШ, Світову раду крайових НТШ та наукові українознавчі перспективи.— Леонід Рудницький, Олег Купчинський, Анатолій Карась	1
Статут Світової ради крайових НТШ	3
Загальні звітно-виборні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Україні.— Редакція	7

Статті та повідомлення

Іван Франко — doctor universalis (секрети успіху).— Богдан Тихолоз ...	15
Наукове товариство ім. Шевченка як суспільно-політичний проєкт Михайла Грушевського.— Ігор Гирич	19
Іван Труш у створенні портретної галереї Наукового товариства імені Шевченка у Львові.— Ганна Кондаурова	25
Дещо про історичні обставини створення Пересопницького Євангелія.— Григорій Савчук	30
Театральна група кооперативу „Український театр” у Львові під дирекцією Йосипа Стадника 1927—1929 років.— Роман Лаврентій	32
„Каліфорнійська Україна”: пам'ять про Агапія Гончаренка в громадському просторі каліфорнійців.— Тарас Шмігер	36
Прискорене розширення Всесвіту — від відкриття до спроб пояснення.— Володимир Пелих	38
Причинки до роздумів над виникненням раку (Погляд на деякі сучасні проблеми та досягнення у вивченні канцерогенезу).— Борис Білинський	42

Забуті імена в українській науці та культурі

Андрій Андрейчин і твори його літографічної робітні у Львові.— Олег Антонович	45
--	----

Наші славні НТШівські ювіляри

Аркадій Жуковський.— Микола Железняк	51
Павло Джуль.— Зиновія Служинська	53
Андрій Пашук.— Анатолій Карась, Володимир Мельник	53
Олександра Цалай-Якименко.— Юрій Ясіновський	55
Микола Крикун.— Андрій Заяць	56
Роман Базилевич.— Роман Мельник	57
Роман Гром'як.— Михайло Андрейчин	58

Огляди нових книжок, рецензії

Атлас біблійної історії / Переклад з англійської М. Климчука і Т. Цимбала. Відп. ред. О. Король, В. Радченко.— К.: ДНВП „Картографія”, 2010.— 192 с.— О. К.	60
Надія Супрун-Яремко. Музикознавчі праці.— Рівне: видавець О. Зень, 2010.— 574 с.— Неоніла Очеретовська	61
Юрій Ясіновський. Візантійська гимнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу.— Львів: Поліграфічний центр Вид-ва Львівської політехніки, 2011.— 468 с. (Історія української музики. Дослідження, вип. 18).— Наталія Сиротинська	62
Стефан Козак. Християнство — романтичний месіанізм — сучасність. Статті. Розвідки. Лекції.— К., 2011.— 336 с. (Студії з україністики. Вип. IX).— Ірина Яремчук	64
Галина Чуба. Українські рукописні учительні Євангелія. Дослідження, каталог, описи.— Київ; Львів: Вид-во „Свічадо”, 2011.— 224 с.— Олег Купчинський	65
Лариса Масенко. Суржик. Між мовою і язиком.— К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2011.— Олександра Сербенська	67
Лідія Коць-Григорчук. Дипінті українських середньовічних ікон.— Львів: Вид-во „Літопис”, 2011.— Леся Храплива-Щур	69
Лариса Купчинська. Українські меценати Іванна і Мар'ян Коць: подарована колекція творів мистецтва XVIII—XX століть. Каталог.— Львів, 2011.— 316 с., 125 кол. іл.— Ірина Гай	70
Inwentarz rękopisów Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej w Przemyślu / Oprac. Andrzej Kaszlej.— Warszawa, 2011.— 335 s., 32 il.— Андрій Фелонюк	71
Літопис Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького.— [Львів], 2011.— №8 (13).— 200 с.— Назар Козак	72
Н. Е. Кунанець. Бібліотечна справа на західноукраїнських землях (XIII ст.— 1939 р.): Консолідований інформаційний ресурс.— Львів, 2011.— 448 с.— Володимир Грицик	73
Олег Шаблій. Село на золотому Поділлі: Земля і люди.— Львів, 2011.— 712 с.— Ольга Заставецька	75

Конференції, симпозиуми, академії

Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: Ярослава Мельник, Микола Рожко, Володимир Дутка, Андрій Фелонюк, Орест Матковський, Петро Білоніжка, Роман Лаврентій	76
---	----

На обкладинці

Перша сторінка. — Іван Раковський — восьмий голова Наукового товариства ім. Шевченка (1935—1949)
Друга і третя сторінки. — Загальні звітно-виборні збори НТШ в Україні
Четверта сторінка. — Будинки НТШ Європи (Сарсель, Франція)

„ВІСНИК НТШ”

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформує про життя Товариства в Україні та діаспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулих поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в дусі традиції, яка плекалася в Товаристві упродовж XIX і XX століть.

Часопис засновано в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво:

ЛВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

Редакційна колегія:

Борис БІЛИНСЬКИЙ,
Олексій ВИННИЧЕНКО, Ігор ГИРИЧ,
Юрій ДИБА, Ярослав ДОВГІЙ,
Анатолій КАРАСЬ, Роман КИРЧІВ,
Роман ПЛЯЦКО, Леонід РУДНИЦЬКИЙ,
Олександра СЕРБЕНСЬКА,
Ростислав СТОЙКА, Олег ШАБЛІЙ,
Роман ЯЦІВ

Мовний редактор та коректор:

Олександра САВУЛА

Технічна редакція і оригінал-макет:

Владислав БАРТОШЕВСЬКИЙ

Адреса редакції:

79013, Львів, вул. Ген. Чупринки, 21
Телефони: 237-51-63, 260-03-41
Факс: (032) 276-04-97
e-mail: ntsh@mail.lviv.ua
ntshoffice@gmail.com
http://www.ntsh.org

Підписано до друку 15.03.2012.

Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 9,3. Тираж 800 прим.

Ціна договірна